

# KERESZTÉNY MAGVETŐ



85. ÉVFOLYAM 4. SZÁM — ALAPÍTÁSI ÉVE 1861  
KIADJA AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ  
1979



# KERESZTÉNY MAGVETŐ

4. szám

1979  
KOLOZSVÁR-NAPOCA

85. évfolyam

## TARTALOM

A harmincöt év dicsérete . . . . .	195
A köztársaság napja . . . . .	197
Dr. Szabó Árpád: Dávid Ferenc halála 400 éves évfordulójának megünneplése . . . . .	199
Az Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa augusztus 12-én, Dávid Ferenc halála 400 éves évfordulóján tartott gyűlésének ünnepi nyilatkozata . . . . .	213
Dr. Erdő János: A siklósi nemzetközi kollokvium . . . . .	214
Dr. Kovács Lajos: Jelentés egy nyolc tagú felekezeti küldöttség június 3—18. között az Amerikai Egyesült Államokban tett látogatásáról . . . . .	218
Dr. Szabó Árpád: Dr. Kovács Lajos püspök 70 éves . . . . .	222

## TANULMÁNYOK

Bodor András: Dávid Ferenc emlékezete . . . . .	232
Dr. Molnár István: Adalék Szabó Sámuel oktató-nevelő tevékenységének jellemzéséhez . . . . .	241
<b>Péterffy Gyula:</b> A messiás . . . . .	249

## SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

Dr. Szász Dénes: Az öröm . . . . .	255
És nem vala helyök . . . . .	257
Kovács István: A világosság fiai legyetek . . . . .	258
Lélekkel adni . . . . .	260
Készenlét . . . . .	261

Szabó Dezső, Székely László: Prédikációvázlatok . . . . .	263
EGYHÁZI ÉLET — HÍREK . . . . .	269
KÖNYVSZEMLE . . . . .	275

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Alapítási éve 1861

Megjelenik negyedévenként

Kiadja az Unitárius Egyház

Postacím: 3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. Szerkesztőség: Kolozsvár-Napoca, Lenin út 9, Telefon: 14609. Szerkesztő bizottság: dr. Kovács Lajos püspök (elnök és felelős szerkesztő), dr. Erdő János (felelős szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád, Szabó Dezső (szerkesztők), Sebe Ferenc és Andrási György



## A HARMINCÖT ÉV DICSÉRETE

Jó emlékeznünk 1944. augusztus 23-nak harmincötödik évfordulójára. Csak ama döntő fontosságú esemény felidézésével és a 35 év alatt bekövetkezett fejlődés számbavételével értjük meg mai életünket és alkothatunk képet jövőnkéről. Hogy történelemformáló szerepe volt az első „Augusztus 23“-nak, hogy olyan történelmi jelentőségű tett ment végbe, amelynél nagyobb hatást megelőzőleg talán egyetlen egy sem idézett elő, az ma már nemcsak előttünk, de a világ előtt is közismert.

A harmincöt év mozgató ereje és eszmei irányítója a Román Kommunista Párt volt, amelynek tevékenysége és irányítása révén gyökeresen megváltozott és változik azóta is az ország képe. Ma már közhelynek tűnik az általunk és idegenek által tett megállapítás, hogy az egész ország egyetlen építőttelep, de ez fejezi ki legszemléltetőbben a valóságot. Ennek következménye az is, hogy Romániában ma nincs éhező, rongyos ruhájú ember. Aki egészséges és dolgozni akar, annak mindene megvan.

Az emlékezés keretében meg kell említenünk, hogy a fejlődés folyamatában, amely minden állampolgárt lelkesít és mindannyiunkat az építő munkába való bekapcsolódásra serkent, olyan nemzetiségi politika valósult meg, ami a legnagyobb örömeinkre szolgál. Az egyházak élete, a szabad vallásgyakorlat, az egyházi irodalom fejlődése, mind azt igazolják, hogy a 35 év teológiánk, hit- és életfelfogásunk fejlődése szempontjából is párhuzamosan követi az építés általános arányait és jelentőségét. Az egyház szolgálata azonossá vált az Isten és ember szolgálatával.

Egyházi életünkhöz tartozik, hogy híveink is eltüntették a háborús nyomokat és a templomok és más egyházi épületek rendbetételével, a vallásos élet anyagi alapjainak megteremtésével egyházunk állandó fejlődését szolgálták. 1968-ban, egyházunk megalakulása 400. és közelebről a jelen évben, Dávid Ferenc halála 400. évfordulójának megünneplése alkalmával nem kellett szégyenkeznünk templomaink rossz állapota miatt. Megtanultuk, hogy hittel, összefogással nemcsak megtarthatjuk a múlt értékeit, hanem azokat tovább is fejleszthetjük.

Egyházunk a belső erőforrások felhasználásával 35 éven át tevételesen részt vett országunk új, szocialista arculatának alakításában, nevelte a vallásos embert, formálta a humanista szellemet. A lelkészek megtanulták, hogy mindig ott kell lenniök, ahol a nép küzd és építi jövőjét.

Az elért eredmények, a kibontakozó napfényes jövő, a haladás és civilizáció újabb és újabb fokaira való felemelkedés közben ez az évforduló arra kötelez, hogy visszatekintésünkben kegyelettel emlékezzünk

meg mindazokról, akik életüket áldozták 35 évvel ezelőtt a fasiszta diktatúra megdöntéséért, és hősi áldozatukkal megnyitották a demokratikus és szocialista fejlődés, a függetlenség és érvényesülés útját mindannyiunk számára. Katonáink harcának értéke azon nagy nemzetek áldozatának jelentőségéhez csatlakozik, amelyek a legnagyobb mértékben járultak hozzá a háborús tűzfészek megsemmisítéséhez. Jólesik tudni, hogy az augusztus 23-i fegyveres felkelésben unitárius híveink közül is számosan dicséretes módon vettek részt.

A múlt emlékei s az elért eredmények arra buzdítanak, hogy az emlékezés mellett előrenézzünk, fokozott munkakedv töltsön el mindannyiunkat és becsülettel vegyük ki részünket ezután is az országépítés munkájából. Államelnökünk szavait megfogadva, nekünk is az a határozott célunk, hogy hozzájáruljunk egy sokoldalúan fejlett szocialista társadalom felépítéséhez itt, Romániában. Legyen minden az emberért és a békéért. Hazánk egyházaival együttműködve, támogassuk azokat a törekvéseket, amelyeknek célja hazánk fejlődése, a világ békéjének biztosítása, valamennyi nép gyümölcsöző együttműködése.

## A KÖZTÁRSASÁG NAPJA

Egy új világ hajnala derengett fel 32 esztendővel ezelőtt, 1947. december 30-án. Románia ezen a napon hátat fordított a szolgásnak és elnyomatásnak, és a nép akaratát érvényesítve kikiáltotta a „nép köztársaságát“, amelynek eszményét századokon át szívében hordozták legjobb fiai. Korszakjelző történelmi tett volt, mely kifejezte a román nép elhatározását, hogy maga vegye kezébe sorsának irányítását a teljes állami függetlenség és nemzeti szuverenitás kivívása érdekében.

A köztársaság kikiáltásával Románia fejlődésének új szakaszába lépett. A királyság eltörlése, a teljes politikai hatalom meghódítása, a népi demokratikus rendszer létrehozása, az ipar, a bankok, a szállítás és a kereskedelem államosítása által a munkásosztály, a Román Kommunista Párt vezetésével, megteremtette a feltételeket a szocialista társadalom létrehozásához.

1947. december 30-a — állapította meg Nicolae Ceaușescu köztársasági elnök —, „egy új, magasabbrendű szakaszra való áttérést jelzett annak a harcnak a nagyszabású és bonyolult folyamatában, amelyet a munkásosztály, a dolgozók a párt vezetésével kivívtak a burzsoá-földesúri rendszer megdöntéséért, a politikai s gazdasági hatalom kivívásáért, a román társadalom forradalmi átalakulásáért“.

A köztársaság kikiáltása óta eltelt 32 esztendő történelmi szempontból a munka, a haladásért vívott harc megannyi lépcsőfoka, benne összpontosult elődeink hősiessége, a nép alkotó hazafiassága és odaadása a szocialista haza építésében. Az évforduló számvetésekor meglepéssel állapíthatjuk meg, hogy országunk társadalmi és politikai rendje, amelyben az egész politikai és gazdasági hatalom a dolgozóké, ebből a szempontból a legfejlettebbek közé tartozik a világon, az ország ipari fejlődésének üteme pedig az egyik legdinamikusabb a mai világban. A műszaki, anyagi alap fejlődése, a modern és erős ipar, a mezőgazdaság kifejlesztése, a termelőerők gyors ütemű bővítése és a nemzeti jövedelem növekedése hazánkat a gazdaságilag közepesen fejlett országok szintjéhez közelíti.

Köztudott, hogy mindaz, amit építünk, amit teremtünk, az embert, az ő jólétét szolgálja. Az egész gazdasági és társadalmi tevékenység egyetlen célt szolgál: az ország haladását, a nép egyre bőségesebb életét, hogy minden állampolgár, legyen román, magyar, német vagy más nemzetiségű, növekvő mértékben részesüljön munkája jótéteményeiből, a szocialista társadalom gyümölcseiből. Az egész társadalmi élet tökélete-

sítésének, az állampolgárok milliói részvételének sokoldalú folyama híven tükrözi a néphatalom demokratikus fogalmának teljességét, a népnek népi általi kormányzását.

A köztársaság napját olyan körülmények között ünnepeljük, amikor Románia nemzetközi tekintélye nagyobb, mint valaha. Hazánk tevékenyen hozzájárul az európai biztonság és együttműködés erősítéséhez, mindent megtesz a tartós békéért az egész világon, az államok és népek közötti új, demokratikus viszonyok meghonosításáért, egy jobb, igazságosabb világ megteremtéséért.

Olyan távlatok tudatában dolgozunk, amelyekért érdemes az eddigénél is jobban munkálkodni. A cél mindenképpen egyértelmű és világos: emberi módra és emberként élni az emberért való társadalomban.

Miként 32 esztendővel ezelőtt a megvívott kemény harcok után optimizmussal tekintettek előre az akkori nemzedékek, úgy a mai nemzedékek is jogos büszkeséggel, nagyszerű eredményeink felett érzett megelégedéssel tekintenek vissza az elmúlt évtizedekre, s teljes bizakodással lépnek a köztársaság 33. évébe. A sokoldalúan fejlett szocialista társadalmat teremtő munkánk sikerébe, alkotó erőnkbe vetett hittel indulunk az előttünk álló évek, évtizedek terveinek megvalósítására.

Köztársaságunk napján így ötvöződik egybe a harcok múltja, a dolgozó jelen és a valóban megtervezett, reményteljes jövő.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

## DÁVID FERENC HALÁLA 400 ÉVES ÉVFORDULÓJÁNAK MEGÜNNEPLÉSE

Unitárius egyházunk ez évszázadban immár harmadszor érkezett jelentős évfordulóhoz, amely a másik kettővel együtt kiemelkedő határkőként áll történelmünkben. 1910-ben Dávid Ferenc születésének 400 éves évfordulójáról emlékeztek meg elődeink; 1968-ban egyházunk megalakulásának négyszázados ünnepét ültük meg méltó keretek között; ez évben pedig egyházalapító püspökünk mártírhalála 400 éves évfordulójának állítottunk kegyeletteljes emléket.

Egyházi Képviselő Tanács zsinatot hívott össze f. év augusztus 11—13. napjaira, hogy méltóképpen ünnepelje e nagyjelentőségű évfordulót. A zsinat rendezvényei sorozatát augusztus 11-én, szombaton reggel 9 órai kezdettel a Dávid Ferenc-szimpozium vezette be. Dr. Kovács Lajos püspök megnyitójában, miután üdvözölte a bel- és külföldről megjelenteket, ezeket mondta: „Egyházunk vezetősége fontosnak tartotta, hogy a holnapi ünnepi zsinatot megelőzően 7 előadással adózzunk Dávid Ferenc emlékének, amelyek az ő teológiájával és azokkal a problémákkal foglalkoznak, amelyek a 16. században alapvető jelentőségűek voltak, és amelyek időszerűségüket a mai napig megőrizték. [...] Elmondhatom nagy meglepéssel és végtelen örömmel, hogy figyelmesen átolvasva ezeket az előadásokat, úgy találtam, hogy azok értékes hozzájárulások Dávid Ferenc életmunkája megértéséhez és ahhoz az üzenethez, amely abból felénk, ma élő szabadelvű vallásos emberekhez szól.“

Az előadók sorában az első *dr. Carolyn Howlett*, az IARF elnöknője volt. Előadásából az alábbiakat emeljük ki:

„Az Unitárius Világszövetség — IARF —, amelyet mint annak elnöke itt képviselek, büszke arra, hogy Dávid Ferenc élete és halála emlékét felelevenítő eseményen részt vehet. A romániai unitárius egyház világszervezetünkkel annak megalakulása óta szoros kapcsolatban áll. Önöket több mint négyszáz éves megszakítás nélküli történelmük világszervezetünk legrégebb és leginkább tisztelt tagegyházává teszi. Az IARF ezzel a hosszú időszakkal összehasonlítva a maga nyolcadik évtizedével fiatalnak mondható, de mégis a legrégebb nemzetközi vallásos szervezet, amelynek működési területe különböző világvallásokig terjed. [...]

A megbonthatatlan kötelek, amelyek minket egybekapcsolnak, hitünkben megerősítenek, ha arra emlékezünk, hogy nem vagyunk egyedül, hanem egy nagy, világot átfogó család tagjai, akik egymás jólétével törődünk. Ezek a kötelek lehetővé teszik, hogy különbségeinket és a tőlünk különböző társadalmi berendezéseket, amelyekben élünk, tiszte-

letben tartsuk, és különbségeink ellenére kivegyük részünket a békéért, biztonságért, egyenlőségért, mindenfajta elnyomástól mentes szabadságért való küzdelemből.

... Minthogy ápoljuk a romániai unitáriusokkal való kapcsolatainkat, természetes, hogy az IARF ismét kifejezi háláját az önök egyházának megalapítója, Dávid Ferenc iránt. Ő mindnyájunk szellemi őse, mert az ő hozzájárulása az unitárius teológia fejlődéséhez a szentháromság két-ségbevonása és az egy Isten prédikálása által, és az ebből folyó következtetése, hogy egyedül Istenhez kell imádkoznunk és nem Krisztushoz is, történelmi jelentőségű.

... Így hódolunk Dávid Ferenc emléke előtt halála 400-ik évfordulóján az ő megingathatatlan igazságkereséséért és úttörő eszméiért, amelyek őt azoknak a sorába emelik, akik az elfogadott tanításokon és dogmákon túlmenve, olyan eszméket juttattak kifejezésre, amelyek mind a mai napig vita tárgyai. Tiszteletünket fejezzük ki iránta azért, hogy hajlandó volt követni meggyőződését, nem gondolt a következményekkel, és azért is, hogy volt bátorsága megvédeni azt, amit elért.

Hódolunk szellemi ereje és a vitákon megnyilvánult szónerője előtt, amely képessége tette őt arra, hogy az állam kormányzóit és kiváló teológusokat éppen úgy, mint tanulatlan egyszerű embereket az ő hitfelfogására térítsen. Csodáljuk a következetességet, amely kutatásai eredményeképpen benne mind erősebbé vált, valamint bátorságát, amellyel lelkiismerete szavára hallgatott, az előre látható következményekkel nem törődve. Azért jöttünk, hogy hódoljunk az önök országa unitárius egyházának hőse előtt, aki nem csupán az önöké. Mi helyet követelünk számára a világon bárhol élő unitáriusok pantheonjában és azok előtt is, akik a szabadelvű gondolat szószólói, bármilyen valláshoz tartozzanak is, még azok előtt is, akik nem tartoznak egyetlen egyházhoz sem, vagy nem gyakorolnak semmilyen vallást, de hisznek a lelkiismeret szabadságának jelentőségében. Ő ihletője mindenfajta kisebbségnek. Legtöbbszörünk minden bizonnal nem válik mártírrá személyes meggyőződésünk miatt. De mégis, Dávid Ferenc példát adott, hogy megálljunk amellett, amit igaznak és helyesnek tartunk.“

*Dr. Erdő János* egyházi főjegyző-rektor „Dávid Ferenc biblicizmusa“ címen tartott előadást. Ezt követően *dr. Ferencz József* magyarországi unitárius püspök „Az első nemzetközi unitárius kiadvány“ címen Dávid Ferenc egyik művét ismertette. Mindkét tanulmány megjelent a Keresztény Magvető f. évi 2—3. számában, s így azok ismertetésével e helyen részletesen nem foglalkozunk.

*Dr. John McLachlan* lelkész, a Manchesteri Unitarian College volt igazgatója „Kapcsolatok az erdélyi és angol unitáriusok között a 17-ik századtól a mai napig“ címmel történelmi megvilágításban elevenítette fel azokat a kapcsolatokat, amelyek a két testvéregyház viszonyát századokon át bensőségessé és szorosá tették. Majd így fejezte be: „Az elmondottakat összefoglalva az állandóan növekvő, szoros és meleg kapcsolat, amely több mint 200 esztendőre tekint vissza, mindkét unitárius közösség javát szolgálta. Szélesítette látókörünket, mélyítette hitünket, új reményeket és barátságokat ébresztett, és elősegítette az egymás iránti szeretetmunkát, különösen a két nagy világháború viszonyosságai után. Mindenekelőtt erőssé vált az a meggyőződés, hogy a vallásos türelem, a lelkiismereti szabadság, a Biblia ésszerű megközelítése és a vallásos gon-

dolgozás kérdései a keresztyén élet feltétlen alkotó elemei. Az igazság állhatatos keresése, amelyről Dávid Ferenc 400 évvel ezelőtt olyan nagy-szerűen bizonyosságot tett, a századok során sok követőre talált, és az angol unitáriusok mindig bámulattal, csodálattal és büszkeséggel figyelték, miképpen viselték hitrokonaik Magyarországon és Erdélyben, lelkészek és világi hívek egyaránt a századok folyamán a sok nehézséget és üldözést »mint akik látják a láthatatlant« (Zsid. 11, 27). Valóban az igazak és igazságosak hitből élnek és »a hit Isten ajándéka«.

Dr. John C. Godbey, a chicagói Meadville/Lombard Unitárius Teológiai Főiskola egyháztörténelem professzora és volt dékánja „Dávid Ferenc szellemi öröksége — reformatio semper reformanda” címen értekezett, próbálván kiegészíteni a Dávid Ferenc teológiájáról alkotott képet. Előadásának végső következtetéseiből idézzük:

„Dávid Ferenc teológiai öröksége föltalálható mind vallásos nézeteiben, mind pedig hitének a felépítésében [...]. Dávid hitét a Szentírásra alapította, s ehhez merev, lényegileg legalisztikus szószerintiséggel ragaszkodott. Ez a betűhöz való ragaszkodás vezette őt azoknak a hitfelfogásoknak általános tagadásához, amelyek a keresztyén hagyomány tartozékaiként jelentkeztek, s amelyek az ő *non adoramus* álláspontjához vezettek. Az, ami elmélyítette az ő álláspontját és ami valójában sokkal fontosabb volt, mint a *non adoramus* nézet, az ő hite Isten akaratának progresszív kijelentésében volt.

Isten progresszív kijelentésének a hite utal Dávid Ferenc teológiai örökségének központi elemére, arra a kemény parancsra, hogy a reformatiót állandóan reformálni kell — reformatio semper reformanda — [...] De magunkévá tehetjük, sőt magunkévá tesszük a progresszív kijelentést. Egyesek közülünk ezt teszik sokkal inkább naturalis, semmint supernaturalis világnézet keretében, noha e kifejezések: kijelentés és Isten más tartalmat hordoznak számunkra, mint amit Dávid számára jelentettek. Egyetértünk azzal, hogy a reformatió állandóan reformálandó, ami azt jelenti, hogy sohasem pihenhetünk meglegedve akár egyház-alapítónk intézményeivel, akár mai egyházunkkal. Mind a teológia, mind az egyház állandó átértékelést követelnek és továbbfejlesztést mind tartalomban, mind strukturálisan [...]. Az ember nem nagyon szereti a változást, vagy legalábbis nem szeret nagyon sok változást. De a változás szükséges, ha valóban igazán akarunk tisztességet tenni Dávid Ferenc emléke előtt. Őt hite elég mostohán vezette át teológiai odúszéáján azzal az erős meggyőződéssel, hogy Isten igazsága, bármi legyen az, meg kell hogy álljon. Éppen ezért, hogy következtetések maradjunk Dávidhoz, fenn kell tartanunk ugyanazt a szellemet nekünk is igazságkeresésünkben. [...]

Az alapvető teológiai következtetés, amit Dávid Ferenc életéből és gondolkodásából levonhatunk, az, hogy a reformatio semper reformanda fogalmát valóban komolyan kell vennünk. Vigyáznunk kell, hogy Dávidot ünnepeelve, eljárásunkban ne kerüljünk szembe az ő szellemével. Vigyáznunk kell, hogy ne vigyük bele saját jelenkori gondolatainkat és fogalmainkat az övébe, mert akkor belőle olyan személyiséget alkotunk, amely nem egyeztethető össze a történeti valósággal. Ez elferdítene azt a vallási folyamatot, amely, hisszük, alapvetően ihlette Dávidot.

Én itt ma egyházi emberként szólok önökhöz, mint történész és mint teológus. A magunk számára is felismerve azt, hogy a reformatiót állandóan

dóan reformálni kell, lehetünk szolgái az isteni szellemnek, amely valóban elindítója volt Dávid Ferenc kitaró és bátor odüsszeájának. Csak ezen az úton tarthatjuk igazán életben az ő szellemét, és követhetjük a Római levél szavait: »Változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek: mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.«

*Dr. Dusan Kafka*, a Csehországban Unitárius Egyház vezetője „Hiábavaló volt-e munkájuk?” címet adta előadásának. A kérdésre adott válaszát az alábbiakban foglaljuk össze:

„Angliában Wikliff János, Csehországban Prágai Jeromos és Husz János után Luther, Zwingli és Kálvin indították el a reformációt, akik arra szólították fel nem csupán a katolikus, de az újonnan alakult egyházakat is, hogy vessenek el mindent, ami a názáreti Jézus tanításait elhomályosítja. Felfogásuk szerint szeretetnek és jóakaratra kell a türelmetlenség, szellemi hatalommal való visszaélés, társadalmi és gazdasági egyenlőtlenség helyébe lépnie. Minden emberre, zsidóra, moszlimra vagy pogányra úgy kell tekinteni, mint Isten gyermekére. [...]

Csehországban a huszita egyház lett a helyzet ura. Nemzeti egyház volt szellemében, magas társadalmi törekvésekkel, legalábbis az elején. Később a forradalmi buzgóság mind alább hagyott. Így egy századdal Husz és Jeromos mártírhalála után az egyház visszatért a régi gyakorlatokhoz, a vallási türelmetlenséget is beleértve. Azoknak a keresztényeknek, akik Jézus tanításaihoz hűségesek maradtak, börtönt kellett szenvedniük, vagy máglyahalált kellett halniuk. Egy kis szabadelvű prágai csoport vezetőjét, Jan Kalenecet 1521-ben kiűzték a városból és két másik vezetőjét, Mikulás Vretenárt és Poric Máriát máglyán égették meg 1526-ban. Megjegyzendő, hogy Jan Kalenec humanitárius eszméket hirdetett, amelyek Szervétéhez és Szocinuséhoz hasonlóak voltak. Kalenec megjelenése és követőinek közössége azt mutatja, hogy Dávid Ferenc kolozsvári fellépése nem volt elszigetelt jelenség, hanem egy széles körű szellemi áramlatnak része, amely áthatott egész Európán, és kedvező vagy kedvezőtlen feltételektől függően jelentkezett. Megemlíthetjük azt is, hogy a 16. század szabadelvű keresztény csoportjai, szervezeten vagy szervezetlenül, egymással nyíltan vagy titokban kapcsolatban állottak.“

Az előadó ezek után Palaeologus Jakab munkásságával foglalkozott, majd így fejezte be: „Munkájuk és szenvedésük nem volt hiábavaló. Ha el is vesztették életüket az igazságért, szabadságért, békességért, ügyük nem veszett el, mert mi élvezzük munkájuk és áldozatuk gyümölcseit. Nagy hálával, részvétellel és tisztelettel hajtjuk meg fejünket mindazok előtt, akik »hitben, kételkedés nélkül« próbáltak élni, és Jézus tanításával összhangban, aki azt kéri tőlünk, hogy úgy szeressük embertársainkat, mint önmagunkat.“

*Dr. André Gounelle*, a dél-franciaországi Montpellier egyetem protestáns teológiai fakultásának professzora és dékánjának „Dávid Ferenc három jellemvonása“ című előadása zárta a szimpozion programját. Többek között a következőket mondta:

„Nagy sajnálkozással és valamelyes szégyenérzettel kell bevallanom, hogy a franciául beszélő országokban Dávid Ferenc ismeretlen. Egyes történelmi kézikönyvek négy-öt rövid sort szentelnek neki, néha eltorzítva és úgy minősítik, minden más magyarázat nélkül, mint eretneket,



antitrinitárius állásfoglalása miatt. Ami engem illet, egy IARF kongresszuson hallottam először kiejteni a nevét egy kollokvium után, amelyet éppen itt tartottak két évvel ezelőtt. Dr. Erdő János professzornak egy igen jeles előadása után, amely engem nagyon megragadott, kedvem támadt, hogy többet tudjak meg róla. [...] Tanulmányaim során felfedeztem, hogy ez az ismeretlen a 16. század egyik legkiválóbb és legértékesebb személyisége volt. Tevékenységével, szellemiségével, gondolkozásával utolér és felülmúl számos olyan kiváló alakot, akikről engem a történelem tanított. Ez kétségtelenül veszteség a világ protestantizmusa számára, hogy az ő hangját nem hallották meg jobban, a példáját nem követték, és hogy az ő nyíltságának és toleranciájának tanítását oly kevésbé fogadták meg. Még vagyok győződve, hogy még ma is sok mindent kell átvennünk és tanulnunk tőle, úgy a tantételek, a teológia tekintetében, mint a gyakorlati magatartásunk, valamint másokkal szembeni viselkedésünk tekintetében.

Ez alkalommal három jellemvonást szeretnék kiemlenni, amelyek engem különösképpen megragadtak Dávid Ferenc életéből: először is az egység és hűség, amelyről bizonyosságot tesz; azután az igazság és őszinteség elsőbbsége; és végül, természetesen, türelmessége, visszautasítása annak, hogy a mások lelkiismeretén erőszakot kövessenek el.

Meglepőnek tűnhetik, hogy az egységről és hűségről beszélünk, amikor Dávid Ferenc személyiségét jellemezzük. A valóságban élete folyamán nagy fejlődésen ment át, ellenfelei gyakran vádolták állhatatlansággal. A látszatok ellenére Dávid nem változott lényegesen. Pályafutásának különböző szakaszai ugyanazon logikának, ugyanazon irányadó elvnek, szellemnek engedelmességek, amelyek állandóak maradtak. Életét — kezdetétől végéig — ugyanazon eszmék uralták, amelyek meghatározták valamennyi tettet. Lázasan törekedett arra, hogy tökéletesen hű legyen az evangéliumhoz, hogy prédikálásában és tanításában a bibliai üzenetet közvetítse és semmi egyebet. [...] Az unitarizmus egy olyan kitarító erőfeszítésből született, amely az evangéliumot a maga egyszerűségében és tisztaságában fogta fel, ragadta meg, azon idegen elemek nélkül, amelyek elferdítették, megmásították, átalakították.

Dávid Ferenc második jellegzetessége az őszinteség és igazság elsőbbsége. Azt mondják, Dávid Ferenc rendkívüli szónok volt, aki felemelte és fellelkesítette a tömegeket. Nem folyamodott semmiféle mesterkéeltséghez, semmiféle technikai fogáshoz. A prédikációja meggyőző erővel hatott, mert egy mélységes benső őszinteséget fejezett ki. Meggyőző volt, mert meg volt győződve róla. Magával ragadott, mert azt mondta, amit hitt és amit gondolt. Életének jó körülményei között, hírnevének gondja, hitele, tisztségei, amelyeket viselt, vagy egyszerűen óvatossága, visszatarthatták volna, rávehették volna, hogy elhallgasson, és hogy elrejtse valóságos érzelmeit. Így, amikor meg kellett védeni a lutheránusok álláspontját a kálvinistákkal szemben az úrvacsora kérdésében, meggyőzték ellenfeleinek érvei, és nem habozott elismerni, hogy ő tévedett, és elfogadta azokat a tételeket, amelyeket először cáfolt. Ritka magatartás, mert nehéz elismerni nyilvánosan, hogy nincs igazunk. Őszintesége adta meg neki mindenekelőtt, hogy elfogadjon haladottabb felfogást. [...] Dávid Ferenc legnagyobb dicsősége az, hogy a türelmesség apostolává tudott lenni, hogy meg tudta magát tagadni akkor is, amidőn befolyása János Zsigmond fejedelemre lehetőséget kínált arra, hogy meggyőződését rá-

erőszakolja ellenfeleire, azokra, akik őt követni megtagadták. E tekintetben egyetlen reformátor sem volt olyan nagy és felsőbbrendű látásmóddal megáldva, mint ő, s így egyik sem érdemli meg azt a csodálatot, melyet ő kiérdemelt. Soha nem lehet eléggé csodálkozni azon, hogy az 1568-ik év Európájában a tordai ediktum milyen rendkívüli nagy esemény volt. Figyelembe kell venni, hogy abban az időben a vallásháborúk és üldözések pusztítottak mindenhol. Az egyházak nevében az emberek gyilkolták, mészárolták egymást. Mindenhol, kivéve Erdélyt: itt megértették, hogy lehetséges Istent szolgálni anélkül, hogy ellenfeleinket legyilkolnánk, sőt úgy, hogy tiszteletben tartjuk őket. Itt kifejezésre jutott az az elv, hogy senkit sem szabad üldözni vallásos meggyőződése miatt, mert a hit Isten ajándéka.

Nem akarván üldöző lenni, Dávid Ferenc üldözötté vált és áldozatává azoknak, akiket ő megkímélt. Életének utolsó hetei, gyötrelmes bánásmód közepette teljes börtönmagányban, mindez mélységesen megható. Sikerei után meg kellett érnie a mártíromságot. Azóta négy évszázad telt el. Bár az idő eljárt azóta, az ő üzenete ma is időszerű. Mi is követői és örökösei lehetünk, ha evangéliumi hűségünket megőrizzük, távol maradunk minden dogmatizmustól, ha mindenképp elé a hűséget és őszinteséget tesszük, ha tudunk nyíltsággal élni, tisztességesek és türelmesek lenni másokkal szemben. Csak így tudjuk Dávid számára a leghitelesebb hódolatot megadni. Legyünk szolgálói annak, aki szolgált minden erejével.“

A délutáni program 4 órakor kezdődött, amikor külföldi vendégeink városnéző körútra indultak, amelyek során dr. Lőrinczi Mihály vezetésével megtekintették Kolozsvár-Napoca nevezetesebb unitárius vonatkozású és más jellegű történelmi műemlékeit.

Délután 5 órakor az Egyház Vezetősége fogadást adott a püspöki lakásban a hazai és külföldi meghívottak részére. Dr. Kovács Lajos püspök román, angol és magyar nyelven köszöntötte a vendégeket. A fogadás meghitt, bensőséges légköre bizonyította, hogy hazánkban a lelkiismereti szabadság és az egyházak kölcsönös tiszteletén és megbecsülésén alapuló ökömenizmus a valóság, s hogy ebben a szellemben akarunk élni és együttműködni mindenkivel világszerte, akik az ember felemelkedését, békéjét és boldogságát szolgálják.

Az első nap programja este 7 órakor egy művészi élményekben gazdag templomi hangversennyel zárult, melynek műsora a következő volt: J. S. Bach Prelúdium és Fuga (C-moll) orgonaművét játszta Kozma Mátyás; J. S. Bach Máté-passiójából két áriát énekelt Kriza Ágnes, orgonán kísérte Kozma Mátyás; J. S. Bach Ciacona hegedűművét előadta ifj. Márkos Albert; Kozma Mátyás saját szerzeményét játszta orgonán, amelyet az emlékszínatnak ajánlott, Partita (változatok Szenci Molnár Albert XC szoltárára) címen; W. A. Mozart Varázsfuvola c. operájából Sarastro Esz-dur áriáját, valamint G. Verdi Nabucco c. operájából Zakariás cavatináját énekelte Kovács Attila, Kozma Mátyás kíséretével; Leon Boelmann Gótikus szvitjét orgonán előadta Kozma Mátyás.

A zsinat vasárnap, augusztus 12-én reggel 8 órakor kezdődött a kolozsvár-napocai templomban. A zsinati ülésen a tanácsosok szinte teljes számban s a lelkészi karból is igen sokan jelentek meg.

Egyházunk vezetésének meghívására a zsinati főtanácsos országunkból az alábbi hivatalos világi és egyházi vezető személyek vettek

részt: Ioan Negoiu igazgató-helyettes a Vallásügyi Hivatal részéről; dr. Gavril Groza, a Kolozs megyei Néptanács titkára; Bicsikovszky József, a Kolozsvár-Napoca municípiumi Néptanács alelnöke; dr. Emil Cîmpeanu egyetemi tanár, a Megyei Békebizottság tagja; dr. Herineanu Teofil ortodox érsek és dr. Visarion Aștileanu aradi püspök, az ortodox egyház képviselői; dr. Jakab Antal püspök és Szabó Sándor kanonok a katolikus egyház részéről; D. Nagy Gyula és D. Papp László püspökök, dr. Tunyogi Cs. Gyula főgondnok, Vidits György főjegyző és Bottyán Gyula lelkész a református egyház képviselőiben; D. Albert Klein püspök az ágostai hitvallású evangélikus egyház képviselője; dr. Szedressy Pál püspök és dr. Hintz György főgondnok a zsinatprezsbiteri evangélikus egyház részéről; dr. Gálffy Zoltán teol. tanár az Egységes Protestáns Teológiai Intézet képviselőiben.

Világszövetségünk és külföldi testvéregyházaink az alábbi hivatalos küldöttségekkel képviseltették magukat: az Unitárius Világszövetség — IARF — részéről: dr. Carolyn Howlett, elnök; az Amerikai Egyesült Államok Unitárius-Univerzalista Egyháza részéről: dr. John C. Godbey és dr. Donald Szántó Harrington; az angol unitárius egyház részéről: Peter Godfrey és Mabel Campbell; a hollandiai szabadelvű egyházak részéről: dr. Jan van Goudoever; a franciaországi szabadelvű protestáns egyház részéről: dr. André Gounelle és André Ver; a kanadai unitárius egyház részéről: Vernin C. Nichols; a magyar népköztársasági unitárius egyház részéről: dr. Ferencz József püspök és Bartók Béla főgondnok; a csehszlovák unitárius egyház részéről: dr. Dusan Kafka és Milos Mikota; a nyugatnémetországi unitárius egyház részéről: Maylan Martin; az IARF japán tagsoportja — Risszo Kosei-kai — részéről: Soichi Naganuma és Kataro Suzuki.

A felsorolt hivatalos bel- és külföldi küldötteken kívül mintegy 90 külföldi hittestvérünk vett részt.

„Adjatok hálát az Istennek“ kezdetű, 202. sz. egyházi ének és Kolcsár Sándor közügyigazgató-esperes imája után dr. Barabássy László főgondnok a zsinatot megnyitó beszédében többek között ezeket mondta:

„Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Ünnepi ülésünk egyetlen tárgya — megemlékezni egyházalapítónk, Dávid Ferenc halálának 400. évfordulójáról. A mi megemlékezésünk nem a halálának, hanem életének, mély istenhitének, összefogó emberszeretetének és evangéliumi szolgálatának szól. Emlékezünk tanításaira, melyek évszázadokon át hit- és életfelfogásunk útjelzőivé váltak: »A hit Isten ajándéka«, »Hitéért üldözni senkit nem szabad«, »Hitünket jó cselekedetekkel mutassuk meg«, »A hit olyan legyen, hogy szeretet által cselekedjék«, »Nincs nagyobb esztelenség, sőt lehetetlenség, mint külső erővel kényszeríteni a lelkiismeretet s a lelket, aki felett hatalommal csak teremtője bir. . . .« Ezek az igazságok mint fénysugarak előttünk jártak és mutatták a hit és a haladás útját. És ma meggyőződéssel valljuk, hogy évszázados megpróbáltatások, súlyos áldozatok és küzdelem árán megvalósult az a testamentum, amelyet Dávid Ferenc a hagyomány szerint börtöne falára írt:

— Semmi erő soha nem tartja föl azt, ki igaz.  
Azt írtam s hittel hirdetem, amiket érzek.  
Holtom után a hamis hit Babilonja ledül. —

Valóban megvalósult országunkban a lelkiismeret- és vallásszabadság, a vallásfelekezetek kölcsönös tisztelete, békés együttélése és egymásratalálása az élet és az ember szolgálatában. Erre emlékeztet minket Dávid Ferenc halála.“

Ezután a Zsinati Főtanács egyhangú lelkesedéssel szavazta meg üdvözlő táviratok küldését Nicolae Ceaușescunak, Románia Szocialista Köztársaság elnökének, Ilie Verdetnek, a kormány első miniszterének, Ion Roșianunak, a Vallásügyi Hivatal elnökének és az Országos Békevédelmi Bizottság Vezetőségének.

Ezt követően dr. Kovács Lajos püspök „Egyházalapítónk, Dávid Ferenc halálának 400. évfordulója“ címen emlékbeszédet mondott. A beszéd teljes terjedelemben megjelent a Keresztény Magvető 1979. évf. 2—3. sz.-ban. Az emlékbeszéd elhangzása után az Unitárius Világszövetség és a külföldi testvéregyházak képviselőinek üdvözlete következett.

Elsőnek dr. Carolyn Howlett, az IARF elnöke beszélt:

„Nagy megtiszteltetés számomra, hogy az Unitárius Világszövetség üdvözlését tolmácsolhatom a Románia Szocialista Köztársaságban lévő Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsának. Tagegyházaink szerte a világon valamennyi kontinensen húsz országban élnek és különböző nyelveket beszélnek; ma az ő nevükben vagyok itt, hogy kifejezzem nagyrabecsülésünket az önök egyháza, a legrégebb unitárius egyház iránt.

Azért jöttünk, hogy önökkel együtt adózzunk Dávid Ferencnek, aki nek az igazságáért folytatott állhatatos küzdelme az Egy Isten hitelv unitárius felfogásához vezetett. Ékesszólásával és őszinte meggyőződésével megnyerte tanainak a fejedelmet és a népet egyaránt. Tisztelettel és megbecsüléssel övezzük körül azért a rendíthetetlen bátorságért, amellyel szembeszállt olyan tanokkal, amelyekben hinni nem tudott. Egészségében meggyengülve, lankadó testtel bár, de szilárdan és erősen állt igazsága mellett még pere utolsó napján is.

Mi, az IARF büszkén köszöntjük e nagyszerű szellemi örökség képviselőjét mint szövetségünk egyik tagegyházát. Ma együtt folytatjuk közös munkánkat a vallásos eszmények keresésében, amelyek megnemésítik életünket, és beleoltják a minket követők szívébe az önök nagyszerű hagyománya továbbvitelének a szándékát, hogy Dávid Ferenc példáját követve tartsanak ki szilárdan vallásos hitük mellett.“

Az Észak-Amerikai Unitárius Univerzalista Egyház üdvözlését dr. Donald Sz. Harrington New York-i lelkész tolmácsolta:

„Az Észak-Amerikai Unitárius Univerzalista Egyház összes gyülekezetei és elnöke, dr. Eugen Pickett, legmelegebb testvéri üdvözlését hozom a Zsinati Főtanács alkalmával.

Mi, az észak-amerikai unitárius univerzalisták szeretnők a tudtukra adni, hogy egyházalapító első püspökük, Dávid Ferenc hite, bölcsessége, bátorsága és bizonyágtévése lelkesített minket a múltban, és ma is táplál és fenntart, négyszáz évvel mártírhála után.

Dávid Ferenc megértette, hogy az embernek és az egyháznak azért, hogy Isten ismeretében, szeretetében és az ő igazságában gyarapodhasson, szükségük van arra, hogy a szellem és lelkiismeret szabad és kötetlen, az egymással folytatott párbeszéd pedig becsületes és nyílt legyen. Ezért küzdött 400 évvel ezelőtt a szellemszabadság elvéért, hogy a szüntelenül fejlődő igazság tanítványa lehessen. Ezek az elvek képezik a mi unitárius univerzalista hitünk alapját ma is.

Azon az alapon, hogy a hit Isten ajándéka, sürgette a vallási türelmet, s ezáltal 400 évvel megelőzte a jelenkori ökumenikus szellemet, amelyben nemcsak valamennyi keresztény egyház, hanem a nagy világvallások, a hívők és nem hívők is együtt munkálkodni tanulnak egy igazságos társadalomért és békés világrendért folytatott küzdelemben.

Dávid Ferenc azonban nem állt meg a szellem szabadságánál és vallási türelemnél. Kész volt megfizetni meggyőződéséért, még a bebörtönzés, kínzás és halál árán is. Így adta oda életét 400 évvel ezelőtt. »Nincs senkiben nagyobb szeretet annál, mintha valaki életét adja az ő barátaiért.«, »Ha a földre esett gabonamag el nem hal, csak egymaga marad; ha pedig elhal, sok gyümölcsöt terem.« Így volt mindez Dávid Ferenc életével és halálával is. Hadd folytassa lelkesítő és összekapcsoló művét egyházaink és népeink között az előttünk álló évek során is.“

A Nagy-Britanniai Unitárius Egyház részéről Peter B. Godfrey sheffieldi lelkész beszélt:

„Rendkívüli öröm számomra, hogy Nagy-Britannia Unitárius és Szabadelvű Keresztény Egyházai legőszintébb üdvözlését és jókívánságait tolmácsolhatom. Tegnap dr. McLachlan emlékeztetett a hitnek és testvériségnek régi és erős kötelekeire, amelyek összekapcsolták Románia, Magyarország és Nagy-Britannia unitárius egyházainak híveit.

Örvendünk, hogy ezek a kötelekek ma is erősek. Mindig jóleső érzéssel köszöntjük önöket a mi főtanácsai üléseinken, gyülekezeteinkben és főiskoláinkban, és ugyanakkor számunkra is örömet jelent, hogy most, amikor ezen a zsinaton részt veszünk, fogadhatjuk az önök meleg üdvözlését. Kétségtelenül a legerősebb kötelék, amely minket összekapcsol, a mi közös érdeklődésünk Dávid Ferenc iránt. Köszönjük, hogy lehetőséget adtak számunkra együtt osztozni önökkel az emlékezésben. Biztosak vagyunk abban, hogy ez nemcsak közelebb hoz egymáshoz, hanem buzdít mindannyiunkat, hogy még bátrabban hordozzuk az igazság, szabadság és szeretet fátylóját, amelyet a mi nagy és lelkesítő elődünk, Dávid Ferenc gyújtott meg.“

Martin Mayhlan düreni lelkész a Német Szabadelvű Egyház üdvözlését hozta:

„Mély meghatottsággal, ünnepi érzések között köszöntöm a zsinat vezetését, tagjait és az egész gyülekezetet. Személyes kapcsolataink révén lélekben nagyon közel állunk az Unitárius Egyházhoz, és nagyra becsüljük annak több mint 400 éves múltját, jelenét és egyházalapító első püspökük szellemi hagyatékát.

A németországi protestantizmus szabadelvű irányzata a 19. század első felétől vált mind erőteljesebbé. Az idejövetelem előtti vasárnapon templomunkban a 2Kor 13, 7 alapján prédikáltam: »Az Úr pedig a Lélek és ahol az Úrnak Leleke, ott a szabadság.« A lélek és szellem szabadsága, a mi közös evangéliumi örökségünk, ez kapcsol minket testvérekként össze. Kívánom, hogy ez a köztünk levő szeretetkapcsolat még erősebbé váljék a jövőben, a minél gyakoribb személyes érintkezések és együttműködések által. Isten áldása legyen e boldog találkozáson.“

Dr. Ferencz József magyarországi unitárius püspök egyháza üdvözlését tolmácsolva a következőket mondta:

„Több mint ötven esztendővel ezelőtt mint teológus itt ültem ebben a templomban s arról álmodtam, milyen szép is volna, ha megérhetném a

mai napot. Hála az Istennek négy nappal ezelőtt mi is, magyarországi unitáriusok Budapesten megtartottuk a zsinati főtanácsi ülésünket. Örömmel vettük tudomásul és szeretettel fogadtuk azt az üdvözetet, amit a romániai Unitárius Egyház hozzánk intézett.

A mi zsinati ünnepeink és Dávid Ferencre való emlékezésünk tulajdonképpen már ennek az esztendőnek májusában kezdődött, amikor a Magyar Tudományos Akadémia által rendezett siklói tudományos tanácskozáson 12 ország közel 50 tudósa emlékezett Dávid Ferencről és kortársai munkásságáról. Egy nappal később pedig Budapest főváros Tanácsa magas állami és egyházi képviselők jelenlétében emléktáblát helyezett el a Dávid Ferencről elnevezett utca sarkán.

Hálás köszönettel vettük a meghívást ez emlékszínatra. Dávid Ferenc tanításaira emlékezve megemlítjük, hogy egyházalapítónk különbséget tett a törvény és az evangélium között. Írásaiban számos helyen találunk utalást arra, hogy az Ótestamentumnál az Újszövetséget fontosabbnak tartotta. Csak a következő rövid, sokunk által ismert megállapításából idézek: »A törvény volt az eljövendő jóknak az árnyéka, az evangélium pedig a megadott jelenvalóknak a világossága.« A törvény különböztette meg a zsidókat a pogányoktól. Az evangélium pedig összeterel és mindenféle szentséget és nemzetséget egyesít. A törvényben cselekedeti és testi igazság van, az evangéliumban pedig a lélek és az élet igazsága. Az evangélium kegyelem, szeretet és lelki üdvösség. Ennek az evangéliumi szeretetnek a jegyében jöttünk el mi ide, mint gyermekek az édesanyához. Eljöttünk erre az ünnepszentelésre, hogy lélekben együtt tisztelegjünk egyházalapító mártír püspökünk emléke előtt.

A két szocialista ország egymás mellett élő magyar ajkú unitárius egyháza együtt ünnepel, hogy ezzel is szolgálja országaink céljait. Építjük a hidakat, hogy egymás mellett élve végezzük közös dolgainkat, melyek elődeink szerint: a szeretet és lelkiismeret. Így áldja meg Isten a mi mai ünnepszentelésünket.“

Ezek után dr. Erdő János főjegyző felolvasta a Zsinati Főtanács ünnepi nyilatkozat-tervezetét, amelyet a Zsinat egyhangúlag elfogadott. A nyilatkozatban egyházunk nemcsak emléket állított a 400 év előtti eseménynek, egyházalapító püspökünk mártír halálának, de hitet tett az ő szellemi öröksége mellett, és elkötelezte magát annak jegyében élni és dolgozni.

A Zsinati Főtanács munkálatainak befejeztekor dr. Gyarmathy Árpád főgondnok zárta be az ülést, aki többek között ezeket mondta: „Örvendünk, hogy Zsinati Főtanácsunkon megjelent külföldi hitrokonaink képviselőinek üdvözlő beszédéből a megbecsülés, tisztelet és szeretet hangja csendült ki. Köszönjük ezeket az üdvözlő szavakat. Az a meggyőződésünk, hogy az egymás iránti megbecsülés és tisztelet lehetővé teszi, hogy gyakorlati életünkben is az elválasztó különbségek fölé emelkedhessünk, egymáshoz közeledjünk, egymást meghallgassuk, egymás iránt türelmesek legyünk, igaz emberekké edződjünk.

Dávid Ferenc szellemi, erkölcsi, igaz emberi nagysága iránt azzal az elhatározással rójuk le legmegfelelőbb módon hálánkat, tiszteletünket, ha minden erőnkkel, tevékenységünkkel igyekszünk odahatni, hogy békesség legyen az emberek között, megvalósuljon az igazság és szeretet alapján felépülő magasrendű élet.“

Kolcsár Sándor közügyigazgató imája után a jelenlevők elénekelték a „Tebenned bízunk eleitől fogva“ kezdetű, 199. sz. egyházi énekünket, s azzal a Zsinati Főtanács ülése véget ért.

Rövid szünet után ünnepi istentisztelet következett, amelyen imát és egyházi beszédet Jel 2, 10 b alapján dr. Szabó Árpád teol. tanár mondott. Az istentiszteletet úrvacsoraosztás követte, amelyen a szolgálatot Kökösi Kálmán Sepsiszentgyörgy-köri esperes-lelkész végezte. Az énekvezérei teendőket Ferencz Gábor torockói lelkész látta el. Mind az istentiszteleten, mind az úrvacsoraosztáson nagyszámú gyülekezet vett részt, amely zsúfolásig megtöltötte a kolozsvári templomot. Az emlékistentisztelet áhítatát és ünnepélyességét emelte a bethlenszentmiklósi egyház-község énekkarának részvétele, amely Halmágyi Pál lelkész vezetésével az alkalomhoz méltó lelkesedéssel és színvonalon kóruszámokat adott elő.

Az istentisztelet után az Egyetemiak Háza éttermében ünnepi közebéd volt, amelyen a romániai egyházak képviselőinek üdvözlő beszédei hangzottak el. Ezt megelőzően dr. Gyarmathy Árpád főgondnok a Berdeserleggel mondotta el a hagyományos köszöntőt. Miután idézte Berde Mózes áldozatos életművét, köszöntőjét így fejezte be: „Dávid Ferenc, egyházunk alapítója mártírhalálának 400 éves évfordulója alkalmával kegyelettel, hálával emlékezünk; elsősorban egyházunk alapítójára, aki életét áldozta az unitárius hitért, de az utána következőkre is, akik egyházunkat a nehéz küzdelmek között anyagilag és erkölcsileg segítették, lehetővé téve, hogy a sok meg nem értés, üldöztetés ellenére egyházunk fennmaradhatott, és teljesíthette magasztos hivatását. Ezek között a jötevők között első helyen áll Berde Mózes.

Az emlékezés jó hatással van mindnyájunkra, erősíti hitünket, nemesíti lelkünket, fokozza egyházszeretetünket, áldozatkészségünket és segít mindnyájunkat abban, hogy nemesebbé tökéletesedjék életünk, hogy boldogabbak lehessünk. Egyházunk jötevőinek emléke legyen áldott.“

A hazai egyházak képviselői közül elsőnek Teofil Herineanu kolozsvári ortodox érsek mondott köszöntőt:

„Isten képére és hasonlatosságára alkotott ember Isten gyermekévé lett; sorsa az, hogy hajtsa birodalma alá a földet és uralkodjék rajta közösségben. Isten mint az emberi élet Alkotója a mi Atyánk, s mi az Ő családjának, házának részei vagyunk... Az Efézusi levél világosan mondja: »Azért immár nem vagytok jövevények és zsellérek, hanem polgártársai a szenteknek és cselédei az Istennek« (2, 19). A latin nyelv tömören így fejezi ki ezt: domestici Dei... Minden ember faji, nyelvi, nemzetiségi különbség nélkül Isten családjához tartozik. Ez a nemes és felemelő gondolat vezet korunk társadalmi szolidaritásához; ösztönzi a közeledést, megismerést, tiszteletet és szeretetet az emberek között.

Mi vallásos emberek a világ minden tájáról gyűltünk egybe. A felekezetek közötti megértés és összhang elősegíti a népek és államok közti barátságot és békét.

Justin pátriárka, a barátság, testvériség és béke régi követe bízott meg, hogy képviseljem őt a Román Ortodox Egyház nevében. Mint az ő küldötte hozom ez alkalomból az Unitárius Egyház vezetőségének és az IARF-nek legszívélyesebb üdvözlését és jókívánságait.

A jelenlevő ortodox főpapok, püspökségünk hívó népével együtt mi is csatlakozunk Justin pátriárka által kifejezett érzésekhez és barátság-

hoz s kívánunk előhaladást és boldogságot e fontos összejövétel résztvevőinek, amely arra hivatott, hogy minél eredményesebben szolgálja a világ népeinek közeledését és együttműködését.“

D. Nagy Gyula kolozsvári püspök a Református Egyház üdvözlését tolmácsolta:

„A hazai Református Egyház nevében megkülönböztetett tisztelettel és szeretettel köszöntöm a testvér Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsát, amikor zsinatot szentel az egyház megalapítója, Dávid Ferenc halála 400 éves évfordulóján. Íme, szabad a mi szocialista hazánkban őseink hitét megtartani, ápolni és egyházaink nagy személyiségeinek évfordulóján egybegyűlni és örökségüket számba venni.

Most az emlékszinat asztalközösségében vagyunk együtt, de nem halotti toron! Nem elsíratjuk a 400 éve megholtat, hanem, amint a templomi szép bizonyágtétel is, az előre nézünk, és azt vesszük számba, ami ma is életet formál. Dávid Ferenc személyiségének rendkívüli, kivételes értékeit éppen úgy, mint élete tragédiáját is a reformáció magyarázza. Az erdélyi reformáció türelmetlen, viharos, sokszor rombolva építő és gyógyítva sebező sajátosan determinált idő volt!

Az emlékszinat templomi ünnepélyén unitárius testvéreink mindent elmondottak Dávid Ferencről, most engedjék meg, hogy tegyük hozzá azt, amit mi reformátusok mondunk róla. A Református Egyház egyik legnagyobb historikusának véleményéből, értékeléséből idézek röviden: »...Dávid Ferenc, a kolozsvári gyülekezet újonnan feltűnt csillaga... kitűnő vitatkozó, aki a Bibliában bámulatosan jártas... nagy tudású férfiú... apostoli buzgóságú reformátor, akinek elragadó ékesszólása szinte varázserővel hatott hallgatóságára...«

Mondották a zsinati ülésen is »csudamód újságszerető férfiú volt«. Mit mond a historikus? »Ez alapján véne nem egyéb, mint a nagy szellemekben élő kiirthatatlan törekvés az igazságnak minél tökéletesebb megismerésére és minél teljesebb feltárására. Az ő igazi nagysága éppen abban áll, hogy ő szellemi téren a megállapodást, a megcsontosodást nem ismeri, mert a folytonos haladás képviselője.«

Tragédiája is ez: az 1572 májusi tordai országgyűlés által hozott innovációs törvény alapján 1579-ben elfogatják és örökös fogságra ítélik, hogy azután az elbetegesedett, lelkileg, testileg összeroppant ember a dévai várbörtönben haljon meg 1569. november 7-én (az unitáriusok szerint november 15-én). Az elgyengült test halt meg, de szelleme él ma is örökségében: az egy-Isten hit tiszteletében és szeretetében, a fejlődés és haladás szolgálatában, külső tekintély helyett a lelkiismeret belső parancsával.

A kegyelemnek Istene tegye gazdagon gyümölcsözővé egyházalapítója örökségét az egyházban és híveinek szívében! »Az értelmesekek pedig fénylenek, mint az égnék fényessége, és akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok örökkön-örökké!« (Dán 12,3).“

D. Albert Klein nagyszombati püspök az Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház nevében beszélt:

„Egyházam szívélyes jókívánságait és tiszteletét hozom. Ma nemcsak Dávid Ferencre emlékezünk, aki 400 évvel ezelőtt halt meg, hanem ugyanakkor az általa alapított Unitárius Egyházra és történelmére is tekintünk. Ez azt jelenti, hogy általa kifejezzük az egyházaink közötti hasonlóságokat és különbségeket. Az Unitárius Egyház eredetéhez kap-



csolódó hasonlóság Dávid Ferenc wittenbergi tanulmányútjáról magával hozott lelkület. Egy másik, a szentlélek ismerete és az ebből fakadó hivatástudat. A mai életben megvalósítandó eszmeiség szintén közös vonása egyházainknak.

Luther és követői megálltak e titok előtt, amelyet nem tudtak elhinni. Dávid Ferenc azonban továbblépett és megpróbálta emberséges szellemben kifejezni azt a maga valóságában. Ez azt jelenti, hogy bírálta a más felekezetek tanításait és Biblia-értelmezésükből eredő eszméiket. Dávid Ferenc református és lutheránus hittestvérei nem tudták követni őt e külön úton. Így ő a saját útján haladt. Az elválás fájdalmas volt, de nem eredményezett ellenségeskedést. A Lutheránus Egyház Dávid Ferencet nem tekintette ellenségének. Ezt bizonyítja az, hogy az 1572. évi medgyesi zsinaton nem azonosította és nem vetette alá magát a fejedelem parancsának, és nem közösi tette ki Dávid Ferencet az egyházból. Jóllehet a szétválás szakadást okozott, de az eredeti örökség ugyanaz maradt. Az Unitárius Egyház így képes volt az igazság szellemében megvalósítani eredményeit és századokkal előbb kifejezni a modern idők által mindnyájunk számára meghozott eszméket.

A lutheránusok igen jól ismerték az unitáriusok kiváló iskolarendszerét. Egyházam tagjai és vezetői hálásak voltak az unitáriusoknak, hogy a 19. század folyamán a kolozsvári kollégiumukban tanulhattak. Jóllehet, hogy a szétválás után egyházaink közötti különbségek megnövekedtek, mégis egymás mellett maradtunk.

A jelenlegi helyzet ismeretében állíthatom, hogy csupán Istenről és Jézusról alkotott felfogásunk kifejezési formáiban különbözünk... Bizonyos értelemben hitvallásunk elválaszt ugyan, de a gyakorlat útján egyetértésben s kölcsönös segítségben el kell ismernünk egymást és keresztényekként, testvériségben élnünk.“

D. Szedressy Pál kolozsvári püspök a Zsinatprezsbiteri Evangélikus Egyház üdvözlését tolmácsolta:

„Örömmel tettünk eleget a Képviselő Tanács, közelebről Ft. dr. Kovács Lajos püspök úr meghívásának és ilyenformán a Románia Szocialista Köztársaságban levő Zsinatprezsbiteri Evangélikus Egyház részéről elnöktársammal, Hintz György egyetemes felügyelővel együtt bekapcsolódtunk az ünnepi hangulatba, az imádság és ének zendülésébe, a jókívánságokba.

Mindnyájan tudjuk azt, hogy a reformáció története Erdélyben akkori viszonyok között eléggé távol a reformáció bölcsője helyétől, sajátos szituációkat hozott létre, de ezekből 1568-ban és 1576-ban a türelem és megértés szelleme kivezető út lett. Éppen ezért ma is megbecsüljük azt, hogy egyházaink jó kapcsolatairól, együttműködéséről, kölcsönös tiszteletről szólhatunk. Ezzel közel kerülünk az evangélium tanításához, éppen ezzel bizonyítjuk azt, hogy Jézus tanítása szerint nem kardot rántunk, hanem gyógyítunk, nem ítéletet kívánunk hirdetni, hanem szeretetet. Hálával tartozunk azoknak, akik ebben segítségünkre vannak.

Mai találkozásunk emlékezés az Unitárius Egyház tanítójára, jelentse tehát azt, hogy minden időben megbecsüljük azokat, akik következetesen és kitartóan küzdöttek, harcoltak hitükért és abban halálukig megálltak. Mert a halál önmagában véve tanítás. Tanítás arról, hogy életünk olyan, mint a mezei virág, mint a fű. Egy suhintással levágja

a kasza; a por szülöttje fölött hamar átszáguld a halál zord szele. Azt az időt tehát, ami a halál előtt van, használjuk ki Isten akarata szerint embertársaink javára, annak a közösségnek javára, amelyben élünk, annak az országnak, hazának javára, amelyben dolgozunk, és amelyet gyermekeink számára teszünk még szebbé, még otthonosabbá. Ezzel tiszteljük elődeink emlékét!”

Vasárnap a közebedet követően a külföldi hittestvéreink meglátogatták a tordai múzeumot, az 1568-as országgyűlés színhelyét, a mai katolikus templomot és az unitárius templomot, majd több csoportban felkeresték a közeli aranyosmenti és Torockó-vidéki egyházközségeinket.

Hétfőn, augusztus 13-án autóbuszokon, személygépkocsikon, vonatokon indultak az unitáriusok száza a Déva felé vezető zarándokúton. Mindenikünk szívét ugyanaz az óhaj járta át, leróni hálánkat egyházalapító püspökünknek, aki 400 évvel ezelőtt egy hűvös novemberi napon életével áldozott eszméi győzelméért, és kegyelettel tisztelni ma is élő és munkáló szellemi öröksége előtt.

A várhegy meredek oldalán felfele kígyózó úton s fenn az omladozó falak között, a szitáló esőben, körülengett a történelem, s emlékezésünket a halálig tartó hűség példája tette méltóvá a tisztelet és szeretet kifejezésében.

Báró József székelykeresztúri esperes-lelkész imája után Kolcsár Sándor marosvásárhelyi esperes-közügyigazgató mondott emlékbeszédet a várban tartott istentisztelet keretében. Ezt követően egyházunk, az unitárius világszövetség és a külföldi testvéregyházak képviselői elhelyezték koszorúikat a Dávid Ferenc emlékmű körül, amely 1910 óta hirdeti, hogy itt szenvedett mártírhalált a lelkiismereti szabadság és az egy Isten-hit lánglelkű erdélyi prófétája 1579. november 15-én. Majd felemelő erővel tört a magasba a jelenlevők ajkáról a zsoltár: „Tebened bízunk eleitől fogva.” Százak énekelték Istenbe vetett hitük és örök bizodalomuk himnuszát s mondtak köszönetet az Élet Urának múltért és jelenért s a jövőendő reménységéért.

A három nap elteltével azzal az elhatározással összegeztük a zsinat és ezzel kapcsolatos rendezvénysorozat emlékeit, hogy Dávid Ferenc szellemi öröksége birtokában, Jézus evangéliumának szellemében fokozottabb hozzáállással fogjuk megélni hivatásunkat Isten és ember szolgálatában.

**AZ UNITÁRIUS EGYHÁZ ZSINATI FŐTANÁCSA  
AUGUSZTUS 12-ÉN,  
DÁVID FERENC HALÁLA 400 ÉVES ÉVFORDULÓJÁN  
TARTOTT GYŰLÉSÉNEK ÜNNEPI NYILATKOZATA**

Az Unitárius Egyház Zsinati Főtanácsa, Isten iránti mély hálával és a múlt nagyjainak, az előttünk járó útmutatóknak kijáró igaz tisztelettel emlékezik meg Dávid Ferencről, halálának 400. évfordulója alkalmából. A kegyeletes emlékezésben felidézzük a 16. század bátor, hitvalló radikális reformátorát, a tiszta jézusi kereszténység helyreállításának önfeláldozó munkását, a lelkiismereti szabadság és vallásos türelem prófétáját, az erdélyi Unitárius Egyház megalapítóját.

Dávid Ferenc Jézus szolgájának vallotta magát, aki a 16. század vallási és társadalmi forrongásában, a hitviták tüzeiben mindvégig megmaradt Isten és ember szolgálatában, Istenországa munkásának. Ezért a meggyőződésért, az evangélium igazságának kereséséért 1579. november 15-én mártírhalált kellett elszenvednie Déva vár börtönében. Halála azonban nem bukást, hanem életet jelentett. A Jézus tanításai alapján megalakult Unitárius Egyház életképesnek bizonyult; bár az üldözések, szenvedések és veszteségek hosszú során kellett keresztülmennie, mégis fennmaradt és odaadással végzi az evangélium szerint szolgálatát.

Az emlékezés ünnepi hangulatában tekintetünket a ma és holnap felé irányítjuk. Megelégedéssel állapítjuk meg, hogy országunkban a lelkiismeret- és vallásszabadság alkotmányosan biztosított valósággá vált. A vallásfelekezetek közötti türelmetlenség a múlté lett. Az ország minden állampolgára, az egyházak hívei szabadon gyakorolhatják vallásos életüket.

Szilárd meggyőződésünk, hogy a történelem mindig üzen valami éppen most fontosat napjainknak. Mi is magunkénak valljuk a tegnaptól azt, ami a jelen felé is mutat. Dávid Ferenc szellemi örökségének és hitvalló őseinknek szellemében az eddiginél is fokozottabb mértékben kívánjuk Istent és embertársainkat szolgálni, a népek és nemzetek egyetértéséért küzdeni, a békesség és szeretet, az egymás iránti türelem, jóakarát és megértés, az Istenországa megvalósításáért dolgozni. Ez a mi hivatásunk, ezt valljuk és vállaljuk azzal a meggyőződéssel, hogy „semmi hatalom nem fogja az igazságot feltartóztatni“.

Ezzel a fogadalommal emlékezünk Dávid Ferencre, halálának 400. évfordulóján. Erre kérjük a mi egy Istenünk áldását és segítségét.

**Dr. Kovács Lajos**  
püspök

**Dr. Barabássy László**  
főgondnok

**Dr. Erdő János**  
főjegyző

Dr. ERDŐ JÁNOS

## A SIKLÓSI NEMZETKÖZI KOLLOKVIUM

Dávid Ferenc halálának 400. évfordulója alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetének Reneszánsz Kutató Csoportja, külföldi tudósok közreműködésével, május 15—19. napjain nemzetközi kollokviumot rendezett. Az *Antitrinitarianism in the second half of the 16th century* (Antitrinitárizmus a XVI. század második felében) címmel tartott konferencia otthona a Baranya megyei Siklós szépen helyreállított történelmi vára volt. A tudományos összejövetel helyének megválasztása emlékeztető kívánt lenni a XVI. század második felére, amikor a dávidferenci reformáció Dunántúl, különösen Baranya megyében, erőteljesen terjedt és a Pécs—Siklós—Nagyharsány térségben hosszú időn át jelentős szerepet töltött be a haladásért, a radikális reformáció eszméinek érvényesüléséért folytatott küzdelemben.

A kollokviumon tíz országból: Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Lengyelország, Német Demokratikus Köztársaság, Hollandia, Német Szövetségi Köztársaság, Olaszország, Franciaország és az Amerikai Egyesült Államok — mintegy százötven meghívott tudós és kutató, valamint számos hazai és külföldi érdeklődő vett részt. Egyházunk dr. Kovács Lajos püspök, a magyarországi Unitárius Egyház dr. Ferencz József püspök és Bartók Béla főgondnok személyében képviseltette magát.

A konferencia ünnepélyes megnyitása május 15-én történt. Klaničay Tibor akadémikus, a szervező bizottság elnöke, széles kitekintésű megnyitó beszédében méltatta Dávid Ferencet, Erdély radikális reformátorát, akit a történelem úgy ismer, mint a szellemi előretörés, a vallási felvilágosodás, a tolerancia és a lelkiismereti szabadság fáradhatatlan munkását és mártírját. Az ő érdeme, hogy az unitárizmus gyökeret vert és fennmaradt Erdélyben s onnan elterjedt Magyarországon is. A megnyitó ünnepély estéjén a magyarországi Unitárius Egyház fogadást rendezett, melynek keretében dr. Ferencz József püspök köszöntötte a kollokvium külföldi és hazai résztvevőit.

A kollokvium témaköréből öt nap alatt 22 előadás hangzott el angol, német, olasz és francia nyelven, szimultán fordítással. Az előadások sorrendje:

Május 15.: *Pirnat Antal* (Reneszánsz Kutató Csoport Központja, Bp.): *Dávid e Blandrata: martirio e politica* (Dávid és Blandrata: mártírság és politika).

Május 16.: *Vasoli, Cesare* (Florencai egyetem): *La critica umanistica e le origini dell'antitrinitarismo* (Humanista kritika és az antitrinitarizmus eredete).

*Stella, Aldo* (Padovai egyetem): *Influssi culturali padovani sulla genesi e sugli sviluppi dell'antitrinitarismo cinquecentesco* (A padovai kulturális befolyás a XV. századbeli antitrinitarizmus kezdetére és kialakulására.)

*Szczucki, Lech* (Lengyel Akadémia Filozófiai és Szociológiai Intézete, Varsó): *The Polish and Transylvanian Unitarianism in the second half of the XVIIth century* (A lengyel és erdélyi unitarizmus a XVI. század második felében).

*Dán Róbert* (Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Bp.): „Judaizare“: *a career of a term* (Judaizáns: egy terminus karrierje).

*Williams, George H.* (Harvardi Egyetem, Cambridge, USA): *The Christological issue between Ferenc Dávid and Faustus Socinus, 1579* (Krisztológiai kérdés Dávid Ferenc és Socinus Faustus között 1579-ben).

*Godbey, John C.* (Meadville Lombard Teológiai Intézet, Chicago, USA): *Socinus's Christology* (Socinus krisztológiája).

*Lenk, Werner* (Német Demokratikus Köztársaság Tudományos Akadémiájának Irodalomtörténeti Intézete, Berlin): *Early antitrinitarian movement in Germany* (Korai antitrinitárius mozgalom Németországban).

*Dr. Erdő János* (Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár-Napoca): *The biblicism of Ferenc Dávid* (Dávid Ferenc biblicizmusa).

Május 17.: *Németh S. Katalin* (Széchényi Könyvtár, Bp.): *Der Pécsér disput, 1588* (A pécsi hitvita 1588-ban).

Május 18.: *Balázs Mihály* (Szegedi egyetem): *Die osteuropäische Rezeption der „Restitutio Christianismi“ von Michael Servet.* (Servet Mihály „Restitutio Christianismi“ című munkájának kelet-európai fogadása).

*Prosperi, Adriano* (Bolognai egyetem): *L'immagine del Cristo uomo in alcuni gruppi ereticali dell'Italia padana intorno alla meta del '500* (Az ember Krisztus-fogalma egyes padovai eretnek csoportoknál az 1500-as évek közepén).

*Goudoever, Jan van* (Duisburgi egyetem): *Socio-religious movements in XVIIth century Holland. A parallel to Antitrinitarianism in Central Europe* (Társadalmi-vallási mozgalmak a XVI. századbeli Hollandiában. A közép-európai antitrinitarizmus párhuzama).

*Tazbir, Janusz* (Lengyel Akadémia Történeti Intézete, Varsó): *Die polnischen Nachklänge der Verfolgung der Antitrinitarier in der Schweiz und Deutschland* (A lengyel antitrinitarizmus üldözésének visszhangja Svájcban és Németországban).

*Dostálová, Ružená-Jenistová* (Csehszlovákiai Akadémia Görög—Latin Tudományok Központja, Prága): *Ein Beitrag zur Diskussion über Unsterblichkeit der Seele im XVI. Jahrhundert, Paleolog's Traktat: „De anima.“* (XVI. századbeli vita a lélek halhatatlanságáról. Paleologus munkája „A lélekről.“)

*Makkai László* (Magyar Tudományos Akadémia Történeti Intézete, Bp.): *(: Un catéchisme hongrois [1569] contre les antitrinitaires* (Egy magyar káté — 1569-ből — az antitrinitáriusok ellen).

*Urban, Waclaw* (Kielcei egyetem): *Lukas Delfin: ein polnischer Antitrinitarier in Mähren um die Hälfte des XVI. Jahrhunderts* (Lukas Del-

fin, egy lengyel antitrinitárius Morvaországban, a XVI. század második felében).

Szörényi László (Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományok Intézete, Bp.): *L'interpretazione ungherese del trattato contro l'incuisizione di Reginaldo Gonsalvo* (Opera dell'Antitrinitario Gáspár Heltai) (Reginaldus Gonzalvus inkvizíció elleni munkájának magyar fordítása. Heltai Gáspár antitrinitárius munkája).

Május 19.: Zucchini, Giampaolo (Bolognai egyetem): *Per la ricostruzione dell'epistolario di Marcello Squarcialupi: alcune lettere inedite tra il 1586 e il 1588* (Marcellus Squarcialupus levelezése: 1586 és 1588 közötti kiadatlan levelei).

Szabó Géza (Széchényi Könyvtár, Bp.): *A Hungarian antitrinitarian poet and theologian: Miklós Bogáti Fazakas* (Bogáti Fazakas Miklós, egy magyar antitrinitárius költő és teológus).

Marchetti, Valerio (Bolognai egyetem): *Le matrici sozziniane delle „Explicationes“ di György Enyedi* (Enyedi György „Explicationes“ című munkájának socinianus vonásai).

Keserű Bálint (Szegedi egyetem): *Ein unbekannter Dialog des Christian Francken: „Disputatio inter theologum et philosophum de incertitudine religionis christianae“* (Francken Christian egy ismeretlen dialógusa: „A teológus és filozófus vitája a keresztény vallás bizonytalanságáról“).

Az előadásokat vita követte. A kiváló szimultán fordítás nagy mértékben elősegítette a felvetett kérdések megtárgyalását és a vélemények kicserélését. A Magyar Tudományos Akadémia a közeljövőben megjelenteti a kollokviumon elhangzott előadásokat. Ezzel olyan értékes ismeretanyag válik hozzáférhetővé, mely az erdélyi unitarizmus XVI. századbeli történetét új megvilágításba helyezi.

A nemzetközi kollokvium résztvevői máj. 17-én meglátogatták a nagyharsányi templomot, az 1574-ben tartott helvét-unitárius hitvita színhelyét. A disputa résztvevői voltak Veresmarti Ilyés hercegszöllősi református szuperintendens több lelkésztársával, unitárius részről Alvinczi György nagyharsányi lelkész és Tolnai Lukács, valamelyik Baranya megyei gyülekezet prédikátora.

A konferencia tagjai ezután a pécsi Mindszentek templomát keresték fel. Itt folyt le 1588-ban a „Pécsi hitvita“ Skaricza Máté ráckevei református és Válaszúti György pécsi unitárius lelkészek között. Más jellegű volt ez a hitvita, a résztvevők érvelése, emberséges beszélgetések során egymás vallási felfogását tiszteletben tartva vitatkoztak egymással. Érthető, hogy a disputa a kívánt eredménnyel ért véget: Skaricza Máté nem fogadta el ugyan az unitáriusok tanait, de elismerte, hogy ők is a Szentírásból keresik az igazságot, tehát nem mondhatók eretnekeknek. A hitvita végén Szkaricza Máté ellenfeleitől, Válaszúti Györgytől és a katolikus István paptól így búcsúzott el: „Én kegyelmetek emberségét igen becsülöm, és tőlem senki kegyelmetek felől gonoszt nem hall.“

Május 19-én, a konferencia ünnepélyes bezárása keretében Vasoli Cesare, florenci egyetemi tanár foglalta össze az előadások és viták eredményeit. A kollokvium maradandó értékét abban látta, hogy a különböző országok tudósai, a más és más ideológiai alapokon álló szakemberek, a különböző felekezetek teológusai, a XVI. század legszebb hagyományai

szellemében, egymást megértették és az igazság kutatásában együtt tudtak működni. Klaniczay Tibor akadémikus záróbeszédével szombat délután ért véget a siklói kollokvium.

A konferencia átfogó értékelésére az elhangzott előadások kiadása után kerülhet sor. Addig is megállapíthatjuk, hogy ez a nemzetközi tanácskozás Dávid Ferenc jobb megértését szolgáló, bátor és értékes kezdeményezésnek bizonyult. A 400 évvel ezelőtt lezajlott eseményeket a szaktudósok teológusokkal és egyháztörténészekkel együtt elemezték. Tudományos szinten mérlegelték az évszázadok óta megcsontosodott és az eredeti források hiányos ismerete miatt az elfogult és részgazságot képviselő nézeteket. Ugyanakkor filozófiai és teológiai elemzésekkel, új szempontokkal és eddig ismeretlen összefüggések feltárásával járultak hozzá a vitás kérdések tisztázásához. A tanácskozás folyamán bebizonyosodott, hogy a múlt tárgyilagos megismerésének egyedüli útja: tisztelni egymás véleményét, és elfogadni a tudományos kritika segítségével felkutatott dokumentumok igazságait.

A konferencia felvillantotta Dávid Ferenc személyének és eszmevilágának fontosabb vonásait is. Erdély radikális reformátora vallási kérdésekben szabadon mert és tudott gondolkozni a logika törvényeinek megfelelően. A dogmák következetes, bátor ellenfele, aki vallásreformjának teológiai alapját és igazolását a Szentírásban találta meg. Személyében nemcsak az Unitárius Egyház megalapítója, hanem teológiájának radikális továbbfejlesztője és a Biblia szabad, racionális értelmezője volt. Reformációja a vallási harcoktól, türelmetlenségtől, elembertelenedéstől terhes Európában a haladást, a humánumot szolgálta.

A siklói nemzetközi kollokvium méltó megünneplése volt Dávid Ferenc halála 400 éves évfordulójának. A résztvevők megpillanthatták a reformátor minden időben becsülendő felelősségvállalását, tanai igazába vetett hitvalló bátorságát és gyarlóságaival együtt is emberi nagyságát. Várjuk a kollokvium folytatását és mindenekelőtt Dávid Ferenc műveinek szövegkritikai kiadását, mint a további tudományos kutatás előfeltételét.

A kollokvium példás megrendezése és eredményes munkája Klaniczay Tibor akadémikus és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete Reneszánsz Kutató Csoportjának az érdeme.

Dr. KOVÁCS LAJOS

## JELENTÉS

egy nyolctagú felekezetközi küldöttség június 3—18. között az Amerikai Egyesült Államokban tett látogatásáról

Örömmel fogadtam a felkérést, hogy egyházam képviselőjében részt vegyek egy felekezetközi küldöttségben, amely a „Lelkiismerethez szóló felhívás alapítványa“ című észak-amerikai szervezet meghívására volt hivatva két hetet az Egyesült Államokban eltölteni.

Ez a szervezet 1965-ben létesült észak-amerikai katolikus, protestáns, izraelita és ortodox egyházi vezetők részvételével. Eddig a Szovjetunióban, Észak-Irországban, Spanyolországban, Magyarországon és a világ több más országában tett látogatást, a vallásos szabadság minél szélesebb körű érvényesülésének szükségessége jegyében.

Elutazásunk előtt részt vettem az észak-amerikai nagykövetnek, Rudolf Aggrey-nek a küldöttség tagjai és feleségei tiszteletére rendezett vacsoráján.

A küldöttség június 3-án reggel indult román gépen az Otopeni-i repülőtérről. A küldöttség tagjai az alábbiak voltak:

1. Dr. Nicolae Corneanu temesvári metropolita, a küldöttség vezetője.
2. Antonie Plămădeala, az Ortodox Patriarkátus püspöke.
3. Dr. Moses Rosen főrabbi, a Romániai Izraelita Hitközösség vezetője, feleségével együtt.
4. Dr. Albert Klein, a Német Evangélikus Egyház püspöke.
5. Petru Gherghel, a Római Katolikus Egyház Iași-ban székelő ordináriusa.
6. Salil Regep imám, a Mohamedán Egyház bukaresti vezetője.
7. Dr. Ion Bunaciu, a bukaresti Baptista Teológiai Szeminárium igazgatója.
8. Jómagam, az Unitárius Egyház képviselőjében.

Délután 3 órakor, a mi időszámításunk szerint este 9 órakor, 11 órai kellemes út után megérkeztünk a New York-i Kennedy-repülőtérre. Itt a város polgármesterhelyettese várt és üdvözölt. Azután másfél órai autózás után megérkeztünk a szállodába. A Park Lane nevű, 45 emeletes szálloda 35. emeletén laktam, a főváros szívében, rendkívül kényelmesen.

Látogatásunk első napján, június 4-én, hétfőn a Fordham nevű, hatalmas kiterjedésű római katolikus jezsuita egyetemet látogattuk meg, ahol ebédrel látott szívesen az egyetem rektora. Délután az evangélikus Szent Péter templomot tekintettük meg, mely a város középpontjában hatalmas, modern építmény. Este a lutheránus világszervezet vezetői által rendezett vacsorán vettünk részt.



Június 5-én, kedden a Pierre Hotel nevű épületben sajtókonferencia volt, amelyen az újságírók különböző kérdéseire válaszoltak a küldöttség tagjai. Ennek az épületnek a nagytermében, mintegy 800 meghívott jelenlétében ünnepi diszebed volt a főváros legelőkelőbb társadalmi rétegeinek a részvételével. Ez alkalommal az ünnepi előadást Andrew Young, az Egyesült Nemzetek akkori észak-amerikai nagykövete, a néger nép kiemelkedő jelentőségű képviselője tartotta. Este a Lincoln Center-nek nevezett nagykiterjedésű, opera, színház, filharmonia részére nemrégiben épített épületsoport egyikében, a teljesen modern, ún. Metropolitan Opera House-ban rendkívül színvonalas balettprogramot néztünk meg; az operában egyetlen üres hely sem volt.

Június 6-án, szerdán egy katolikus kórházat látogattunk meg. Utána az Izraelita Világszövetség székházában volt fogadás és ebéd. Délután egy hajókiránduláson vettünk részt. A fővárostól néhány kilométernyire a kikötő bejárata előtt emelkedő híres szabadságszobortól nem messze fekszik Ellis sziget, amelynek meglátogatása kirándulásunk megrázó élményét jelentette. Erre a szűk kis szigetre érkeztek az 1890 és 1924 közti időszakban, tehát 34 éven keresztül az Észak-Amerikába bevándorlók; számuk kb. 12 millió volt. Szinte elképzelhetetlen körülmények között kellett a bevándorolni óhajtoknak egy egész sor vizsgálaton átmenniük, mielőtt Amerika területére léphettek. Sokan hosszú hónapokat töltöttek itt családtagjaikkal együtt. Egy részüknek megfelelő igazolványok hiányában vagy betegségük miatt vissza kellett fordulniuk és az elhagyott otthonba visszatérniük. Megdöbbentő történeteket mesélt vezetőnk a szerencsétlen emberek millióinak mérhetetlen szenvedéséről és nélkülözéséről. Utána New York legmagasabb épületének, a World Trade Center-nek, a világkereskedelem központjának 107. emeletére vitt fel a lift, ahonnan a város megragadó látképe tárult elénk.

Június 7-én, csütörtökön a Yeshiva nevű izraelita egyetem évzáró ünnepélyére mentünk, ahol egy Nobel-díjas fizikus, Izrael kulturális minisztere és dr. Rosen Moses, a romániai izraelita vallásfelekezet fő-rabbija, küldöttségünk tagja tiszteletbeli doktori avatásán is részt vettünk.

Délután az Észak-Amerikai Egyházak Ökumenikus Tanácsa fogadott; utána a híres protestáns Union teológiai főiskola rektora látott szívesen; itt több unitárius teológiai hallgató is tanult.

8-án, pénteken a városházán Koch polgármester fogadott; utána az Egyesült Nemzetek impozáns székházát tekintettük meg, ahol dr. Robert Muller igazgató tartott részünkre a világszervezet munkáját részletesen ismertető előadást; utána az Egyesült Nemzetek államtitkára, Brian Urquhart adott tiszteletünkre ebédet. Itt Románia Szocialista Köztársaság Egyesült Nemzetek-beli nagykövetével, Teodor Marinescuval is találkoztunk.

Este az egyik nagy zsinagógában rendezett fogadáson vettünk részt. Házigazdánk Arthur Schneier, a zsinagóga kiváló fő-rabbija, az amerikai közélet egyik kiemelkedő személyisége, a „Felhívás a lelkiismerethez alapítvány“ egyik megalapítója és legfőbb irányítója volt, aki látogatásunk fáradságtalan vezetőjének bizonyult.

Június 9-én és 10-én látogattam tettem dr. Donald Harrington lelkész és felesége, Szánthó Vilma otthonában; innen telefonbeszélgetést folytattam az ottani Unitárius Egyház új elnökével, Eugen Pickette-el, aki ígéretet tett, hogy a közeljövőben egyházunkat hivatalos minőségében

meg fogja látogatni. Vasárnap délelőtt az egyik nagy és a régi unitárius hagyományokat őrző, all Souls Church nevű templomban nagy gyülekezetnek egyházunk üdvözlését tolmácsoltam.

Hétfőn, június 11-én a La Guardia repülőtérrel az ország fővárosába, Washingtonba utaztunk, ahová egyórai út után érkezünk. A jelenleg legmodernebb, Hilton nevű szállodában laktunk. Délután a nemzeti képtárat tekintettük meg, este pedig a romániai nagykövetség vendégei voltunk, ahol Nicolae Ionescu nagykövet távollétében helyettese részünkre nagyszabású fogadást rendezett.

12-én, kedden az ún. Capitol-ban, a nemzet székházában az egyik közismert szenátor, Claiborne Pell dolgozószobájában fogadott, amelynek során különféle kérdések megbeszélésére került sor.

Délben, miután a Fehér Ház termeit meglátogattuk, magas színvonalú ebéden vettünk részt a Külügyminisztérium, a State Department modern, monumentalis épületének Thomas Jefferson nevű gyönyörű termében. Az ebéden az észak-amerikai politikai élet számos kiemelkedő személyisége vett részt, méltatva a küldöttség missziójának jelentőségét.

Este a fővárostól kb. 30 km-re fekvő szabadtéri színházi előadáson vettünk részt.

Másnap, 13-án Washington néger főpolgármestere, John Barry fogadott, aki az egyik helyi unitárius gyülekezet buzgó tagja és a romániai Unitárius Egyház múltjáról és jelenéről részletesen érdeklődött. Délután az Egyesült Államok-beli római katolikus püspökök évi konferenciáján tettünk látogatást. Este egy volt szenátor és jelentős üzletember, Thomas Kelly látott egy előkelő étteremben vendégül, aki országunkat több alkalommal kereste fel.

Június 14-én, csütörtökön repülőgépen visszatértünk New Yorkba. Este az Örmény Egyház metropolitája, Manoogiam pazar székházában vacsorán vettünk részt.

15-én, pénteken délelőtt New York szegénynegyedében, Brooklynban egy mohamedán egyházi szertartáson vettünk részt. Délben a görög Ortodox Egyház érseke, Iakovos látott szívesen vendégül.

16-án, szombaton a bukaresti híres Bulandra színház New York-i vendégszereplése alkalmával tartott előadásán vettünk részt, Ion Caraiale híres *Elveszett levelét* néztük meg nagyszerű előadásban.

Vasárnap este, miután a Schneier főrabbi által adott búcsúebéden vendéglátóinktól búcsút vettünk, egy 405 férőhelyes, teljesen megtelt holland repülőgépen Amsterdamig utaztunk, ahova hétfőn, 18-án reggel érkezünk; onnan utunkat egy román géppel folytatva, délután az Otopeni-i repülőtéren szerencsésen leszálltunk.

Az eddig elmondottak kiegészítéseképpen megjegyezni kívánom az alábbiakat. Programunk rendkívül gazdag, színes, változatos, fárasztó, de élményekben gazdag volt. Minden látogatásunk, fogadások, ebédek, vacsorák alkalmával a küldöttség minden tagja felszólalt és elmondta köszöntését. A román nyelvű felszólalásokat két állandóan rendelkezésünkre álló tolmács fordította angolra, akik az angol nyelvű válaszokat román nyelven tolmácsolták. Én minden beszédemet angol nyelven tartottam. A New York-i Pierre Hotel, valamint a washingtoni külügyminisztérium tiszteletünkre rendezett díszbédjein az egész küldöttség nevében Nicolae Corneanu metropolita és Moses Rosen főrabbi tartottak általános tetszéssel fogadott köszöntőket. Az Egyesült Nemzetek szék-

házában rendezett ebéden az üdvözlő beszédet én tartottam, ezen kívül a washingtoni polgármester által adott fogadáson is, minthogy a polgármester unitárius, a küldöttség üdvözlését én tolmácsoltam.

Látogatásunk végeztével küldöttségünk vezetője, Nicolae Corneanu metropolita nyilatkozatában többek között ezeket mondta: „Mi, romániai vallási vezetők, első felekezeti küldöttségünk tagjai ezt a látogatást a legteljesebb mértékben pozitív tapasztaltnak minősítjük. Nekünk, akik mint viszonylag idegenek eljöttünk az Amerikai Egyesült Államokba, alkalmunk volt arra, hogy az amerikai vallásos tevékenység széles körű arculatának egy jelentős részével, a politikai, művelődési, nevelésügyi, humanitárius és üzleti világ kiváló személyiségeivel megismerkedjünk. E találkozások legjobb meggyőződésünk szerint mindkét résztvevő fél javát szolgálták. Látogatásunk tényleges hozzájárulás volt egymás jobb megértésének megvalósulásához, és kétségtelenül új lehetőségeket nyitott a különböző amerikai vallásfelekezetekkel való testvéri együttműködés fejlesztésére. Ez volt az első romániai felekezeti küldöttség, amelyben keresztény egyházi vezetők mellett az izraelita és mohamedán vallások fő képviselői is részt vehettek.

A túlaradó vendégszeretet mindnyájunkat lenyűgözött, hisszük, hogy azt hazánkban viszonyozhatjuk.“ A megállapodás értelmében ui. a jövő év júniusában a miénkhez hasonló küldöttség meg fogja látogatni hazánk különböző vallásfelekezeteit.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

## DR. KOVÁCS LAJOS PÜSPÖK 70 ÉVES

„A történelem homokóráján hét évtized nem nagy idő, de az ember életében mégis jelentős távolság. Amikor kimondjuk a nevét és hozzáteszük az évek számát, máris köréje és körénk telepedik a történelem“, — állapította meg köszöntőjében dr. Erdő János főjegyző. Mindannyian ezt éreztük, amikor az Egyházi Képviselő Tanács 1979. november 8-án ünnepi gyűlésében a hála, tisztelet és szeretet érzéseivel köszöntötte a jubiláló Főpásztort. Egyházunk történelmének egy szakasza rajzolódott lelki szemünk elé a múlt távlatában és eseményeiben, amely Püspök Atyánk fia életén és munkásságán keresztül formálódott alkotó jelenné a ma céljaiban és hivatásteljesítésében.

Az ünnepi gyűlés keretében elsőnek dr. Barabássy László főgondnok beszélt. Miután ismertette Püspök afia eredményekben gazdag életútját, ezeket mondta: „Nem mulaszthatom el, hogy egyetemes egyházunk, elnökségünk és nem utolsó sorban a magam nevében is hálás köszönetünket ne tolmácsoljam mindazért, amit Főpásztorunk fiatalos erővel, általam mindig csodált frissességgel tett és tesz Egyházunk egyeteme érdekében, egész lényével, munkásságával példát mutat, kijelölve azon utat, melyen haladnunk kell, melynek lényege, hogy országunkban mind a felekezetek egymás közötti viszonya, mind az állam és felekezetek közötti kapcsolat a kölcsönös megértés, egymás meggyőződésének tiszteletben tartása alapján áll, élvezvén a teljes vallásszabadságot, hogy kötelességünk teljesíteni társadalmi hivatásunkat, támogatni a nemes emberi eszméket, az emberek, a népek közötti közeledést fajra és meggyőződésre való tekintet nélkül, a világbéke megerősítéséért és egy igazságos és kölcsönös megbecsülésen alapuló társadalmi rend kialakításáért. Köszönjük azt a magatartást, mellyel Főtisztelendő Urunk az ökumenia jegyében egyetemes egyházunk iránti elismerést és hazánk többi felekezeteivel való egyetértést és együttműködést biztosítja.

De nem mulaszthatom el, hogy külön köszönetet ne mondjak azért, amit Főpásztorunk a világszervezetünk előtt jelent, mely elismerésként elsőnek tüntette ki a Schweitzer Albert emlékéremmel és melynek egy cikluson keresztül elnöke volt, annak most is végrehajtó bizottsági tagja, minden hívásra jelen van, ezzel is bizonyosságot téve, világszervezetünk elismerését és megbecsülését szerezvén meg és tartván meg egyetemes egyházunk iránt.

És ezzel mi, kik ma összegyűltünk, a magunk és azoknak a nevében is, akiket képviselünk, hogy Főpásztorunkat 70. születésnapja alkalmával

a hála és szeretet virágaival halmozzuk el, fohászszerű kéréssel fordulunk a jó Istenhez, hogy élte őszét tegye a tavaszhoz hasonlóan ragyogóvá, napsugarassá, árassza el kegyelmének bőségével és kedves családja boldogságára, egyetemes egyházunk javára jó egészségben, ereje teljességében sokáig éltesse.“

Dr. Erdő János főjegyző üdvözlésében többek között ezeket mondta: „Ez ünnepi alkalommal meggyőződéssel valljuk, hogy Püspökafia mindvégig az emberség és minőség jegyében szolgált, a lélek egyensúlyáért a gyorsuló időben. Életet és hitet hirdetett alkalmas és alkalmatlan időben. Tevékenységének jellemzője az igazság keresése és a hűség volt a hit és a világ dolgaiban egyaránt. Mind egyházi, mind világi szolgálatában hirdette a szeretetet, a megbékélés és a megértés evangéliumát. Minden munkájában a társadalmi igazságért, a béke igazságáért szállt síkra. Odaadással szolgált a szorgalmas munkán, egyenlő emberi jogokon, igaz emberségen felépülő új, békés, magasabbrendű életet. Életében példásan egyesíti a valósággal számoló sorsvállalást a világra nyitott fogékonysággal; otthonosságot valósít meg a közös hazában és az emberi célok egyetemes világában. Hirdeti és bizonyítja, hogy e kettő egy és elválaszthatatlan.

Jó dolog a visszaemlékezés, mert alázatra és hálára indít, mert elégtételt nyújt, a mérleg pozitívuma pedig bizakodást ad az előre tekintéshez.

Elötünk áll Főtisztelendő Püspök Úr tovatűnő 70 esztendejének minden szépsége és értéke, áldásokban és jó szolgálatokban teljes tartalma. Mi örömmel mondhatjuk el: Püspökafiát a jó Isten megsegítette úgy, hogy áldássá lehetett önmaga, családja, egyháza, népe és hazája javára. Amikor így emlékezünk, kívánjuk, hogy soha ne fogyjon el szívéből a szeretet, mely »mozgat napot és minden csillagot«. Ugyanakkor kifejezzük készségünket, hogy mint közvetlen munkatársai további szolgálatában teljes hűséggel, ragaszkodással és szeretettel vesszük körül és leszünk segítségére. Adjon a jó Isten továbbra is Főtisztelendő Püspök Úrnak erőt, egészséget és kitartást, hogy életútjának további szakaszán is szolgálhassa egyházát, népét, hazáját, Istenországát. Személyére, családjára, egész életére és minden szolgálatára Isten áldását kérjük.

Ad multos annos!“

Kolcsár Sándor marosvásárhelyi esperes-közügyigazgató az esperesek nevében mondott köszönetet:

„A Zsinaton és az azt követő időkben kifejezett bizalom ma még erőteljesebb és tudatosabb. Ezt a bizalmat Főtisztelendő Úr hétéves főpásztori tevékenysége szilárdította meg. Ennek a hét esztendőnek eszmei irányítója a felelősség és a szüntelen cselekvés volt. A felelősség azért, hogy a dávidferenci örökséget meggazdagítva adjuk tovább. Ezért azonban dolgozni kell sokat, nagyon sokat. Halmazni kell tudást, beszédes tetteket, mert magától nem jön semmi. Főtisztelendő Úr ennek megfelelően élt és szolgált. Tudását, szelleme gazdag világát szórta szét közöttünk, és fáradhatatlanul cselekedett. Egyéniségéből áradó határozottsággal vallotta az ember méltóságának és szépségének hagyományát; a türelem szellemét, melyet az emberek között minden igyekezettel meg kell valósítani; a jobb, nemesebb életre való törekvés szükségességét, hogy utánnunk jobb emberek éljenek egy igazibb világban; az előítéletek és tévhitek nélküli világ megvalósítására való elhivatottságot. Mindezeknek

a gondolatoknak hangot adott a Főtisztelendő Úr gyülekezeteinkben, lelkesek értekezetein, különböző, az egyházi életet szolgáló alkalmakkor.

Amikor ezeket itt elmondom, egyházköreink nevében, megkülönböztetett tiszteletünket és szeretetünket tolmácsolom Főtisztelendő Urunknak születése 70-ik évfordulója alkalmával.“

Dr. Fazakas Miklós körli felügyelő gondnok a világi hívek részéről beszélt. Köszöntésében méltatta az ünnepelt édesapja, unoka-nagybátyja, Kovács János igazgató-tanár és végül dédnagyapja, Kriza János püspök érdemeit, akik élete, gondolkozása és tevékenysége alakulására mind nagy hatással voltak.

Ezután üdvözlését így folytatta: „Mi világiak mindenekelőtt köszönjük a Főtisztelendő Úrnak azt a harmóniát, melyet megtartott és élmélyített az állam és egyház kapcsolatát illetően, hogy kiegyensúlyozottá váljon az élet. Mi világiak nem látunk ellentmondást világi és egyházi életünk között, ha mindkettőben a jó lélek, őszinteség és jó szándék irányít minket. Magunkévá tesszük Channing Ellery Vilmos sajátosan unitárius felfogását, mely szerint a Gondviselő trónja olyan magasban van, hogy oda nem csak egy út vezet. S ha mi jóhiszeműen valljuk önmagunk hitét, miért ne vallhatnák mások is azonos jóhiszeműséggel saját meggyőződésüket. Ennek az egyházak közötti testvéri jó viszonynak az ápolását köszönjük a Főtisztelendő Úrnak.

Szorosan tapad a Főtisztelendő Úr nevéhez a csíkszeredai és homoródkőhalmi új városi egyházközségeink megszületése.

Ha elképzelnénk e teremben egy fal nagyságú térképet, melyen vilányjelzéssel kigyúlna és leperegne 70 év útja, melyet Főtisztelendő Úr megtett kontinensek, fővárosok és falvak között, belezavarodnánk a fény káprázatába. Főtisztelendő Úr egy arcvonás rezzenése nélkül, félelemmentesen szállt hajóra, repülőre, vonatra, autóra, szekérre, hogy 70 év útjait megtegye. Útjain végig érezte, nem egyedül van, kíséri a Gondviselő, családjának szeretete, egyházának hűsége és a nemes cél, amelynek szolgálatában áll.

Hadd tegyek kísérletet Főtisztelendő Úr helyét beazonosítani az utolsó 50 év, mondhatni egy fél évszázad unitárius püspökeinek sorába is. Volt ez idő alatt filozófus püspökünk, aki életével igazolta, hogy a filozófia nem zárja ki a hitet, sőt elmélyíti azt. Következett utána költői ihletettségu püspökünk, aki létével bizonyította, hogy a hit ellenkező irányban is ott van, az érzelmek magasságában azonos erővel. Nyomukba lépett egy vasakarató püspökünk, ki mély népi származásánál fogva a természet szépségeiben, a vadrózsák honában bukkant rá hitére, azonos fokú lelki feszültséggel.

Jelenlegi püspökünk a szeretetnek meg nem szűnő hullámaival árasztotta el egész életének színterét, s a szeretet fenségében találta meg a Gondviselőhöz vezető utat.

Ezek szerint tehát: filozófus — költő — vasakarató — szeretet, az a négyes szellemi és lelki fogat, mely virágcsokorhoz hasonló élénk színváltoztatban fogja át Egyházunk utolsó 50 esztendejét.

Minket, Főtisztelendő Úr szerény kortársait jó érzés fog el, hogy a mi jelenünk a szeretet püspöki fázisával esett egybe, ami ránk megnyugtató és boldogító tudattal hat.“

Török Áron sepsiszentgyörgyi lelkész a lelkészi kar, a volt tanítványok nevében mond üdvözlését:

„Bejárva gondolatban Sepsiszentgyörgytől Nagyváradig, Fogarastól Székelykálrig az egyházközségeket, s kezet szorítva lélekben az én lelkésztársaimmal, tisztelettel jelentem, hogy mi, a Főtisztelendő Püspök Úr személye és építő munkásságának értékelése tekintetében ma is olyan egyek vagyunk, mint 1972. március 19-én, a székelyudvarhelyi zsinaton. Akkor még csak hittük, ma meg vagyunk győződve arról, hogy dr. Kovács Lajos, Dávid Ferenc után egyházunk immár hét és fél év óta 28. püspöke, istenadta szellemi és lelki kincseinek birtokában a legmesszebbmenő jóakarattal vezet minket és gondoskodik rólunk. Napirenden tapasztaljuk, hogy még azokban az esetekben is, melyekben egyben salamoni ítéletei szigorúsággal párosulnak, a döntő ezekben az ítéletekben nem a kemény szigorúság, de sokkal inkább a lelkészek iránti végtelen, soha nem lankadó emberbaráti, atyai szeretet.

Mindezeknek a tudatában megfogadjuk a mai napon, ebben az örömteli ünnepi órában, hogy ezután még nagyobb odaadással, még ragaszkodóbb szeretettel, még világosabb öntudattal és felelősségérzettel állunk mögötte s vesszük ki részünket abból a nagyszerűen nemes erőfeszítésből, mellyel anyaszentegyházunk — élen a Főtisztelendő Püspök Úrral — a minden tekintetben kiteljesedő életet kívánja építeni.“

Az elhangzott köszöntőkre Püspök afia a következőkben válaszolt: „Nehéz megfelelő szavakat találnom ebben az ünnepi órában. Mélyen, őszintén meghatótt minden, ami itt az én kedves munkatársaim részéről személyemmel, lelkészi és püspöki tevékenységgel kapcsolatban elhangzott. A legelső gondolat, amit kifejezésre szeretnék juttatni, ez: ha mindez az elismerés, dicséret, pozitív értékelés csak tört részeiben is a valóságot tükrözi, úgy érzem, eddigi életem nem volt hiábavaló, és megerősít abban a törekvésemben, hogy az eddiginél, ha lehet, még hűségesebben, még eredményesebben végezzem azt a munkát, amire lelkésszé, teológiai tanárrá, egyházi főjegyzővé és végül püspökké választásom pillanatában Isten színe előtt, egyházunk előjáróinak jelenlétében szent fogadalmat tettem.

Isten és egyházunk iránti szent felelősségérzettel elmondhatom, hogy minden munkakörömben arra igyekeztem, hogy hűséges jézustanítványként az evangélium szellemében: »Én tiközöttetek olyan vagyok, mint aki szolgál« szeretetszolgálatot végezzek.

Akkor voltam mindig és akkor vagyok ma is igazán boldog, amikor lelkésztársaim gyűlésein részt vehetek, amikor gyülekezeteinket meglátogathatom, híveimnek az evangéliumot hirdethetem, lelkészeinkkel, világi vezetőinkkel és az egyszerű egyháztaggokkal kezet szoríthatok. Minden ilyen találkozás újabb ösztönzést ad mindennapi püspöki munkámnak hűséges munkatársaimmal való minél eredményesebb végzésére.

Hálásan megköszönve a meleghangú, szívből jövő köszöntéseket, kérem a gondviselő Istent, hogy engem és mindnyájunkat továbbra is áldjon meg simogató, megszentelő áldásával, hogy a ránk bízottakat lélek szerint, egyházunk és népünk iránti feltétlen hűséggel, diadalmas istenhittél és felebarátaink iránti szeretettel végezve, találjunk előtte kedvességet.“

Este, a püspöki lakáson fogadás volt, amelyen a Vallásügyi Hivatal, a hazai testvéregyházak és a Magyarországi Unitárius Egyház képviselői mellett részt vettek az Egyházi Képviselő Tanács tagjai, az Egyházi

Központ alkalmazottai, a teológiai tanárok és hallgatók, valamint a püspöki család rokonai és barátai.

Ez alkalommal elsőnek Eugen Munteanu, a Vallásügyi Hivatal igazgatója beszélt, tolmácsolva Ion Roșianunak, a Vallásügyi Hivatal elnökének üdvözlését, kihangsúlyozta Püspök afiának a papság és a hívők közösségi munkára való irányításában szerzett érdemeit, valamint a hazánkban levő egyházak közötti együttműködés, kölcsönös tisztelet és az öku-  
menikus kapcsolatok kiépítésében végzett tevékenységét.

Ugyanakkor elismeréssel beszélt kiváló teológusként végzett munkáságáról, melyről az Egységes Protestáns Teológiai Intézet keretében végzett több évtizedes tanári szolgálata tanúskodik, kiemelve azt a fontos szerepet, melyet mint az IARF nemzetközi szervezet elnöke töltött be.

Ezt követte dr. Teofil Herineanu kolozsvári érseknek az Ortodox Egyház nevében mondott megleghangú köszöntése, aki meglegeződéssel hangsúlyozta ki egyházának az Unitárius Egyházzal való testvéri kapcsolatát és az ünnepelttel több mint két évtizede fennálló baráti, kölcsönös megbecsülést, tiszteletet és szereteteni alapuló, őszinte együttműködését.

Dr. Jakab Antal gyulafehérvári segédpüspök a Római Katolikus Egyház képviselőjében ezeket mondotta: „Még friss és kellemes az emléke azoknak az ünnepeknek, amelyeknek itt Kolozsváron voltunk tanúi, Dávid Ferenc, az Unitárius Egyház alapítója halálának 400. évfordulója alkalmából. Elevenek előttünk a világ különböző nemzeteinek fiai, akik nemcsak eljöttek közénk, de az eseményt a legszebb színeiben méltatták beszédeikben.

A Főtiszteletű Püspök Úr ebből a 400 esztendőből néhány nap híján 70 évet élt, amelyért mi együtt mint Krisztusban testvérek hálát adunk az Úristennek. A 70 éve mindvégig az Istentől adott emberi képességek fejlesztésében és a jeles tettek szorgosságában, mások javára telt el. Az utolsó hét év püspöki címben és a Romániai Unitárius Egyház vezérlő helyén találja. Az egyik kanonokunk Gyulafehérváron pár évtizeddel ezelőtt — lehet önmaga vigasztalására — a 70 évet a »korosodó fiatalok« idejének nevezte, de amit tréfának is kissé kesernyés mellékizzel mondott, mégis néha nagy jelentőséggel bír.

A mai ünnepeltünk, a Főtiszteletű Püspök Úr a megtett úton a hetvenesek gazdagságait és tapasztalatait olyan mértékben gyűjtötte össze, amely a korosodóknál is ritkaság, és olyan szív-keretben tartotta meg, amely fiatalos elevenességben és tempóban viszi előre nemcsak a megőrizett lelki kincseket, de az osztogató jeles tetteket is.

Valamennyien tanúi vagyunk és örömmel látjuk, hogy mint fópásztor jelen van hívei között mindenütt és az evangélium szerint »körüljár, jót cselekedve«, amint az Úr Jézustól tanulta. Ott találjuk minden felekezeti közötti megmozdulásnál és minden ponton, ahol kereszténységünk ügyét vagy népünk, államunk jól felfogott érdekeit kell szolgálnunk. Különös »korosodó fiatal« a Püspök Úr, aki évről évre a különböző világréseken utazva korát meghaladó ügyes kezekkel szövö azokat a finom szálakat, amelyek nemcsak a keresztényeket kötik össze egymással, hanem minden népeket, mint illik ahhoz, aki egészen átérti, hogy ugyanannak az Istennek vagyunk a gyermekei és kötelez a testvéri összetartás, egymás kölcsönös ismerete és megsegítése.

Jubileuma alkalmából szívesen tolmácsolom Márton Áron Püspök Úr, az egész egyházmegye és hívei örömet és legjobb kívánságait.



Korunknak példát adó meleg családi körében is sok figyelemben részesültem, s ezért lelkem minden megbecsülő szeretetével köszöntöm kedves élettársát, a Főtisztelendő Asszonyt, gyermekeinek családjait a legkisebb kacagó életig, kis Huba unokájáig.

Ezután D. Nagy Gyula kolozsvári püspök köszöntése következett: „Az RSZK-ban levő Református Egyház, szolgatársam, D. Papp László nagyváradai püspök és a magam nevében tisztelettel és szeretettel vagyok itt ebben az ünneplő seregben, ahol minden érzést, minden gondolatot és minden szót a hálaadás, a tisztelet és szeretet határoz meg abból az alkalomból, hogy az Unitárius Egyház nagyrabecsült püspöke, D. Dr. Kovács Lajos — szolgatársunk, testvérünk és barátunk — születésének 70. esztendő évfordulójához érkezett.

Az órállók, az előjárók iránti köteles magatartásunkat Pál így fogalmazza meg: »Becsüljétek azokat, akik fáradoznak közöttetek és előjáróitok az Úrban és intenek titeket és az ő munkájukért viseltessetek irántuk megkülönböztetett szeretettel« (1Tess 5, 12—13).

A tisztességtévők között én is hálát adok Istennek azokért a kegyelmi ajándékokért, melyeket szolgatársam, testvérem és barátom, D. Dr. Kovács Lajos püspök életében, szolgálatában, egyházának, hívő népének és nekünk adott.

Engedtesék meg nekem, hogy a hetvenéves emberhez a hetvenéves ember szóljon, a hetvenéves ember meggyőződésével, hitével — egykori zalatnai rk. plébános testvérem és barátom szerezte, zenésítette versével: »Költözik az élet boldog ifjúsága, / Fehér őszirózsa kíséri útjára. / Suhannak az évek, vissza sose térnek... / A hajunk fehérebb, egyre csak fehérebb! / Nemcsak tavasznak van illatos virága, / Késő ősznek is van fénylő napsugára! / Hervadt lombok közt is szól a madáréneke... / Mégis szép az élet Istenem Tevéled! /«

Szívem egész szeretetével kívánom, hogy drága élettársad, a Főtisztelendő Asszony, szeretett gyermekeitek és unokátok, az egyház és hívő népe között mindig érezzétek sok-sok örömben és boldogságban, hogy »mégis szép az élet Istenem Tevéled!«

Dr. Albert Klein, az Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház püspöke ezeket mondotta:

„Nagy öröm számomra átadni neked 70. születésnapod alkalmával egyházam és munkatársaim szívből jövő jókívánságait, akik tisztelettel és barátsággal gondolnak rád. Ugyanakkor megköszönöm a meghívást is erre az ünnepségre. Ez alkalmat ad nekem arra, hogy azokhoz az üdvözlésekhez, amelyeket át kell adnom, hozzáfűzzem a magam jókívánságait is. Azt kívánom, Isten áldjon meg ezután is, úgy, ahogy eddig is megáldott. Adjon neked erőt, hogy szolgálhass Egyházadnak és gyülekezeteidnek, a Tiednek és sokaknak, akik a Te tanácsodra és vezetésedre vannak utalva, úgy, ahogyan eddig is szolgáltál. Tartsa meg a Te vidám szívedet és meleg emberségedet. Tartsa meg nekünk barátságodat, tanácsaidat és derűs, barátságos érzületedet.

A veled való beszélgetésben sohasem éreztem, hogy mi nem ugyanahhoz az egyházhoz tartozunk. Bár én öntudatos lutheránus vagyok, nem tehetek mást, mint hogy Téged az én testvéreim közé számláljalak, és hálát adjak Istennek a testvéri közösségért, amely engem veled összekapcsol. Itt nem hivatkozhatom az ökuménére sem, mert ennek a bázisnyilatkozata egy választóvonalat húz, amely közöttünk halad át. De hi-

vatkozhatom az Úr Jézus Krisztusra, aki így szólt: »Aki vallást tesz énrolam az emberek előtt, arról én is vallást teszek az én Mennyei Atyám előtt« (Mt 10, 32). Az unitárius istentiszteleteken mindig odafigyeltem, amikor Jézus Krisztusról volt szó. Ti nem ugyanazt értitek, amit mi, ha Filippi II. 11 versét olvassuk. De nem az a lényeg, mit hogyan értünk, hanem az, amit az Úr Jézus cselekszik. Abban a reményben, hogy Ő egyszer könyörölni fog rajtam, remélem, hogy az ő döntése nem fog elválasztani engem tőled, hanem mindketten az Ő trónusa előtt is mint testvérek állhatunk majd meg egymás mellett.«

D. Szedressy Pál, a Zsinatpresbiteri Evangélikus Egyház püspöke többek között ezeket mondotta:

„Van Jézusnak egy mondása, Lukács evangéliumában így olvassuk: »Valaki az eke szarvára veti kezét és hátratekint, nem alkalmas az Isten országára.« Ebből énekvers is született ekképpen: »Ha rátetted kezed az Úr ekéjére, / Ne legyen gondod élted idejére. / Ne szédítsen a világ varázsa, / ne retentsen Sodoma romlása.«

Visszatekintés vagy körületekintés alkalmával feltétlenül szükséges tehát a kellő óvatosság. Mégis: nem minden visszatekintés származik a Gonosztól. Ha a visszatekintésben hála van, amiért mindeddig megsegített minket az Úr, ha a visszatekintésben öröm van azért, mert Isten értelmet és célt adott életünknek, mert munkatársakat állított mellénk és engedte, hogy mélyreható megújulások tanúi lehessünk, akkor minden bizonnyal a visszatekintés nem Isten akarata ellenére, hanem vele és így javunkra van.

Főtisztelendő Dr. Kovács Lajos Püspök Úr, az Unitárius Egyház itt-hon és külföldön is jól ismert egyénisége a 70 év határán valóban azzal tekinthet vissza, hogy Isten megáldotta munkáját, annak értelmet és célt adott, és ez a hálaadás visszatekintése.

Utoljára, de nem utolsó sorban említem azt, hogy együttesen örvendezhetünk annak a nyíltságnak és szeretetnek, amivel az ökumenikus közeledést szorgalmazta, annak feltétlen szükségességét vallotta és érette fáradságot nem kímélve, nyíltan kiállott.

Kívánom, hogy Egyháza és szeretettei körében még számos évre jusson erejéből, munkájából és egészségéből.«

Dr. Ferencz József, a Magyarországi Unitárius Egyház püspöke szolgatársát így köszöntötte: „Ma délelőtt abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy a Képviselő Tanács ülésén az Unitárius Világszervezetnek, az IARF-nek nevében már tolmácsolhattam e szervezet jókívánásait és tiszteletadását. Magas helyről arra kértek, hogy ebben a népesebb és ékeesebb gyülekezetben is próbáljam szavaimat megismételni. A világszervezet elnökasszonya, Carolyn C. Howlett Románia Szocialista Köztársaságban már több alkalommal megfordult; az alelnök, egy japán szabadelvű buddhista, a vallások világkonferenciájának alelnöke és egyben a mi Világszövetségünk alelnöke, dr. Nikkio Niwano 1974-ben, amikor a világszervezet itt tartotta tanácsulását, szintén járt itt. Az ők, valamint Diether Gehrman főtítkárr és az összes tagegyházak képviselőinek nevében üdvözlöm a Püspök Urat mint a világszervezet volt elnökét, aki továbbfolytatja ebben a szervezetben munkáját mint a Tanács tagja, és én, aki a szomszéd szocialista országból érkeztem mint ugyanezen szervezet Tanácsának tagja, köszöntöm őt. Köszöntöm azzal a visszaemlékezéssel, hogy 1934-ben Koppenhágában kapcsolódtunk be először

együtt ennek a szervezetnek a munkájába. Azóta diákkorunkban és azután is számos alkalommal sok helyen, hol együtt, hol egymást követve jártunk. Abban a szerencsében volt részem, hogy Marburgban előbb én tanultam és én vezettem oda Főtisztelendő Uramat; amikor aztán esztendőkkel később én érkeztem meg Oxfordba, azt kérdezték tőlem, hogy ismerem-e Kovács Lajost, aki egynéhány esztendővel ezelőtt tanult itt és azután elment Strasbourgba, hogy ott Albert Schweitzer tanítványaként az ő teológiájából doktoráljon. Örömteljes és boldog pillanatok azok, amikor látjuk azt, hogy egy embernek a munkáját nemcsak egyházán és hazáján belül, hanem azon kívül is megbecsülik. És idestova már mintegy két évtizede az IARF-ben évről évre, némelyik esztendőben több alkalommal is abban a szerencsében van részem, hogy közelről hallhatom azokat a bölcs megnyilatkozásokat, amiket a Püspök Úr az egyházak közötti, a népek közötti barátság érdekében a leszerelésért és a békéért szokott hangoztatni. Ilyen gondolatokat csak az az ember tud mondani, aki Németh László kifejezésével: »a mélyen elkötelezett« emberek közé tartozik, aki tudja azt, hogy mit mond, és az, amit mond, az ő szívéből szokott jönni.

Azt mondotta Dávid Ferenc Szervét Mihályról, hogy »erős és hűséges tanító volt«. Kovács Lajos Püspök Úrról úgy is mint egy szomszédos Unitárius Egyháznak püspöke, és úgy is mint az IARF képviselője azt mondom, hogy ő is ezek közé a hűséges és erős, igaz emberek közé tartozik. Azért tartozik ezeknek az embereknek a sorába, mert ugyancsak a mi Dávid Ferencünk szavaival szólva, az egyszerű ember igazsága keresését tartotta a legfontosabb dolgok egyikének.

Tisztelettel és szeretettel, őszinte megbecsüléssel és igaz barátsággal kívánjuk élete ezután elkövetkezendő esztendeire a mi Istenünk gazdag áldását.“

Ezután Bartók Béla, a Magyarországi Unitárius Egyház főgondnoka egyháza valamennyi lelkésze és világi híve nevében ezekkel a szavakkal köszöntötte az ünnepet:

„A Kovács Lajos Püspök Úr vezetése alatt álló erős Romániai Unitárius Egyház és a mi kis Magyarországi Unitárius Egyházunk ugyanarról a töről fakadt, és párhuzamosan dolgozunk egymás mellett úgy, hogy ez a párhuzamos fejlődésünk olyan kapcsolatot fejlesztett ki a két szocialista ország között, amely szép példája annak, hogy meg lehet találni a közös utat, azt az utat, amely egymáshoz vezet bennünket, és az embereknek a boldogságát szolgálja mindkét részről. Ennek a kapcsolattartásnak egyik fő személye dr. Kovács Lajos Püspök Úr, akit gyakori magyarországi látogatása alkalmával feleségével együtt valamennyien szívünkbe zártunk, s akinek most, a 28-ik kolozsvári püspöknek szeretném átadni egyházunk ajándékát: az első kolozsvári püspöknek ércebe foglalt arcmását, mely szintén kolozsvári művésznek, Benczédi Sándornak a műve, és kérem Istent, éltesse sokáig egész családjával együtt.“

Dr. Geréb Pál, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet nevében így köszöntötte volt tanártársát:

„Én abban a szerencsében részesültem annak idején, hogy amikor a mi kedves Kovács Lajos testvérünket püspöknek választották, akkor ő még teológiai tanár volt, és a teológus ifjúság, a teológiai tanári kar és az alkalmazottak nevében én köszöntöttem. És azt mondtam akkor, hogy én igen nagy dolgot és rendkívüli dolgot szeretnék mondani Kovács

Lajosról. És azóta igen sokat gondolkoztam azon, hogy lehetne-e nagyobbat mondani —, de ennél nagyobbat most sem tudok mondani. És ez az, hogy EMBER. Hát ez, hogy ember, azt jelenti, hogy az evangéliumi tanítás szerint szeretetközösségben van Istennel, a mi mennyei Atyánkkal, és szeretetközösségben van az embertárssal, vagyis úgy tud megállani az ember mellett, mint embertárs és mint testvér. Ez az, ami az embert valóban emberré teszi, és ezt megvalósítani a legnagyobb dolog az életben. Én ezt láttam, ezt értékeltem mindig a mi Kovács Lajos testvérünk egyéniségében, ezért neveztem magam mindig boldognak azért is, hogy ugyanannak a tanári karnak, az Egységes Protestáns Teológiai Intézet tanári karának a körében szolgatársak, tanártársak lehettünk, akik egymással el tudtunk beszélgetni igen komoly dolgokról, de el tudtunk beszélgetni tréfás dolgokról is. Én ezt az oldalát is nagyon értékeltem, mert ebben is az ő mély emberségét láttam megnyilvánulni. Mindig nagyon is értékeltem azt az emberi közelséget, amellyel meg tudott állani a tanártársak mellett, hallgatói mellett, munkatársai mellett, és hiszem, hogy az embernek az istenképősége, vagyis az embersége éppen ebben a kettős irányú közösségben: az Istennel és embertársai közösségében valósul meg. Az él egy céltudatos értelemmel gazdag emberi életet, aki így valósítja meg önmagában az embert, és ezzel segít másokat is arra, hogy önmagukban megvalósítsák az embert, mert figyelmeztet másokat is arra, hogy így tudjanak emberek lenni.

Kérem az Istent, tartsa meg őt sokáig családja, egyháza és mindnyájunk számára, és csatlakozom Klein püspök úrnak a jókívánságaihoz: adja a kegyelemnek Istene, hogy az ő királyi trónusa előtt az utolsó napon együtt állhassunk meg és együtt örvendezhessünk az ő kegyelmének és irgalmasságának.“

Végül Márkos Albert a barátok nevében mondott meleghangú üdvözlőt.

Püspök afia válaszában a következőket mondta:

„Nagyon megtisztelve érzem magam, hogy ezen az ünnepélyes összejövetelen a Vallásügyi Hivatal elnöke, Ion Roșianu úr Eugen Munteanu igazgató úron keresztül őszinte jókívánságait juttatta kifejezésre 70 éves születésnapom alkalmából. Úgy érzem, hogy ez a köszöntés csak részben szól nekem; hangzik egyúttal egyházunk egyeteme felé is.

Az elmúlt 35 esztendő alatt egyházunk mindent megtett annak érdekében, hogy hívei, vallásos hitünk megvallása és gyakorlása mellett, hazánk hűséges állampolgáraiként részt vegyenek szocialista országunk minden olyan célkitűzésében és közösségi tevékenységében, amely a haladás, a fejlődés, az állandó anyagi és szellemi előhaladás, a béke és az igaz emberség ügyét, hazánk szebb jövőjét szolgálja.

Több mint 400 éves múltunk azt bizonyítja, hogy mi a reformáció magasztos eszméit mindig a humanizmus és felvilágosodás szellemében igyekeztünk megvalósítani. Ez azt jelenti, hogy egyistenhitünk alapján állva, központi érdeklődésünk az ember volt és maradt a mai napig, az az ember, aki gondolkozásában és cselekedeteiben újra meg újra tanúbizonyságot tesz emberi méltóságáról és magasrendű hivatásáról. Meg vagyok győződve, hogy egyházunk vezetői és hívei ezen az úton járva, ezentúl is meg fogják tenni kötelességüket mint hűséges állampolgárok és mint a tiszta, a fejlődést és tökéletesedést szolgáló nemes, magasztos eszmék hirdetői és cselekvői.

Hálásan köszönöm, hogy testvéregyházaink legfőbb képviselői nem csupán jelenlétükkel tisztelték meg 70 éves születésnapomon, hanem kedves, megható módon érzéseiknek kifejezést is adtak. Ez azt jelenti, hogy mindannyian értékelik azt a munkát, amit egyházunk egyházi és világi vezetőinek irányításával és gyülekezeteink buzgó tagjainak részvételével evangéliumi szellemben végez. Adja a gondviselő Isten, hogy az őszinte megbecsülésnek és testvéri szeretetnek ez az áldott lelkülete maradjon meg közöttünk továbbra is.

Arra vonatkozólag, hogy az ember őseitől, közelebbről pedig szüleitől — édesapjától és édesanyjától — lelki, szellemi és testi vonatkozásban mit örököl, van a nagy német költőnek, Goethének egy híres mondása, amely szerint ő az édesapjától a testi alkatot és a komoly életfelfogást, édesanyjától pedig a „jó kedélyt és a mesélési kedvet örökölte. Ezt az önjellemzést saját eddigi életemre vonatkoztatva, a következőket mondhatom: én édesapámtól a testi alkatot nem, de a komoly életfelfogást; édesanyámtól a mesélési kedvet nem, de a vidám kedélyt örököltem. És úgy érzem, ez a kettős örökség kiegyensúlyozottá tette életemet, amiért hálás vagyok elsősorban a minden áldások adójának, a gondviselő Istennek, közelebbről édesanyámnak és édesapámnak és az előttem jártaknak. Ez a kettős örökség széppé, tartalmassá tette életemet. Ami pedig a jövőt illeti, el szeretnék mondani egy rövid történetet:

Egy nagyon szegény rabbi — a középkorban — egyetlen szobában élt családjával együtt. Annaira szegény volt, hogy ezt a szobát is egy vékony deszkafal választotta ketté; annak egyik részében élt a szegény rabbi családjával, a másik oldalon egy szegény csizmadia, szintén a családjával. A rabbi késő éjszakáig dolgozott, és ugyanúgy dolgozott a kaptafa mellett késő éjszakáig a csizmadiamester is. A rabbi felesége azt mondta férjének: »Nagyon késő van, hagyd már abba a munkát és kopogtass át a szomszédnak is, hogy ő is feküdjék le és többé ne dolgozzék.« A kopogtatásra a csizmadia ezt felelte: »Amíg a gyertya ég, addig dolgozni kell.«

Ezt mondhatom magamról is. Amíg a gyertyám ég, amíg a gondviselő Isten nekem lelki, szellemi és testi erőt ad, addig kívánom teljesíteni az én nemes, szent hivatásomat. Addig, »amíg a gyertya ég«!

Visszatekintve a 70 évre, amit Isten segítségével eltöltöttem, boldognak és megelégedettnak mondhatom magamat. Hiszen körülvesz engem kedves, meleg, meghitt családi fészek. Körülvesz szerető, önfeláldozó, gondos feleségem. Körülvesznek szerető, hűséges, ragaszkodó gyermekeim és vejeim, drága unokámmal együtt. Körülvesznek munkatársaim és az én szívbéli barátaim, akiknek egy részével időről időre összegyűlve örökszép népdalok éneklése közben nagyon kellemes, szívet-lelket erősítő órákat töltök. És hitem szerint körülvesz lelkésztársaim, világi vezetőink, munkatársaim és a gyülekezetek ragaszkodása, tisztelete és szeretete. Mindez széppé és élni érdemessé teszi életemet.“

BODOR ANDRÁS

## DÁVID FERENC EMLÉKEZETE

Négyszáz évvel ezelőtt, 1579. november 15-én, a dévai vár börtönében mártírhalált halt Erdély egyik legnagyobb reformátora, Dávid Ferenc.

A reformáció az európai fejlődés fontos, vívódásokkal, ellentmondásokkal, belső és külső háborúkkal tele korszaka. A modern kutatás szerint a vallási, azaz ideológiai, a gazdasági, a társadalmi és a politikai tényezők szinte elválaszthatatlanul összeforrtak benne. Elindítói egyfelől a csaknem másfél ezer éves múltra visszatekintő intézmény, a római katolikus egyház kebelében törvényszerűen keletkező belső ellentmondások, másfelől a humanizmus, amely életeszményét az emberi méltóság fel- és elismerésében találta meg.

Belső ellentmondásait az egyház reformokkal, az új eszmék asszimilálásával vagy éppen üldözésével korábban mindig ki tudta küszöbölni, ám a XVI. században erőtlennek bizonyult velük szemben. A mostani ellentmondások ugyanis túlságosan összekapcsolódtak a látszólag hirtelen fellépő, valójában már hosszú idő óta a felszín alatt feszülő társadalmi, gazdasági és politikai kérdésekkel, amelyek ezúttal az évszázados intézményből kiszakadó új intézmények, egyházak létrejöttéhez vezettek.

A humanizmus hatása az emberközpontúság érvényesítésében valósult meg, de a reformáció nem az antikvitás életigénylő eszméjét tartotta szem előtt, hanem mindennekfölött az ember „üdvözülését“ kereste. Luther ezt a hitben, Kálvin az előreelrendelésben és az ezekből adódó minden következményben találta meg.

A reformáció valamennyi irányzata megvívta a maga harcát; új intézményeket, nevelési formákat, politikai, sőt gazdasági rendszereket vezetett be, s ezzel lerakta a modern Európa alapjait. A régi tekintélyek megdőltek, s az egyetlen — valamennyi irányzat által elfogadott — mérce a Biblia lett, de az értelmezésében megmutatkozó különbségek nem hozták közelebb, hanem még jobban eltávolították egymástól a sokféle irányzatot.

Az erdélyi reformáció rendkívüli körülmények között született meg: az első jelentős szellemi megnyilatkozás volt a mohácsi vést követő politikai zűrzavar után létrejött önálló erdélyi fejedelemségben. Először a reformáció központjaival szorosabb kapcsolatot tartó szász közösség körében a lutheranizmus terjedt el, de nemsokára a kálvinizmus is sok követőre talált.

Az erdélyi reformáció legmarkánsabb, „legeredetibb“ képviselője, Dávid Ferenc nemcsak egyszerű követője, hanem oly lelkes hirdetője volt először a lutheri, majd a kálvini hitelveknek, hogy mindkét felekezet püspökké választotta. Nemsokára egy új irányzat, az antitrinitárius egyház megalapítója lett. Nincs itt helyünk annak elemzésére, hogy az erdélyi reformációban mennyire érvényesültek a gazdasági és a politikai tényezők, kétségtelen azonban, hogy a XVI. század közepétől kezdve benne az ideológiai, a vallási problémák kerültek előtérbe, s a különböző zsinatokon, disputákon mindazok a kérdések felvetődtek, amelyek a kereszténységet valaha is foglalkoztatták. Megvitatásukon a hosszabb-rövidebb ideig Erdélyben tartózkodó reformátorok és „szabadelvű“ keresztények, Socinus Faustus, Blandrata, Glirius, Sommer, a bizánci császári unoka, Palaeologus, Paruta és mások is részt vettek, és általuk Erdély a reformáció egyik fő központja lett. Dávid Ferenc, az új vallás elismert vezetője, racionalista felfogásának megfelelően, minden olyan tételt és hagyományt elvetett, amelynek világos, félreérthetetlen megfogalmazását a számára mértékadó Bibliában nem találta meg. Így jutott el a háromság tagadásához, a személyében és lényegében egy Isten hirdetéséhez.

Am az ő esetében is beigazolódott a politikai hatalom szinte döntő jelentősége. Amíg a fejedelem, János Zsigmond feltétlen támogatását élvezte, a nemesség, a városi és falusi magyar lakosság nagy része az ő vallására tért át. Báthori István trónralépésével azonban a hatalmi helyzet megváltozott, mert az ellenreformáció szelei Erdélybe is eljutottak, majd az 1576-ban fejedelmi székbe került Báthori Kristóf az új irányzat meggyőződéses és aktív támogatója volt.

Az új vallás papjai között éppen akkor keletkeztek hitelvi kérdésekben lényeges ellentétek, s két részre szakadtak: a Serveto és Socinus Faustus krisztológiáját valló Blandrata-pártiakra, az *adoramus* híveire, akik hangoztatták Krisztus imádásának szükségét, és az ezt tagadó Dávidkövetőkre, akik a nem-imádás — *non adoramus* mellett kardoskodtak.

Mivel a vallási újítások egyre több zavart és forrongást keltek a nép körében, már János Zsigmond idejében az 1571. január 6. és 14. között tartott országgyűlés megszavazta az ún. innovációs törvényt, és megtiltotta a további újításokat. A következő országgyűlések felújították és folyton szigorították e törvény előírásait.

Az ellenreformáció erői és maga a fejedelem az új egyház kebelében támadt ellentéteket arra használták fel, hogy gátat vessenek a Dávid Ferenc-i tanok terjedésének. Ezért nemcsak a jezsuitákat hozatták be, hanem minden hatalmi eszközt felhasználtak az új vallás hívei között támadt ellentétek elmélyítésére. Dávid Ferencet eltiltották a templomi szolgálattól, őrizet alá helyezték, és az 1579. április 26-ára meghirdetett tordai országgyűlésre már mint vádlottat idézték meg. A kolozsvári tanács és Dávid hívei ajándékok útján elérték az ítéletnek június elsejére, a Gyulafehérvárra összehívott országgyűlésre való elhalasztását.

Bod Péter, a XVIII. század neves erdélyi tudósa, az első magyar nyelvű életrajz-gyűjtemény, a *Magyar Athénás* és sok történelmi, jogi, teológiai munka szerzője, az 1781-ben Leydenben kiadott *Historia Unitariorum in Transylvania* című művében református pap létére meglepő tárgyilagossággal mutatja be a gyulafehérvári országgyűlés lefolyását. Fordításunkat e munka második része, a *Tragoedia Francisci Davidis*

(Dávid Ferenc tragédiája) címet viselő, második fejezetének 3. és 4. alfejezetéből vettük.

Bod Péter történészhez illő tárgyilagossággal ismerteti az országgyűlés fontosabb mozzanatait. A jelenlevőket, de a per igazi hátterét sem ismeri. Éppen csak megjegyzi, hogy a gyűlés végén a kancellár, Kendi Sándor „a fejedelem, a saját és a jezsuita nevében megvallotta a háromságot és Dávid Ferenc véleményét mint istenkáromlást elítélte“.

Ma már tudjuk, hogy az említett jezsuita Leleszi János, a Báthoriak által Erdélybe befogadott jezsuiták vezetője, akinek a perről Rómába küldött leveléből (Korunk, 1968. 8:1208—1216.) kiténik a per megrendezett, politikai jellege, „amelyen már a tárgyalás előtt megvan a döntés, a vádlott kivételével talán mindenki csupán előre betanult szerepét játssza“.

A szereplők közül Dávid F. veje Trauzner Lukács városi tanácsjegyző. Ő a szerzője a Bázelen Palaeologus, Glirius és Dávid fia, Ferenc által kiadott *Defensio Francisci Davidis* (Dávid Ferenc védelme) című munka egyik, éppen a perrel foglalkozó fejezetének. Ez volt Bod Péter fő forrása. Hunyadi Demeter kolozsvári papp, Dávid Ferenc utóda a püspöki székből. Óvári Péter és Szegedi Lajos az új vallás lelkes hívei, az utóbbi később Dávid ellen fordult.

Az eredeti szöveget helyszűke miatt rövidítenünk kellett. Néhány esetben, ahol ez nem ment az értelem rovására, szögletes zárójelben adtuk a kimaradt rész rövid kivonatát.

BOD PÉTER

## TRAGOEDIA FRANCISCI DAVIDIS

Beköszöntött a nap, amelyen az áldozatot be kellett mutatni. Parancsot adtak, hogy Dávid Ferencet vezessék elő a szokott őrizet alatt. Az ellenfél már egy héttel korábban elment Gyulafehérvárra. Azok, akiknek ez feladata volt, a parancsot végrehajtották. A szerencsétlen pásztor — könnyeinket alig tudjuk elfojtani! — sem lábát, sem kezét nem tudta rendesen mozgatni, félholtan tették a szekérre, s csaknem az egész város könnyezve kísérte a távozót. Ő maga alig tudott ennyit mondani: „Már Isten veletek, többé engem nem fogtok látni.“ A súlyos betegség annyira elemésztette, hogy bár korábban kövér volt, most a veje egyedül ölébe véve el tudta vinni a szekérig, és fel tudta tenni rá. Eljutottak Tordáig; itt a testvérek hozzá akartak menni, és Péter meg Miklós csak nagy rimánkodás után kaptak engedélyt erre. A szekér iszonyatos rázása miatt már ekkor kezdett ájuldozni oly nagy mértékben, hogy alig volt remény rá, hogy másnapig életben marad. Tordáról Enyedre mentek, ahol éppen népes vásár volt; végül a harmadik nap megérkeztek Gyulafehérvárra. Az őrizetet azon a napon még ugyanaz az őrség látta el. Másnap átvitték a prépostság palotájába, és engedélyt adtak, hogy ha a papok közül valaki fel akarná keresni, azt szabadon megtehesse.



Am alig telt el egy félórányi idő — ezalatt éppen csak átöltözött —, már sürgették, hogy menjen be a tanácskozásra. A nagy rohanásban nem talált senkit, akit kiválaszthatott volna, hogy segítségére legyen, ezért előzetesen tárgyalni a testvérekkel [hitsorsosokkal] nem tudott; végül is a vejét szólította fel: „Jöjj, fiam — mondá —, te légy az én segítségem. Az Isten, akit tisztetek, és akinek igazságáért küzdök, velünk lesz. De ki beszél majd az egyházért — kérdezte — vagy az egyház nevében?” Ezt kiáltozták oda: „Magának a vőnek kellene azt megtennie.” A vő ekkor erősen megpirongatta őket, és azt bizonygatta, illetlen, hogy az, aki nem egyházi ember, legyen az egyház hangja, ezért erre meg kell választani Óvári Miklós és Péter urakat, ő maga mindent, amit tehet és kell, meg fog tenni az apósáért. Belenyugszanak ebbe a tervbe, és vitorláikat Istenre bízva a veszedelmek hatalmas tengerére szálltak és bementek a fejedelem aulájába, abba a nagyon tágas és remek palotába, amelyben a fejedelem étkezni szokott. Miután a lépcsőn nagy nehezen feljutottak, beléptek. Mindkét felől testőrkatonák és néhány testvér kísérte őket. A vő mindig az após nyomában haladt. Ahogy átlépték a palota küszöbét, íme: tenger sok nép állt előttük, akik azért gyűltek össze, hogy e tragédiát végignézzék; emiatt azután alig haladhattak előre. Valahogy mégis utat törtek a törvényszék elé, mert a körülállók mindkét oldalon összébbr szorultak. Így végre bejuthattak. A szánalomraméltó Ferenc úr a hosszas betegség és testének meggyengült egészségi állapota miatt, bár lábái remegtek, állni kényszerült mindaddig, míg a méltóságos fejedelem, a részvétől meghatódva, széket vitetett számára.

Első tekintetre a tanácskozás rettenetes volt, olyan, amelyet talán Rómában lehetett látni; de az Úr erőt adott nekik, hogy mindenen felül-emelkedjenek. A méltóságos fejedelem öfelségéhez méltóan egyedül ült mintegy a bírói székben; oldalát mindkét felől tanácsot alkotva a vezetők rendje övezte, utánuk a vitézi rend, végül, nem kis számban szerencsétlenségük elbírálására összehívott nemesek következtek. Ezek között, a szembenálló fél számához képest, azok voltak kevesebben, akik az ő vallásukat követték. A másik oldalon, ahol a kör bezárult, jobb felől, hármas sorokban vádlók ültek; ezeknek feje és szónoka Blandrata volt. Balfelől a magyarországi trinitáriusok és aránylag nagy számban a szász papok; a papoknak a két szárnya között, mintegy szűk szegületbe zárva, a testőrkatonáktól körülvéve ők maguk foglaltak helyet.

Miután ez a rend így kialakult, a nagytehetségű, szigorú ítéletre hajló, mindkét nyelven, ti. latinul és magyarul ékesen szóló, a görög és a latin irodalomban egyformán jártas férfiú, nagyságos Kendi Sándor kezdett beszélni. Rövid, de mégis elragadó beszédében kifejtette a fejedelemnek a haza védelmében mutatott igyekezetét és éberségét, azután, ami a legméltóbb a fejedelemhez, a törvények hozzáértő megtartását. Ezt mintegy átmenetként használva végül rámutatott arra, hogy milyen nagy bánat tölti el a méltóságos fejedelmet, valahányszor tudomására jut, hogy szeretett hazánkban a vallásban napról napra eretnokségek, szekták, hallatlan újítások keletkeznek, amelyeknek rendszerint azok a kezdeményezői, akiknek éppen arról kellene gondoskodniuk, hogy az Isten és az ő legszentebb ígéje elleni ilyenfajta káromlások megzaboláztassanak. Ezért hivatalához méltóan gondoskodni akart és akar, nehogy ez a méreg továbbterjedjen, és a tévelygések romlást hozó tana mélyebb

gyökeret verjen az emberi szívekbe. Ez volt az oka annak, hogy Dávid Ferenc uramat mostanig őrizet alatt kívánta tartani. De nehogy a peres eljárásban valamilyen zavar támadjon, őfelsége elrendelni óhajtja, hogy felszólítás nélkül senki se merészeljen beszélni. Ez azután nem kis félelmet keltett Ferenc uram barátaiban, attól tartottak ugyanis, hogy a szerencsétlent, ügyének kivizsgálása és meghallgatása nélkül, ítélik el. De Kendi csakhamar hozzátette: „ez alól kivételek azok, akik egymást kölcsönösen vádolják.“

Mihelyt beszédét befejezte, a doktor emelkedett szólásra, és ünnepléses tiltakozásként e szavakra nyitotta száját: „Méltóságos fejedelem, nagyságos szenátorok, nemzetes nemesek, valamennyiek! Megvallom Isten, a Te Felséged és ti valamennyietek előtt, hogy kényszerűség alatt tettem és teszem azt, amit tesztek; én ugyanis Ferenc uramat már egy éve vagy már régebb óta figyelmeztettem, leveleimben intettem, de előszóban és a hozzá küldött hittestvérek által is, hogy álljon el ettől az újítástól, és másokat is tartson féken, de intéseimnek engedelmessé nem akart. Mivel tehát előre láttam az egyházban keletkező eme veszedelmet, lelkiismeretemtől indítva kénytelen voltam e rossznak elejét venni.“ Ezekre Ferenc uram lihegve, ahogy tudott ezt válaszolta: „Doktor úr, emlékszel, a váradi vitán azt mondtam, ellenfeleinket ilyen érvekkel meg nem győzzük, csak csúfot üzünk belőlük. Attól az időtől kezdve lelkiismeretemet, a te véleményed szerint, fogolyként tartottam.“

Amikor a doktor erre válaszolni akart, Kendi Sándor ilyenforma beszéddel félbeszakította: „Te pedig, Dávid Ferenc, tudd meg, hogy jelentették a méltóságos fejedelemnek, miszerint te a tanban újítottál, és nyilvános egyházi beszédekben Istenre és az ő Fiára, Jézus Krisztusra lázítóan, gyalázatos cáromlásokat szórtál, s erről őfelsége nem kósza hírekből értesült, hanem ezek a te testvéreid, tanítványaid és munkatársaid — s közben ujjal mutatott a hamis testvérekre —, akikkel együtt ugyanabban a gyülekezetben forgolódtál, ugyanabban az egyházban tanítottál, jelentettek fel téged a méltóságos fejedelemnek, és vádoltak ezzel az újítással. Most pedig a méltóságos fejedelem a te saját vallomásonkat akarja hallani arról, amit felségének jelentettek, nehogy valakinek oka legyen a panasza, miszerint téged kihallgatatlanul ítélnék el.“

Ekkor Ferenc uram nagy nehezen felállt, és közelebb ment a fejedelemhez, amennyire csak engedték, hogy a fejedelem hallhassa szavait, és így szólt: „Méltóságos fejedelem, látod, egészségem rozzant és megtörött, Isten keze megérintett engem, hangom elvette úgy, hogy én magam felelni nem tudok, engedtesse meg ezért fiamnak (fejével vejjére mutatott, kezét ugyanis felemelni már nem tudta), hogy ő beszéljen helyettem.“ A fejedelem nem értette meg, mert a szerencsétlen alig tudta forgatni nyelvét, ezért a vót kérdezte meg, hogy mit is akar. Ez előadta apósa kérését. A fejedelem tüstént beleegyezett, ők pedig visszamentek helyükre.

Ekkor Kendi Sándor, kinyitva valamilyen összehajtott papirost, amelyre kérdések voltak feljegyezve, azokat ilyenképpen adta elő: „Először azt kérdezzük tőled, Dávid Ferenc: beszéltél-e a gyülekezet előtt arról, hogy az imában Krisztust nem kell segítségül hívni? Másodszor, hogy akik Krisztust segítségül hívják, úgy tévelyegnek, mintha a boldogságos Máriát, Pétert, Pált és más halott szenteket hívnának segítségül?“ A doktor ekkor Dávid Ferenc valamilyen írását mutatta elő, hogy

vallja be, vajon az ő műve-e. A szerencsétlen ember felelni kezdett úgy, ahogy tudott, de szavait senki sem értette meg. Ezért a mellette álló vő, aki fülét a szájához közel tartotta, és már korábban ismert minden dolgot, és nagyon felkészült ember volt, válaszolt:

„Először az írást illetően: Ami a miénk, arról nem tagadjuk, hogy a miénk, ami viszont a másoké, és nevünkben terjesztik, azt most sem követeljük a magunkénak. De az a bizonyos írás nem olyasvalami, amelyet most meg kellene védeni vagy cáfolni.“ Ő ugyanis azt szeretné, ha mindkét részről elfogadott feltételek érvényben maradnának. A per ugyanis még folyamatban van, és nem adhat választ addig, amíg a lengyel és a mi egyházunk ítéletét várja. „Ami pedig — mondotta [ugyanis az apósa szavait adta elő] — az én kérdésemre tartozik és azokra a kérdésekre, amelyeket a méltóságos fejedelem tett fel...“ Ekkor a doktor képtelen volt elviselni a vő beszédét, és azt követelte, hogy maga Dávid Ferenc mondja el, hogy a maga és az általa mondott szavait a fejedelem jogtudor titkára feljegyezhesse. A szerencsétlen hozzá is kezdett, de amikor szavait nem lehetett hallani, ismét engedélyt adott a vőnek, hogy helyette beszéljen. [A vő elmondta, hogy Dávid Ferenc Kolozsváron a kánai menyegzőről beszélt, és az alábbi következtetést vont le:] „Bármiféle istentisztelet, mely Isten szavában nincs meghagyva és elrendelve, az Istennek kedves nem lehet. Krisztusnak segítségül hívása, szíven mély meggyőződése szerint a szent iratokban Isten meghívásaként vagy rendeletként sehol sem található. Következésképpen az nem is lehet kedves Isten előtt. Ami pedig a második kérdést illeti, ezeket mondtam: valóban, ha Krisztus segítségül hívására vonatkozó ésszerű okokat, vagy azt akarjuk fürkészni és kutatni, hogyan lehet segítségül hívni emberi koholmányok és saját eszünk alapján, bizony ugyanazon okok alapján a szenteket is, akár életben vannak, akár halottak, segítségül hívhatjuk.“

Mialatt ezeket elmondotta, és a jegyző lejegyezte, a doktor gúnyos nevetéssel e szavakban tört ki: „Visszatértetek a zsidózásra [judaizmusra].“ Ferenc úr halk hangon válaszolt: „Doktor úr, néhány évvel ezelőtt te is éppen ezen a véleményen voltál.“ [Miután Lukács szavait feljegyezték, Kendi elismerte a vallomás helyességét, és kijelentette, hogy ha nem mondott volna igazat, a beszédet Kolozsváron hallgató és Gyulafehérvárra megidézett tanúk rábizonyították volna.] Ennek végeztével a doktor felállt és kiokádva férges lelkiismeretét, ezekre a szavakra fakadt: „Ferenc úr azt állítja, hogy én is ugyanazon véleményen voltam. Én viszont állítom és tanúságot teszek Isten előtt, a méltóságos fejedelem és az egész egyház előtt, hogy nem voltam, és ebben sohasem értettem egyet, mi több, ha akár mondtam, akár írtam valamit ilyen értelemben, azt most visszavonom és elállok tőle.“ Még hozzáfűzte: „Te is így fogsz eljárni, Dávid Ferenc!“ Amire a vő hirtelen fellobbanva ezt mondta: „Nem fogja tenni, nem az állhatatosság, hanem a léha ember sajátja, hogy az egyszer kimondott szót minden ok nélkül visszavonja.“ Amire az öreg [ti.Blandrata] megjegyezte: „Ne akard saját magadat is elveszíteni!“ „Végre legyen meg az Isten akarata“ — válaszolt megvetéssel Lukács.

Ezután a doktor sürgetni kezdte, hogy olvassák fel a téziseket. Ugyanis azt vállalta magára, hogy a kinyomtatott vagy az írott könyvek alapján be fogja bizonyítani, miszerint Dávid Ferenc újító. A téziseket Dávid Ferenc írásaiból és Fausto írására adott válaszából gyűjtötte össze, de

agyafúrta hol megcsonkította és eltorzította az írások értelmét, hol más értelmet adott a szavaknak, hol pedig hamisan idézett.

Megkezdődött a tézisek felolvasása... [Közben heves vita támadt Lukács és Blandrata között. Az előbbi azt állította, hogy a tézisek felolvasása fölösleges, az utóbbi viszont szükségesnek tartotta, és fenyegetőzni kezdett.] Ekkor az öreget [ti. Blandratát], aki kissé messzire ment, Kendi Sándor figyelmeztette, hogy szerényebben viselkedjék. Végül lecsillapodott, és tovább folytatták az olvasást, ameddig csak akarták.

Miután mindent elolvastak, amit akartak, Lukács felszólította az apósát, álljon fel és kérje meg a fejedelmet, hogy elsősorban szigorú fogása, azután megroskadt egészsége miatt járuljon hozzá a védelem másnapra való elhalasztásához, hiszen még a bűnügyekben is három napot szoktak engedélyezni a vádlottnak arra, hogy a vádlónak válaszoljon, de meg az idő is eljárt, s már csaknem 12 óra van, ezenkívül ők maguk is felkészületlenek, mert bizony nem adtak elég időt számukra, és sem a fiaikkal, sem a papokkal nem tudtak megbeszélést folytatni. [E kérés körül ismét nagy összecsapás keletkezett a két fél között, és Dávid ellenfelei váltig hajtogatták, hogy az elhalasztásra nincsen szükség.] Mialatt a tanácskozás arról folyt, vajon az ügyet el kell-e másnapra halasztani, vagy sem, őket kiküldték a teremből, amire azt kezdték követelni, hogy vádlóik szintén hagyják el a termet, nehogy ők legyenek a bírák is. Követelésüket azonban nem engedélyezték. A tanácskozás befejezése után bebocsátották őket, megadták a halasztást, és engedélyezték, hogy bárki bemehessen Dávid Ferenchez. [Kiderült, hogy az ellenfél azért harcolt annyira az elhalasztás ellen, mert attól tartott, ami be is következett, hogy közben Gyulafehérvárra érkeznek a Dávid Ferencet támogató főnemesek is.] Mindenki visszatért szálláshelyére, Dávid Ferencet pedig a börtönbe vezették. A testvérek seregét megdöbbenetette a váratlan eset, és tanácskozásra gyűlt össze, de egyáltalán nem tudta, hogy ebben a veszedelmes dologban mitévő legyen, vagy hogy összegyűlve, milyen határozatot hozzon. Dávid Ferenc még tehetetlenebb volt, ennek ellenére a kislelkűség semmi bizonyítékát nem adta. A nemesek felkeresték, és kérdezősködtek a per állásáról. Sok mindent el szeretett volna mondani, de a hangja cserbenhagyta. Mindenkit külön-külön arra buzdított, hogy az ő ügye miatt meg ne botránkozzék, s még ha neki meg is kellene halnia, a világ látni fogja, és e tényből tudomásul veszi, hogy egy Isten van, aki megkívánja, hogy egyedül részesüljön isteni tiszteletben. Ennek ellenére, nehogy valaki, a helyzetet nem ismerve és lelkiismeret-furdalást érezve, az élet e válságos pillanatában magát hozzá kösse, a vele együtt könnyező testvéreket arra intette, hogy ki-ki, amennyire teheti, megmentve lelkiismeretét, inkább a békére gondoljon mindaddig, amíg az Úr nyugodtabb időket ad. Ezen a napon az ügyben semmi más nem történt.

Azok pedig, akiknek ez szívéükön feküdt, összegyűjtötték azokat az írott és nyomtatott könyveket egyaránt, amelyek Blandrata és néhány más hamis testvérnek az egyetlen és az egyedülvaló igaz Isten Atya segítségül hívásáról szóló állítását tartalmazzák. [Ezek között a szerző felsorolja Blandratának írásba foglalt erre vonatkozó kijelentéseit, a Parutával együtt kiadott Cathechésist, Sommernek Károlyi ellen írott könyvét és a Biblia számos helyét.] Mire mindent elrendeztek, reggel lett. A fejedlem meghagyása szerint körülbelül fél hét órakor ismét a palotába

indultak. Dávid Ferencet ereje annyira elhagyta, hogy már lépni sem tudott, hanem négy pap vitte a helyére.

Miután a terem elcsendesült, er-  
Ferencnek és övéinek kevesebb idő-  
szavaikat sem méltatták különösebb  
folytatott szövegben alulmaradt. A  
elmondott, ami apósának védelmét s-  
ságos fejedelem kancellárja az írásol-  
ból idézett, elvételre tőle. Miután m-  
delték, vagy inkább kivették őket  
őrséget helyeztek el, nehogy — ami  
kezetének papjai és szolgálói közül e-  
gyon hevesen azt követelte, hogy ug-  
ki, mert valamennyi nép minden től-  
ezt követeli. [Kendi Sándor azzal ut-  
nácsozásban szükség van a vádlókra.]

Mielőtt azonban kivették volna  
arra intette a doktort, hogy gondolja  
tétéleihez, ő maga ugyanis nem utas-  
lyesebb tétéleket javasolna; várja me-  
ítéletét, úgy, ahogyan ő maga javas-  
„Hajlandó vagy belenyugodni a lengy-  
vid Ferenc késlekedett a válasszal, Lu-  
val, de Kendi Sándor rendre utasította  
a doktornak: „A lengyelországi derék  
amennyiben a kéziratot megküldik.“  
nem fogunk tovább vitatkozni róla?“  
érzetével ezt válaszolta: „Én mostant  
doktor felkiáltott: „Nagyszerű! megíg-  
egyházak ítéletét, ugyanis maguk a le-  
ház, elfogadták a Krisztus segítségül-  
gyon szép dialógust foglaltak írásba.  
Ebből azután az egyház meg fogja  
érteni a lengyelek ítéletét. De nehogy  
nem volt meg, iratát a mi iratainkkal  
s miután megkapjuk onnan az ítéletet,  
alá rendezzük.“

Ennek befejeztével Dávid Ferencet  
kivették, és azokat is kihar-  
csolják, akik az ő felekezetén vannak.  
A tanácskozás éppen másfél órát  
tartott. [A tanácskozásról kiszivárgó hí-  
rek nem voltak kedvezőek Dávid  
Ferenc számára]. Hogy a fejedelem és a  
bírák menteg etni tudják magu-  
kat, és tiszta lelkiismeretüket megtartsál-  
s, vádlókat iszonyú és rettenetes  
eskünek vetették alá, ti. annak: „Vajon  
ők részesei és tudatában voltak-e  
ennek az újításnak és vélekedésnek?  
az után meg: vajon ez káromlása-e  
az Istennek?“ Először a doktor állt fel,  
és ilyenféle esküt tett: „Én, Bland-  
rata György, vallomást teszek a minden-  
ható Isten és az ő fia, az Úr Jézus  
Krisztus előtt, és a szent angyalok és Ist-  
en választottjai előtt, hogy sem-  
miben sem voltam Dávid Ferencnek ez-  
ten a véleményén, sem részese,  
sem tudója annak nem voltam, és állítom  
is, hogy az új, és ezenfelül Isten-  
nek és az ő fiának iszonylatos káromlás  
a.“ Egymást követően ugyanígy  
tették le mások is az esküt, szám szerint  
kb. 25 személy. [A szerző külön

is idézi Hunyadi Der. neter és Szege... li Lajos minden mértéket meghaladó túlzásait.]

Utánuk a magyarországi trinitáriusok következtek az eskütételre. Míg a többiek úgy tették le az esküt, mintha összeesküvést szöttek volna Dávid Ferenc halálára, az egyik követülük [a nagybányai egyház pásztorja] meg akarván menteni lelkiismeretét, megjegyezte: „Azt akarom, hogy lelkiismeretem szabad legyen, származásomat semmiképpen sem szeretném elkötelezni. En ugyanis anélkül is lelkiismeretesen megvallom, hogy Dávid Ferencet újításáért el nem ítélem. Ugyanis már a váradi vitán, amikor nem titkolta, hogy Izraelnek az ő fia, azaz az Istenére kell hallgatni, és hogy Krisztusnak az Atyja egyenlővel, azaz Istenével kizárta az istenségből a fiút és a szentlelket, ami által jellemezhető az Isten, etlenül nem tagadta, hogy Krisztust imádni kell, mégis valójában közvetve akkor tagadta. Tehát állítom, hogy ő most semmit sem újított.” Ezt hallva a többiek rossz néven vették, mert elpártolt tőlük.

Ezután a szászok fűtötték a maguk régi nótáját: ők az ágostai hitvallástól sohasem távolodtak el, és nem ellene semmiben sem a karnak véte jelenleg semmiféle megrovást nem élő nemességet kérdezték meg. Ez nek Krisztus nem imádására és segítségnyélhez ragaszkodik, mintsem is az Isten Krisztusnak imádásáról szóló [általuk] már elítélt véleményét.

A sorrendben utolsónak Kendi Sándor a fejedelem, a saját és a jezsuita névében megvallotta a háromságó, és Dávid Ferenc véleményét mint istenkáromlást elítélte.

Amikor mindez véget ért, behívták Dávid Ferencet. Mihelyt megérkeztek a tanácskozáshoz, a vádlók esedezve arra kérték a fejedelmet, hogy kímélje meg Dávid Ferenc életét. Ezalatt a doktor, ott hagyva az övéit, Dávid Ferenchez ment, és kegyelmet fogok találni számodra, a fejedelemnél.“ Erre Dávid Ferenc ennyit mondott: „Eredj, eredj, végezd be, amit elkezdté!” Sokan, sőt maga a fejedelem is, az ölelést Júdás csókjaként magyarázta. [A magyarországi trinitáriusok helytartották a megszelídült vádlók kegyelemkérését, és Dávid Ferenc kivételére szólították fel a fejedelmet:] „Méltóságos fejedelem, mindkét táblának az őre, ma Téged, feleségeddel gyermekeiddel és minden utóddal együtt, tiszttségünknel fogva, az iszonyú bíróságon, Jézus Krisztus ítélszéke elé idézünk, akit ez itt káromolt, ha megengeded, hogy ez életben maradjon.“ A fejedelem ezeket hallva, vagy megdöbbenve a hallatlan új fordulaton, vagy felbosszankodva a szemérmetlen támadáson, felindult arcával felszólította Kendi Sándort, hogy válaszoljon: „A méltóságos fejedelem hallotta a mindkét részről elhangzott beszédeket, következtetésként öfelsége ígéri, gondja lesz róla, hogy mindenkinek bebizonyítsa: a bünt büntetlenül nem hagyja.“ Majd Dávid Ferenc felé fordulva ezt mondta: „Határozat. A méltóságos fejedelem megértette az egész ügyet, hogy hóbortos viselkedéssel semmibe véve az egyház egyetértését, miképpen vetemedtélt erre az átkos istentelenségre [ateizmusra] és hallatlan istenkáromlásra, hogy az ország törvényei ellenére [könyveket] adja ki és újítottál. Következésképpen a te érdemtelenségedhez méltón öfelsége téged elrettentő példának állít, az ilyenfajta örületes újításoktól. Egy-

előre a méltóságos fejedelem őrizetbe vétet mindaddig, míg utólag rólad döntést nem hoznak.“

Ismét átadták a katonáknak, hogy őt egyedül vezessék el, és többé senkit nem engedtek hozzá. Sőt, az őrcsapatok sokáig játszadoztak a kalapjával, és lábukkal rátapostak, míg az egyik könyörületes testvér neki vissza nem vitte. [Dávid Ferenc eltávolítása után a kancellár azzal fenyegette meg követőit, hogy ugyanaz a büntetés vár mindazokra, akik az elítélt véleményéhez ragaszkodnak, és felhívta őket, hogy tegyenek tanúbizonyságot Krisztus imádásáról. A felhívásra senki sem válaszolt. Végül is arra kérték a kancellárt, hogy ügyüket halassza másnapra.] Ekkor Óvári Péter így szólt: „Bizony a halál igen keserű, mégis a lelkiismeret szabadságát föléje kell helyeznünk.“ Alighogy kimondta e szavakat, az egész nemesség felállt, és esedezve, azt kérte, hogy a papok ügyét halasszák másnapra. [Attól tartva, hogy felmentik papi hivatalukból, nevüket mindannyian felírták egy lapra, sőt még Lukács nevét is odaírták. Másnap megjelentek a fejedelmi palotában, és valamennyien csatlakoztak Blandrata véleményéhez; Lukács azonban világi mivoltára hivatkozva azt állította, hogy rá az innovációs törvény nem vonatkozhatik. Erre őrizetbe vették, és az innovációs törvényt a világiakra is kiterjesztették. Harmadnap Dávid Ferencet Dévára szállították, ahol november 15-én a várbörtönben meghalt.]\*

Dr. MOLNÁR ISTVÁN

## ADALÉK SZABÓ SÁMUEL OKTATÓ-NEVELŐ TEVÉKENYSÉGÉNEK JELLEMZÉSÉHEZ

Unitárius egyházunk nagyjainak a sorában jelentős hely illeti meg abrudbányai Szabó (Mikola) Sámuel, a székelykeresztúri unitárius gimnázium első igazgató-tanárát, aki 1756-ban született és 1856-ban, százéves korában fejezte be munkás életét.

Küzdelmes életújáról a hálás utódok többször megemlékeztek. Itt Orbán Balázs<sup>1</sup> mellett különösen Sándor János nevét emeljük ki, aki Szabó Sámuel tevékenységének főbb mozzanatait nagy szeretettel igyekezett a téves megítélésektől megtisztítani, s a maga igaz emberi értékében bemutatni.<sup>2</sup> Ismerteti azt a sok kitérővel tarkított utat, amely a családi és egyéb körülmények folytán a tehetséges fiatal embert csak élete negyedik évtizedében, 1795-ben vezet el pappá történő felszenteléséig, egyháztanácsossá való megválasztásáig, valamint a keresztúri gimnázium első igazgató-tanári székeig.

Egyházi közéletünkben betöltött szerepét Sándor János így értékeli: „Ő nem közönséges szolga volt: nyomot hagyott maga után a keresztúri gimnáziumban, s mi utódok, e nyomot látva, méltán említhetjük az ő nevét. Még mint tanuló ismerte e vidéket, tudta e pont fontosságát felekezettünkre nézve, s igen valószínű, hogy a gimnázium építtetését illető

\* A szöveget a latin eredetiből fordította Bodor András.

mozgalom előidézésére sokat tett. [...] A kellő ismeretek mellett megvolt benne a nép javát, boldogságát munkálni kívánó érzés. [...] A nép pedig értette szavát, s a mint mondják faluról falura ment vele, hogy az ő prédikációját hallgathassa a gyűjtések alkalmával.“ Nevelési tevékenységének jellemzésére pedig ezt mondja: „A közélet mezején az egyes a munkának csak kis részét végezheti el. Elég, ha ő az iskolánk iránti szeretetet és érdekeltséget felkeltette, s 18 évi tanársága alatt képzett egy nemzedéket a mely lelkesülni tudjon érte.“ Később még — jellemzésére — ezt toldja az előbbiekhöz: „... megmutatta, hogy nem volt eldobni való ember, mert még 19 évig szolgált közintézeteinknél...“<sup>3</sup>

Szabó Sámuel nevelési elvei, oktatói célkitűzései a korát uraló eszmei áramlatokba ágyazódva kristályosodtak ki. Ifjúsága az európai szellemi élet XVIII. századi megpezsztülésének idejére, a felvilágosodás korára esik, amely a feudalizmus elavult társadalmi rendjével szemben az ésszerű, a természetnek megfelelő társadalmi rend kialakításáért szállt síkra. Jóllehet főbb filozófiai irányzatai — materializmus, deizmus — különböző utakat jártak, de egyöntetűen a tudomány fejlesztésének, a társadalom minél szélesebb köreiben való terjesztésének a szükségeségét hirdették. Az európai felvilágosult gondolkodás eme új hullámai a XVIII. század utolsó évtizedeiben a hazai és köztük az erdélyi iskolák ódon falai közé is becsaptak. A Habsburg-uralom körülményei közt viszont az európai felvilágosodás eszmei áramlata itt a nemzeti mozgalommal kapcsolódott össze, s ez elsősorban az anyanyelv művelésében, az irodalom megújulásának és a művelődés terjesztésének a követelésében jelentkezett.

Ezeknek a — társadalmi szükséglet parancsolta — művelődési követelményeknek a hatására az erdélyi főiskolák szellemi műhelyeinek kohói egyre élénkebben izzanak, s az azok élesztésén munkálkodó fiatalabb tanárnemzedék ösztönzésére növendékeik közül sokan keresik fel a kor neves, nagyírú európai egyetemeit. Szabó Sámuel is, életpályája nagy fordulójának évében, 1790-ben, Bécsben jártakor, — mivel a császár akkor bekövetkezett halála miatt nem sikerült a zalatnai bányához jutásához az „absolutoriumot“ megszereznie — „a világi hivatalokra való vágyástól“ lemond, „s belső állapotra“ határozva el magát: 35 éves korában úgy dönt, hogy ifjúkori tanulmányait („poésis, rethorika“) külföldi akadémiákon folytatja.<sup>4</sup> Kezdetben, 1791—1792-ben a bécsi és a göttingai, 1793-ban pedig a berlini egyetemen tanul. Ebben az évben tér haza a Székelykeresztúr közelében fekvő Sárdra, ahol a Sándor család gyermekeinek tanítójaként működött a Keresztúron épülő gimnáziumhoz történt kinevezéséig.

E fontos megbízatásának elvégzéséhez Szabó Sámuel világi foglalatosságai közben megszerzett gyakorlati tapasztalata és az itthoni iskolákban kapott útravaló után a külföldi tanulmányai közben kiforrott, felvilágosult „szellemi ereje“ tette alkalmassá. A külföldi egyetemek eszmei fegyvertárából — az itthoni társadalmi szükségletekhez igazodva — milyen célzatú művelődési törekvésekkel, oktatási-nevelési elvekkel vértette fel magát, a legmeggyőzőbben abból a székfoglaló beszédből tűnik ki, amelyet 1796. november 7-én a székelykeresztúri unitárius templomban tartott beiktatási ünnepélyén olvasott fel. Ebből Sándor János csak ennyit ír: „Szabó Sámuel beiktatása [...] d.e. 9 óraker kezdődőleg történt meg a keresztúri templomban [...] püspök, insp. cura-



torok, és nagy díszes közönség jelenlétében. [...] Székfoglalójának tárgya volt: 'Szépek szépe, vagy a legszebb szépség.' A tudomány szépségét tárgyalta benne.<sup>45</sup>

E beszéd egy szövegének másolata fennmaradt.<sup>6</sup> Mivel — tudunkkal — e beszéd nyomtatásban nem jelent meg, megkapóan szép stílusára, allegorikus képekkel megvilágított tartalmára való tekintettel érdemesnek véljük arra, hogy azokat a részeket, amelyek Szabó Sámuel klaszszikus műveltségét s a korában forradalminak ható társadalmi és nevelési elveit jellemzően tükrözik, megszólaltassuk.

Miután a megjelent notabilitásokat, „mindenrendű hallgatók“-at és a „nemes gyülekezet“-et megszólítja, így kezdi beszédét: „Egy Oratornak fővebb kötelessége szerént, törekedvén azon, minekelőtte e székbe állottam, miként lehetne mai beköszöntő vagyis Inaugurális orationom a ti hozzám hajlandó jókedveteknek a megnyerője; eszembe ötlődött a bölcs Platonak imez mondása: *Quod pulchrum est amicum est* azaz: Ami szép, barátságra vonzó kép. [...] Mi lehetne az a szép? vagyis az a szépek szépe e világon? amiről e mostani alkalmatossággal [...] nektek kedveskedő beszélgetést tehetnék; de megvallom, bizonytalankodom [...]. Nem is csuda, mert [...] senki még átalyában meg nem határozhatta ám azt: Mi a szép? sem pedig ezt: Mi a legszebb szépség e világon? De e sem csuda, mert határozatlan maradt ez a kérdés még az Istenek gyűlésében is.“ Ezt követően, „amint a Poéták írják“, színes képből vetíti hallgatói elé a mitológiai Peleus lakodalmán résztvevő istennők között a vizsályt keltő Eris almájának felirata („Pulchrior accipiat, vagy: Datur pulchrior“) miatt kirobbant vetélkedést, az idahegyi pásztor, Paris „deliberatumát“, aki — Juno hatalmat, Pallas bölcsességet, Venus szépséges asszonyt felajánló ígéretei közt bizonytalankodva — Venusnak ítélve oda az almát, nem tudta eldönteni, hogy mi a szép s mi a legszebb szépség e világon, mert „...bár Paris mondja [hogy Venus a legszebb], csak magára Venusban, vagyis a csak szép asszonyban nem határozódhatik meg a szépségnek tökéletessége. Vannak úgy látom én, egy ilyen tekintetben ezernyi ezer szépségek a természetben; szép a természet, szép ennek minden országa, szép ennek minden lakossa.“ Példákkal mutatja be aztán, hogy szépek az „érczek [...]. A Planták [...] az állatok országa [köztük] az ember [...] mindenik az ő nemek szerént, mert azon egy bölcs úr formálta mindeneket“, de „nem oly könnyű azért csak egy első tekintettel megmondani: Mi a szép? s Mi a legszebb szépség e világon? De találtam én szerencsére, egy ezek felett való szépségre, melyről előttetek beszélgessek, s ha lehet mindenitekkel megkedveltessem: *A tudomány ez a szépség* érdemes hallgatóim! melyről ezt merem további beszélgetésemnek fundamentumául feltenni, hogy: *Szép, és legszebb szépség e világon.*

Az elmés régiség a tudománynak szépségét a szűz Minervának rajzolatjában mutogatta, s tisztelte [...]. A jártas úton megyek tehát én is, [...] és hogy a tudomány szépségét voltaképpen leábrázolhassam, s mint egy élő képet előtökbe állíthassam előmbe teszem Minervának régi rajzolatját, s rajzolgatom arról annak mását, a tudománynak képét s annak állását, 's mihelyt ebben céloimat érhetem, azonnal arra töreksem, hogy ezt a szépséget kiházásíthassam, vagyis férjhez adhassam, s ha netalán ezt véghez nem vihetem, azon leszek akárcsak, hogy nektek fenn tisztelt Nemes Gyülekezet pártfogástokba ajánlhassam.“

Arra törekedve, hogy a mitológia területén akár jártas, akár járatlan hallgatói emlékezetébe a tudománynak eszmei szépségét, értékét, jelentőségét maradandóan bevésse, a képzőművészetek Minerva-ábrázolásainak jelképekben gazdag, egybefogott képét állítja az ünneplő gyülekezet elé: „Minerva [...] egy talpán álló középtermetű, kerek ábrázatú, komor tekintetű, kékszemű leányzót mutat, kinek fején egy tollakkal fedezett és zöld olajágakkal kerített arany sisak tündöklök, vállalai és dereka páncéllal, melle ércpánttal, bal keze kígyós pajzsával fegyverkezett; mellette jobbfelől egy bagoly, balfelől egy kakas; háta megett egy magas hegy, melynek oldalán szép zöld olajfák és egy felséges épület szemléltetnek; egy szóval egész állása, positurája felséges, minden készüllete vele született Nemességének címeres jelképe.“

Mielőtt azonban gondolatait a tudomány szépségéről az említett szimbolikus jegyekhez kötve kifejtene, bevezetőül — hitbéli felfogásához híven — annak magasztos eredetét igyekszik szemléltetni. Ehhez ismét csak mitológiai képet vesz alapul: Ovidius versei nyomán idézi Minervának Jupiter fejéből „Vulkanus pörölyének bábáskodása“ révén elképzelt születését. „Mit jelentett ezen mesésével az elmés régiség; hanem hogy a tudomány valóságos Isteni tudomány, az Isteni bölcsesség kimeríthetlenségének drága arany cseppje [...] az Istentől lelkünknek társul ajándékozott szépség [...], annak felsőbb tehetségét, a tudománynak fészket ő formálta, ezekben a tudomány nem más, hanem [az, amit] a mindenható fő Bölcsesség plántált, s naponként plántálja. Felsőleges ezért a tudománynak eredete, Nemes a születése, minden szépség felett való szépség...“

Az ezt követő „Minerva-rajzolat“ jellemző részeinek elemzésekor csillan fel igazában Szabó Sámuelnek az a humán- és természettudományokban gyökerező széles skálájú műveltsége, céltudatosan kimunkált pedagógiai felfogása, amely adottságoknak felhasználásával tudja tudja, hogy „mindenrendű hallgatóinak“ gondolat- és érzésvilágát milyen meggyőző — szimbólumokba rejtett — érvekkel terelheti a műveltség, a tudomány megszerzése szükségességének felismerésére. „Minervának [...]: Középszerű a termete. A középszerű termet a legszebb termet; úgy tartották a régiek is: *Homo mediocris est optimi proportionatus*, azaz A középrendű ember úgy nőtt, s úgy született, hogy tagjai egymáshoz jól mérsékeltetett. A jó mérséklettség, vagyis a jó Proportio a szépségnek fundamentuma. Ezen egyeznek meg nagyobb részint az Aestheticusokkal együtt a szépség iránt, hogy ez a látható tökéletességben áll; a látható tökéletesség pedig nem egyéb, hanem *Consensus in varietate*, vagy: *Consensus in una*, amint a tudós Volffius (!)<sup>7</sup> mondotta, azaz: az egymástól különböző részeknek egyetértése, vagy egymáshoz illendősége. Nézzétek el a tudománynak minden részét, illenek valóban ezek egymáshoz; egyik a másiknak grádicsa, az amannak vezére és kulcsa. Nagy ezek közt a különbség, de szoros mindenütt egymás közt az egység: külömb külömb csiklandoztató hangokon hangicsálnak, mégis egy füleket és szíveket gyönyörködtető Concertust, egyeztetett hangot formálnak, egyik alatt járkál, másik fenn héjaz, egyik künn a szabad égen repdes, másik benn a föld üregiben keres; egyik a szárazon áll, másik a tengereken úszkál, közös mégis minden keresmények. Egyik az apró plánták és gyenge csemeték közül alig látszik, olyan törpe; másik oly magas,

hogy a csillagokat ujjaival cirkalmazza; egyik sovány, másik kövér, egyik széles, másik keskeny; szép ezek közt mégis a Symetria, szép ezeknek állása, rendje, mozdulatja; egyenlőleg üti mindenik a rendes mértéket. Szép itt hát az egész is, nem sebb ennél akármely zászlós tábor is; Szép tehát a tudomány, nézzünk csak szeme közibe is.

A szem egy csudálatos ékes alkotmány a testben, *Creatoris miraculum*. A teremtő csudás remekének mondják ezt a tudósok. *Idvezitőnk pedig a test lámpásának nevezi.*“

Sorra ismerteti aztán a világ különböző népeinek szemállítását, — szí-  
nét, s visszatérve Minervához, annak a „poéták festette“ zöldeskéken  
ábrázolt szemét a fekete szem színével állítja szembe, mondván: „Minervának  
zöldeskék a szeme, nem fekete. [...] A tudománynak is kékek a  
szemei, nem feketék. Ami fekete, az a rea lövődött sugarakat elnyeli,  
semmi színt, semmi szépséget nem formál. Nem így a tudomány: ez néz  
szerte-széjjel a világon; nézegeti, vizsgálja ennek részeinek szépségét;  
majd a virágos zöldeggel padimentumozott földön mulatoz, majd a zöl-  
des kékséggel hánykodó tengeren ingadoz, majd pedig a ragyogó csilla-  
gokkal játszadoz; és az ezekről rá sugárzott színeket enyelgetvén, formál-  
ván, mind az égnek boltozatja egy bámulásra méltó kék színt, és szépséget  
gerjeszt azoknak, akik őreá néznek, szemeiben, lelkeiben annyira, hogy  
ezen képzeletjek által elragadtassanak a kékes egeken által, a teremtőnek  
felséges szentségéig annak imádására. Szép szemek az ilyenek, bizony  
világoskodó lámpások az országnak, a közönséges társaságnak testében;  
ezek által látnak az országok és ezeknek kormányzói; ezek által vezérel-  
tetnek a tanítók, és előljárók; ezek által boldogíttatnak a hallgatók és  
alattvalók. Ezeknek homályoskodása miatt pedig az országnak, társaság-  
nak egész teste homályban, tudatlanságban vakoskodik. Csudára méltó  
szemek ezek, valóban *Creatoris miraculum* [...]. *Olyan lett valóban ezáltal az ember, mint egy az Istenek közül: jónak és gonosznak tudója.*“

„*De nézzük már orcáját is a tudománynak.*“ Megállapítja, hogy „az  
orcának és a test többi részének színéről is különböznek az ítéletek. [...] *Suum quique gustus ratio*, kinek kinek tetszik a maga gusztusa“, majd  
így folytatja: „Egy a vigat, más a komort választja. Minervának komor  
[...] de magában szép, kerek az ábrázatja. A kerek ábrázat különös szép-  
ség az asszonyi nemben. A tudománynak is darabos a tekintete, kedvet-  
len nehéz a kezdete, de vidámabb könnyebb a közepe, gyönyörűséges  
pedig annak a vége, vagyis a kerekése, nem a színben annyira, mint ben-  
nebb ő magában áll inkább szépége elannyira, hogy amint Plato mon-  
dotta: *Sapientia tam pulchra facies, ut si oculis videretur, admirabilis sui concitaret amores*, azaz A tudománynak oly szép az ábrázatja, hogyha  
szemmel ötét látni képes volna, maga iránt csudás szerelmet gyulusztana.  
Nem csapodároskodik a tudomány a tündéres léhaságnak illetlen vigyor-  
gásaival, használható valóság az ő maga alkalmaztatása. [...] Nem kisebb  
ő neki durva posztóban öltözködve szépsége, mint a bársonyban fénylő  
dicsősége, [...] oly vidám a vénben ifjúsága, mely gondos az ifjuban az  
ő aggottsága.“

A továbbiakban — jelképes ábrázolásainak fonalát gombolyítva — a  
beszéd szervét, a száját vetíti hallgatói elé, s annak az ember érzelmeire,  
gondolkodására gyakorolt hatását, tudást terjesztő szerepét a következő-  
képpen fogalmazza meg: „A szépségnek tulajdonságai közé még a *szájnak*

is és annak szózatjának minősége is számláltatik; nem is ok nélkül, mert az egy kiváltképpen való eszköz az emberek szívének megfogására. [...] Innen a régiek az ékesen szóló, az emberek szívének hatalmaskodó voltát akarván kipéldázolni, lefestették Herculest az ő oroszlán bőrében öltözködve, jobb kezében egy buzogányt, bal kezében egy kéz ivet és nyilat, szájából pedig sok kifolyó láncokat festettek, melyekkel sok ezer embereket láttatott vonni, és szoritani magához, lévén az ő szájából kifolyó láncoknak a vége a megfogottaknak füleibe szegezve. Mely rajzolatot mit egyebet jelentett az elmés régiség, ha nem azt, hogy Hercules nem annyiban erejével és fegyverével, hanem szájának ékesen szólásával huzta, vonta az erdőben, mezőben szellengő maga idejebeli embereket az ostoba vadságnak elhagyására és a szelidebb társalkodású életnek folytatására. Nem volt azt tartom Minervának is durva a szája. [...] Szép a tudománynak is az ő szája, maga az ékesen szólás ez, melynek szózatja az elméket láncolja.“

Befejezve Minerva alakja jellemző vonásainak szimbolikus, jelentés-átvitellel érzékeltetett költői ábrázolását, a „rajzolat“ fegyverzetének leírásához ér. De, mivel „ezek a rettentő fegyverek“ gátolják „a tudomány szépségének további bírását“, a fegyverzet tudományhoz viszonyuló lát-  
szólagos ellentétének feloldásáért beszédét így folytatja: „*Quid illi cum fortibus armis?* Sisakkal, pajzsral mi közöd leányom? [...] De jól vagyom, mert [Minerva] hadi készülétei közt zöld olaj ágat is látok arany sisakja körül kerítve. Tudománnyal szép, győzelmi pompával fényes bölcs hadvezérnek Symbolumai mind ezek. Fegyveres leszen a tudomány is? Igenis úgy festem én is őtet, mert felfegyverkezett ő a csalárd szerencsének változásaira. Fején arany sisak helyett a jó REMÉNYSÉGGEL tollaztatott OKOSSÁG tündöklök, vállát páncél helyett a BÉKESSÉG-TÜRÉS, mellét mellvas helyett a JÓ LELKIÖSMERET fedezte. Jobb kezét a BÁTORTASSÁG, bal kezét az ERŐSSÉG fegyverkeztette; lábait pedig az ALHATATOSSÁG és HIVSÉG erősítette, melyekkel mint ugyan annyi fegyverrel megyen ellenben bátran a szélvésznek, ellent áll rettenthetetlenül a veszedelemnek; úgy hogy amint Ciceró mondotta: *Non colliquescit Jupiter dum Simulorum eius liquefit*, Nem olvad el akkor Jupiternek mása, mikor olvasztatik tűzben a formája; a Tudománnyal felruházott elmé is nem olvad, nem lágyul; hanem inkább keményedik az ellenkező szerencse mostoha csapásai alatt; és az ostromló nyomoruságok alatt talpon áll győzhetetlenül, míg végre fejét a békességnek zöld olajágaival koronázza. Ily sok szépségei közt pedig egy felől a bagoly, más felől a kakas serkentő cimere; mert mint a bagoly a setétben, úgy a bölcsnek is elméje a tudatlanság és a tévelygés homályai közt látja azokat, amikben mások vakoskodnak, és miként a kakas vakircsálva szedi az őtet tápláló buza szemeket, úgy a tudomány barátja is, *inquirit in veritates*, az elmét és a lelket éltető igazságokat szorgalmasan keresi és használja.“

Ezt követően így szól hallgatóihoz: „...imé sarkáig szállék rajzolatomnak, megvan eszerint Minervának mássa, láthatjátok egészen a tudománynak szépségét, és állását. Már ha tinétek tetszik vessétek egybe őtet a világnak minden szépségével; járjátok el a természetnek minden országát, és vegyétek számban, ha vagyon szépség ezek közt olyan, mint a tudomány; úgy találjátok kétség kívül, hogy jobb a tudomány az arany-  
nak, és az ezüstnek kereskedésénél; még tapasztalhatjátok azt is: *Lutum*

*est sine ingenis puella.* Hogy csak sáralkotmány akármily szép leány, ha szépsége mellett nincs benne tudomány; s elhiszitek utoljára, *hogy szép és a legszebb szépség e világon a tudomány.*“

Miután a „legszebb szépséget“, a tudományt Szabó Sámuel a fenti megkapóan szép allegorikus költői hasonlatokkal megfestette, azt — ígéretéhez képest — ki is akarja házasítani, férjhez akarja adni. Beszédének e következő, befejező részében világlik ki a maga mélységében az e korban nálunk még eléggé szokatlan, új társadalmi felfogása, amely szerint a kultúra birtoklása nem függhet az egyénnek csupán a társadalmi kötelékben elfoglalt helyzetétől; a felvilágosodás megújító eszmei áramlatainak a hatására a közművelődés színvonalának általános emeléséért a tudománynak — nemre és társadalmi fokozatra való tekintet nélkül — az emberiség egyetemes közkincsévé kell válnia.

Tekintve, hogy a tudomány szimbólumaként megrajzolt nőt, Minervát — mivelhogy őt a „régiség állítása szerint isteni atyja Jupiter férjhez menni soha nem engedte“ — nem tudja a „legszebb szépség“ kiházasításához hasonlatként állítani, ezért más, legendás és történelmi nő-alakokat állít példának, akik a tetteikben megnyilvánuló „elmésségük“ révén a tudományt méltóan szimbolizálják, de egyúttal a női nemnek a tudományban való szerepét is ahhoz való jogát is közvetve érzékeltetik. S hogy ezt a korában izmosodni kezdő felfogást határozottan is kihangsúlyozza, gondolatait így folytatja: „Nincs ma nálunk erejében a Jupiter Decretuma, férjhez mehetne ha élne, maga is Minerva, férjhez mehet tehát a tudomány is.“

„De kihez? A Házasság szerencsés, ha egyenlő. Innen egy poéta a férjhez menendő leányoknak ezt tanácsolja: *Si qua volet opti nubere nube pari*, melyet magyarul így mondok ki: Ha boldogul vágyol Leány férjhez menni, hogy egyenlő férjed legyen, oly választást kell tenni. A Tudománynak így szintén mint Minervának felséges az eredete, Nemes a születése, azért úgy illik, hogy: Az is igaz Nemes legyen, akihez ő férjhez mégyen. Nemes embert illet a tudomány, ott kell az ész és az erő, az hol forog a kormány. A kormányozásra, haza dolgainak igazgatására nem elég híres eleinknek virtusa, szükség arra magunk tetteinknek fénye, s méltósága; [. . .]“

„De mikor így beszélgetek ne háborodjék fel szívetek, szorgalmas mezei munkások! Nem zárlak el ezen házasságtól titeket nemes parasztok!, ha akartok a tudománnyal ti összeházasodhattok. A nemesség lehet nem csak a függő pecsétű bőr levelen, hanem a jó erkölcsű szívben is. A szívben elrejtett ember az igaz nemes ember. Ehhez illik valóban a tudomány is, mert mint az arany alma az ezüst rostélyok között, oly a tudomány is a jó erkölcsök között; És mint az aranyban a drága kő, a tudomány is a jó szívben úgy illendő.“ [. . .]

„Nemes szívű növényedek, gyermekek! Ime egy olyan szépséget állíték elő, melynek e világon nincsen mássa. Ez ha szükség mulató társ, ha kell harcol, ha kell hódol, inkább mint hajdan Mars. Ez szépít, ez nemesít, sokakat már nagyra is vitt; édes ennek árnyéka. Ezzel, mikor megvénültök is, nem lesz terhes vénységitek; mert: *Sapientis gravis senectus non est.* A bölcsnek nem nehéz vénsege, mondja Cicero. Ennek árnyékába, ennek eljegyzésére hívlak én titeket, mint hivatalos vőfély, jertek

vegyétek el társul ezt a szépséget, hogy boldog legyen életetek! Ti pedig életes idejü férfiak, és asszonyságok!, akikben az idővel együtt tüzetek is hűlepedett, jertek a ti oltalmatok alá ez helységben magát elszánt szépségnek, a tudománynak pártfogására; gyamolítsátok, ápolgassátok öt lelketekben, és tápláljátok, hogy boldog legyen általa végig hazátok. Elmondám!”

\*

Szabó Sámuel székfoglaló beszéde részleteinek felidézésével oktatói-nevelői tevékenysége megismerésének gyarapításához kívántunk hozzájárulni. A majdnem két évszázaddal ezelőtt elhangzott, imént idézett gondolatok mindennél beszédesebben mutatják egy hivatását szerető, azért élő, népe felemelkedéséért teljes erejével munkába induló unitárius nevelő portróját. Gondolatai egy olyan úttörő egyéniségnek, „nem közönséges szolgá”-nak szellemi arculatát vetítik elénk, aki korának társadalmi körülményei között világosan látta és határozottan tudta, hogy a társadalmi felemelkedés alapfeltétele, ha a tudomány nem marad csak egy szűk osztálynak vagy rétegnek a kiváltsága, hanem annak megszerzése — osztályra, rétegre, nemre való tekintet nélkül — mindenkinek lehetővé, sőt jogává válik.

Ma, amikor a társadalomfejlődés országunkban elérte azt a minőségileg magasabb szintet, amelyen a tudományt a társadalom egésze birtokolhatja, csak tisztelettel és megbecsüléssel hajthatjuk meg mi — késői utódok — a megemlékezés zászlóját Szabó Sámuel előtt, aki az európai felvilágosodás hazai fáklyavivőjeként nálunk is fellobbantotta annak a világító toronynak tüzeit, amelynek fénye — jövőbe mutatóan — hirdethette a tudomány közkinccsé válásának szükségességét. Ebben áll emberi nagysága, eszmerendszere nevelési elveinek — mához szóló üzenetként — időszerűsége.

## JEGYZETEK

<sup>1</sup> Orbán Balázs, *A Székelyföld leírása*. Pest, 1868. I. k., 25. l., 26. jegyz.

<sup>2</sup> Sándor János, *Szabó Sámuel életrajza*. Keresztény Magvető. IX. (1874), 105—117. Vö.: *A székelykeresztúri unitárius gimnázium története*. Székelykeresztúr, 1896. 19—25, 36—40, 124—127. l.

<sup>3</sup> Sándor J., *Szabó Sámuel életrajza*. 115—116. l.

<sup>4</sup> Sándor J., *Uo.* 110. l.

<sup>5</sup> Sándor J., *A székelykeresztúri unitárius gimnázium története*. 25. l.

<sup>6</sup> A címlap szövege így hangzik: „Szépek szépe vagy A Legszebb Szépség, Melyet A mostanában épült Sz. keresztúri Unitárius Gimnásiumban lett legelső Inauguratio (Beavattatás) alkalmatosságával rajzolgatótt Abrudbányai Szabó Sámuel az említett Gimnásiumban ékesen szollást tanító professor. 1796-ban Sz. András Havának 7-ik napján.“ A kézirat negyedret ív nagyságú, 22 l. Lelőhelye a kolozsvárnepocai akadémiai könyvtár.

<sup>7</sup> A szövegmásolatban a nevet így írták. Szabó Sámuel az idézetet valószínűleg a berlini egyetemen Friedrich August Wolfftól (1759—1824) vette.

## A PASSIÓ

Az unitárius reformáció a templomokból minden, felfogásával össze nem egyeztethető berendezést: oltárt, szobrokat és képeket eltávolított. Még az orgonákat is kivitette mint áhítatot zavaró eszközt. Szinte két évszázadnak kellett eltelnie, hogy e hangszer újra bebocsátást nyerjen a templomokba. Míg orgona nem volt, a templom piacán vagy a karzaton elhelyezett pulpitusra (énekloállvány) kitett ún. korálkönyvből diktálta az énekvezér (kántor) az ének szövegét és vezette az éneket. Egyik legértékesebb örökségünk ebből a korból a *passió*, Jézus elítéltetésének, keresztrefeszítésének, szenvedésének és halálának evangéliumi elbeszélése. Zenei műfajként ennek szövegére szerzett, az istentisztelet célját szolgáló oratóriumszerű zenemű.

A passió csak annyiban tér el az oratóriumtól, hogy témaköre szigorúan a nagypénteki eseményre szorítkozik, míg az oratórium a Biblia bármely részéből veheti tárgyát.

A passió szövege tehát ma is ugyanaz, mint a középkorban. Eredete a IV. századba nyúlik vissza. Nem tudhatjuk, hogy e régmúlt időben előadása, éneklése milyen volt, mert a középkor első évszázadaiból mondhatni semmi írott zenei emlék nem maradt ránk. Annyit tudunk, hogy a keresztények hosszú évszázadokon át szertartásaikon a legtökéletesebb hangszerre, az emberi hangra szorítkoztak. A mi régi, többszázéves passió-emlékeink is ezt az ősi előadási formát mutatják.

Későbbi időkben a passió zeneileg, formailag az előadás módja, helye és eszközei tekintetében is eltéréseket, különbségeket mutat. Egy ilyen eltérés a passió előadásának egy másik módja, formája, amit a zeneirodalom passiójátéknak nevez. Elég gyakran hallható és még szakirodalomban is előfordul a mi passiónkra vonatkoztatva a passiójáték elnevezés. Azonban nálunk a passiót nem játsszák, hanem éneklik, nagypénteki istentiszteletünk szerves részeként.

A passiójáték a középkorban szokásba jött népies színjáték, amely a szentek életéből vett jeleneteket, de elsősorban Jézus életét és kinszenvedése történetét tartalmazta; korhű öltözékben, szabad ég alatt, óriási színpadon, rengeteg szereplő közreműködésével adták elő. Az Ammer folyó partján fekvő Oberungenben (Dél-Bajorország) — ma világszerte ismert passiójátékot a falu népe 1634 óta rendez. A XII. század óta az előadás módjában már bizonyos dramatizáló tendencia mutatkozik. A népszerű melódia megtartásával más-más személyre bízzák az előadást: 1. Jézus szavait éneklő, 2. a történetet elbeszélő (narrátor) és 3. a tömeget képviselő (turba) szereplőkre. A szereplők megjelölésére a régi kéziratokban kezdetben betűjelzéseket használtak, majd később ezeket számjelzések váltották fel.

Ez az említett szereposztás vetette meg a passió harmadik típusának az alapját, mely a XVII. század új zenei stílusának kialakulásához vezetett. A passió menetébe szóló-áriákat, duettekét, korálokat, recitatívokat, teljes zenekari és szóló-részeket iktattak, miáltal a passió megszűnt a

liturgia szerves része lenni, istentiszteleten kívüli vallásos hangversenyműnek maradt passio-oratórium néven. Ezt az új formát művelték a nagy mesterek: Bach (Máté és János passiója), Händel (Teremtés és Évszakok oratóriuma) és más zeneszerzők, köztük a magyar Liszt Ferenc (Krisztus-oratórium).

Az első keresztények énekei eredetét a zsinagógai istentiszteletben kell keresnünk, ahonnan a zsoltárok az I—II. században átszivárogtak a keresztény egyház szertartásába. Ezek az őskeresztény énekek — akár csak a népdal — közel 700 évig csak szájhagyomány útján terjedtek. Ez alatt az idő alatt annyira elvilágiasodtak, hogy Nagy Gergely pápa (590—604) szükségesnek látta összegyűjteni a szertartási énekeket; a világi énekektől megtisztította, a meghagyottakat rendszerbe szedte, és a katolikus egyház hivatalos liturgikus zenéjévé tette. Ezek az énekek és dallamok képezik máig is a katolikus templomi éneklés alapját, — és az ő nevééről gregorián dallamoknak nevezik.

A kereszténységet terjesztő idegen szerzetesek Európa népei közé ezekkel a latin nyelvű gregorián énekekkel és himnuszokkal vonultak be. Miután áttértek az új vallásra, mindenütt igyekeztek a latin nyelvű énekek szövegét a nép nyelvére lefordítani.

A csehek, lengyelek és a magyarok kereszténnyé tételével ezek a gregorián dallamok útnak indultak kelet felé. Ismeretes, hogy az idegen hittérítők kezdetben üldözték a magyarok ősi zenéjét mint pogány emléket, és a latin nyelvű gregorián zenét terjesztették. Azonban az új hit magyar prédikátorai — a külföldi példákat követve — a középkor vége felé elkezdték magyarra fordítani a gregorián dallamú énekeket, hogy ezáltal is minél tevékenyebben kapcsolják be a híveket az istentisztelet menetébe. Jelentős változást a templomi éneklés terén viszont csak a reformáció hozott.

A magyar reformátorok is kezdetben a gregorián énekek latin szövegét fordították magyarra és alkalmazták a megváltozott egyházi gyakorlathoz. Azt a gyűjteményt, énekeskönyvet, ami a mindennapi szertartás anyaga mellett ünnepi himnuszokat, lamentációkat (Jeremiás próféta versbe szedett siralmait) és passiókat is tartalmazott, graduálnak nevezték. A graduál vagy graduális ének a IX—X. századra vezethető vissza, melyet a pap az „ambo“ (kis olvasószek) lépcsőfokán énekelt (lat. gradus = lépcső, grádics).

Ezek közül a középkori gregorián stílusú énekek közül különös jelentőséggel bír a napjainkig fennmaradt nagypénteki passióéneklés. Ennek a nálunk unitáriusoknál használt dallama egész Európában egyedülálló. Milyen volt, milyen lehetett a passió kezdetleges dallama? Pontos felelet erre nehéz adni, mert — mint már említettük — semmi írott emlék nem maradt ránk. Az énekek dallamai szájról szájra jártak, — minek leírni azt, amit mindenki tud? Azonban a passió hosszabb dallamát nem volt könnyű emlékezetben tartani. Ezen csak az írás segített, a kottairás kezdetleges formája, mikor a szöveg fölé és alá pontokat, vonalakat írtak, amelyek nagyjában megmutatták, honnan indul a dallam, hol emelkedik, hol ereszkedik. Ezeket az olvasójegyeket, ún. neumákat használták a dallam memorizálási jegyül, ami semmi határozott hangmagasságot vagy időtartamot nem jelölt meg. Mai hangjegyekkel ezt pontosan kifejezni, leírni teljességgel lehetetlen.



A hangjegyírás segítségére a IX. század végén és a X. század elején megjelennek a vonalak, kezdetben egy, majd a XVI. században Arezzoni Guidó nyomán négy vonalra kezdték írni a régi jeleket. A kezdetleges hangjegy alakja szár nélküli négyszög alakú volt (nota quadrata), aminek nyomát a mi legrégebbről, ún. Pókai-passióban (1696) még láthatjuk. Ezek a hangjegyek később is használatban maradtak az egyházi énekek írására korál-hangjegy néven. A négyvonalas rendszert is többnyire megtartották, a mai öt vonalás rendszert a XIV. század végétől kezdték használni.

A XVI. század közepétől kezdve elég nagyszámú korálkottás kéziratos anyag maradt fenn könyvtárainkban. Ezeket a kéziratos graduálokat középkori latin kódexekből másolták ki. Sajnos azok az előbbi időkre vonatkozó források, amelyekből értesülést szerezhethetnénk a latin tradíciónak a korai magyar protestantizmusban játszott szerepéről, elvesztek.

A fennmaradt teljes magyar szövegű graduálok közül egyik legértékesebb a gyulafehérvári Batthyaneumban őrzött kéziratos *Batthyány-kódex*. Ismeretlen leírói 1556—1563 között dolgozták át katolikus jellegű karkönyvből protestáns jellegű énekeskönyvvé és látták el hangjegyekkel is. Ma ez a legrégebbről protestáns graduál; abból az időből való, amikor a két egyház, a katolikus és protestáns, egymás énekeit kölcsönösen átvette.

Időrendben, magyar nyelvénél és protestáns jelképénél fogva mihozzánk közelállónak kell tekintenünk az 1635—1650 között lutheránusok számára készült Eperjesi Graduált is. Számunkra különös jelentősége abban rejlik, hogy míg a protestáns passiók általában egyszólamúak, a magyar nyelvű többszólamúságnak első emlékét: a többszólamú turbákat (a tömeg kórossal való énekelését) az Eperjesi Graduálban találjuk.

Az a körülmény is figyelmet érdemel, hogy a Batthyányi-Graduál csak Máté evangéliumát tartja szem előtt, míg az Eperjesi mind a négy evangélistára figyelmez.

Mielőtt tovább mennénk, meg kell említenünk, hogy az Eperjesi Graduál passióját megelőzi egy, a kolozsvári akadémiai könyvtár unitárius részlegén őrzött, 1622-ben írott szász unitárius graduálban fennmaradt német nyelvű passió. Ugyanitt található ez idő szerint legrégebbről ismert, 1696-ból való magyar nyelvű unitárius, ún. Pókai-passió is.

Bárki megkérdezhetné, hogy a magyar nyelvű unitárius passió miért későbbi háromnegyed századdal, mint a német nyelvű? A kérdésre határozott választ adni nem tudunk, pusztán feltételezésre vagyunk utalva.

Tudott dolog, hogy az erdélyi magyar és szász prédikátorok tanulmányaikat németországi egyetemi központokban: Heidelberg, Wittenberg, Heilbornban folytatták. Az is ismeretes, hogy Luther barátja és zenei tanácsadója, Walter (1490—1570) zeneszerzeményei között egy Máté szerinti passió is szerepel, melyben a turba-részeket kórus éneklé. Ebből arra következtethetünk, hogy a szász unitárius prédikátorok a passiót készen kapták, könnyen megtanulhatták és magukkal hozhatták, míg a magyar prédikátoroknak a német szöveget magyarra kellett fordítaniuk, azt másolgatniuk, hogy hazai földön terjeszthessék. Ezért érthető a fél évszázados késés. Ezzel a feltevéssel nem zárjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy fordítóink az esztergomi ecclesia XVI. századbeli latin passióját másolták, amelyik a négy evangélista szövege szerint készült.

Önkéntelenül felvetődik a kérdés, honnan ered a mi passiónk? Ennek a kérdésnek a megoldása külön tanulmányt kíván, amely összeha-

sonlitaná az esztergomi, a Batthyányi-, az eperjesi és a két kolozsvári passiót.

A XVI. század vége felé a gregorián típusú énekeskönyvek használatát kezdik elhagyni. A passióéneklés továbbra is megmaradt, passiót és lamentációkat tartalmazó gyűjteményeket állítottak össze, azonban ezeknek nagy részét már nem használták. Mint régi tradíciót csak az unitárius egyházközségek őrizték meg, és templomainkban nagypénteken énekeltek.

Az unitárius eklézsiák többsége a XVII—XVIII. században igényelte a nagypénteki passió éneklését, s ez a lelkészeket, főleg pedig a kántorokat passiómásolásra készítette. Másolták is ki-ki a maga módján, képessége szerint. Ezek közül legalább 23—30-at vehettünk kézbe, azokat tanulmányoztuk és egymással összehasonlítottuk. Úgy véljük, hogy ez a szám csak fele a még meglévőnek. Kérdezzük: hol vannak az általunk jól ismert jeles énekvezérek passiói: id. Péterffy Gyuláé, Utó Lajosé, Erdős Mihályé, Régeni Aroné, Pálfi Ákosé, Miklós Jánosé és másoké?

Mint az évszámokból kiderül, a múlt század közepétől már nemigen másolgatták a passiókat, pedig azt elhasznált, gyenge állapotuk eléggé sürgette. De hogyan is másolták volna? Négyvonalas kottapapír kézzel való vonalazására már nem is gondoltak. Ötvonalas papírral viszont nem tudtak mit kezdeni. Hangjegy nevét meghatározó kulcsféle itt-ott még felfedezhető, de a legtöbbnél hiányzik. A négyszögletű (nota quadrata) vagy az ún. fecskefarkú hangjegyekkel sem igen tudták közvetlen elődeink a dallamot leírni. A díszítéseket jelző kacsaringós hieroglif jeleket sem tudták megfejteni. Pedig ezek a koloratúrák, díszítő hangok adták meg az ősi dallamnak az ízét, minden szépségét.

Annak idején az ékesítés, a szabad díszítés nemcsak kötelező volt, hanem az énekes képességeinek fokmérője is. Napjainkban előadott népéneknél is megfigyelhetjük, hogy a dallam előadás közben mi díszítőhanggal bővül, amit a legpontosabb kottairással sem tudunk ábrázolni. Mondhatjuk, hogy ez a zene nemcsak íratlan, hanem végeredményben leírhatatlan is.

Mit lehet akkor tenni, ha sem írásból, sem a mai technikai eszközökkel sem rögzíthetjük a dallam díszítő ékességét?

Kodály erre a kérdésre így válaszol: „A zenei hagyomány tudományos értékű megismerése csak a helyszínen megfigyelt élő, szóbeli előadás alapján lehetséges.“

Passióknál a régi írásmód csak vázlatosan tünteti fel a dallamot. Ezeken a régi írásokon csak az tud eligazodni — újra Kodály mondását idézve —, „aki mintegy személyében is részesévé lett az élő hagyománynak“. Hiába próbálkozik a legnagyobb művész, énekes is, még ha külön tanulmányt is végzett: az eredetét megközelítő hű előadásra csak akkor képes, ha a dallam ismeretét gyermekkori emlékként hozta magával. Ez volt az egyedüli út és mód: eltanulni az elődöktől és énekelni a több mint két órát tartó passiót, egyedül, orgonakiséret nélkül. Régebben három részletben: reggel, délben és este, később segítségül vették a lapos kékpíros ácsplajbászt és kihúzásokkal két részletben is énekelhetővé tették.

Ezzel az „operációval“ azonban passiónk hovatovább mindinkább elveszítette teljességét, a történet összefüggését, érthetőségét.

Nem érdektelen annak felemlítése sem, hogy míg más protestáns felekezetek hosszú ideig tartó harcot vívtak a passióéneklés megszüntetéséért,

egyházunkban egymásután többen emelték fel szavukat és a passió újrajírását javasolták, így Boros Áron kántortanító.

Az Egyházi Főtanács 1912-ben a passió újrajírását és kiadását határozta el és egyúttal felhívást intézett az énekvezérekhez új passió készítésére. 1927-ben Benczédi Ferenc lelkész azt kérte, hogy az egyház fordítson nagyobb gondot a passióra. Keresztesi Dénes lelkész szerint a nagypénteki passiót még rossz énekléssel agyonnyomorítva is hallgatni kívánják híveink.

A fentiek kiegészítéséül — történeti visszapillantásként — említjük meg a kolozsvári egyházközség 1837. évi jegyzőkönyvéből a következőket. Ebben az évben az egyházközség a megüresedett kántori állására Máté András abrudbányai énekvezért hívta meg, aki el is fogadta a meghívást azzal a kéréssel, hogy a passió éneklése alól mentsék fel. Az egyházközség a kérést elvileg elfogadta, de azzal a feltétellel, hogy a kántor köteles maga helyett mindig egy tógás deákot állítani a passió éneklésére.

A passió újjáírására végül is nem került sor, senki sem vállalkozott rá; végül is a sok sürgetésre és az Egyházi Főtanács felhívására e sorok írója a passió újrakiadási munkálataihoz kezdett.

Az elébb mondottak után az olvasóban jogosan felmerülhet a kérdés: ezt a lehetetlennek látszó munkát, az ősi melódia lemásolását hogy tudtuk 1957-ben a ma használatos kottázással elvégezni?

Akkor még se magamnak, se másnak nem tudtam megmagyarázni, csak írtam-írtam hangjegyeket, ahogy szokták mondani, úgy, ahogy jött magától. De most már tudom, Kodály erre is megtanított, egyik előadásában mondván: „... részesévé kell lenni az élő hagyománynak... és az előadás módját az ember emlékként kell hozza magával.“

Ezt az emléket Torockóról hoztam, ahol Jóapám, id. Péterffy Gyula egy fél évszázadon át rendkívül jó hangadottsággal, igen szépen énekelte. Magam mint rövidnadragos fiúcska a csűrben levő szekérbe felállva, már írás nélkül is tudtam énekelni „a mi Urunk Jézusnak kinszenvedését“, azzal a dallammal, amit apámtól hallottam, tanultam. Vajon apám honnan tanulta? Arra derít fényt a lókodi Sándor Istvántól 1820-ban másolt passió, melyet később felesége révén Tóth Vilmos szentábrahámi énekvezér örökölt, aki apámnak tanítója, nagyapámnak, Péterffy Mihálynak pedig szolgatársa volt. Ennek a passiónak dallama viszont megegyezik az általam ismertével. Tehát apám is gyermekkorában megtanulta és úgy énekelte a passiót, ahogyan Tóth Vilmostól hallotta.

Mindezek után igazoltnak mondhatjuk, hogy az a gyermekkoromban már tudott dallam jó pár száz éves.

Az 1957-ben kiadott passió kidolgozásánál több száz éves passiónkhoz alkalmazkodtunk. Szövegét a négy evangélium alapján rövidebb, egységes és összefüggő formában dr. Erdő János és Lőrinczi László állította össze. Zenei részét az ősi melódia megtartásával szóló előadásra vagy 15—20 személy közreműködésével való előadásra dolgoztam fel. Előadása lehet orgona- vagy harmóniumkísérettel, vagy kíséret nélkül. Több énekessel való előadásánál a megszemélyesítő szerepeket, mint: Jézus, elbeszélő evangélista (narrátor), Péter, Júdás, főpap, Pilátus és százados, külön-külön személy, míg a tömeget (turba) háromszólamú férfikar éneklí. A passiót rövid orgona-előjáték és bevezető kar előzi meg. Ilyen eltérés a régítől még a Korál-betét és a befejező kar.

Az unitárius passió jelentősége az utóbbi időben mindinkább előtérbe kerül. Neves zenetörténészek, mint Bárdos Kornél és Csomasz Tóth Kálmán több mint évtizedes munkát fordítottak a passió tanulmányozására. Az unitárius passiónál éppen azt értékelik, hogy az a középkorból örökölt gregorián korális dallam-hagyományt őriz, ami Európában egyedülálló jelenség. Érthető, hiszen ha bizonyos szertartások időnként a fejlődés és tisztább felfogás következtében át is alakultak, a passióéneklés nagypénteki szertartásunk mindmáig élő szokásgyakorlata maradt. Gyülekezeteink mindig szerették és szeretik ma is hallgatni a passiót, — ne hagyjuk feledésbe menni a hagyományos unitárius passió éneklését.

# SZÓSZÉK — ÚRASZTALA

---

Dr. SZÁSZ DÉNES

## AZ ÖRÖM

Lk 2, 10

Azon a vidéken, ahol Jézus született, sokkal enyhébb a tél, mint nálunk. Hó ritkán esik és hamar elolvad. A mező még a nyári fű szikkadt törzsökével decemberben is megterül a legelésző nyájnak. Így volt ez sok-sok évvel ezelőtt is. S az értelmes pásztorember akkor is sietett kihasználni az enyhe tél előnyeit. Többen társulva kint legeltették nyájaikat. Subáikra heverve, villánycsoló tűz fénye mellett töltötték az éjszakát. Fél szemmel a karámban szendergő állatokat, fél szemmel az eget figyelve beszélgettek. Egyéni és családi gondok felemlegetése közben szóba kerültek a nép nagy, közös sirámai.

— Szörnyű idő — állapította meg az egyik. — Nyakunkon kettős iga. Az egyik a rómaiaké, a másik a Heródesé. Az egyiket a fegyveres légiók tartják rajtunk, a másikat a Heródest kiszolgáló tisztviselők sokasága. Oda messzire kell adnunk gabonánkat, fűgénket, narancsunkat, gyermekeinket, túrnunk kell az erőszakoskodósaikat, amidőn harci jelvényeikkel, szobraikkal megszenségtelenítik templomunkat. Szolgálnunk kell meghunyászkodással, a szüntelen emelkedő adókkal. Túrnunk kell, hogy Heródes, az idumeus vért habzsol nemcsak családjában, de az egyszerű nép között is, ahol a szabadság szikráját felvillanni látja.

— Pedig valaminek történnie kell — jegyzi meg a másik. — Mikor legnagyobb az inség, mikor legnagyobb az elnyomás, akkor jön mindig az Úr segítsége. Nem késhetik már soká a Messiás. Nem hiába jósolták már annyiszor a próféták, annak rövidesen el kell jönnie.

E pillanatban egy fényes csillag gyúlt ki az égen. Lehet, hogy egyszerű üstökös volt, amely aranyló csíkot vont az ég kárpitjára, s aztán beleolvadt a távoli messzeségbe. De csodaváró szemük égi jelt látott a fénytüneményben. Úgy látták, mintha megállott volna valahol, talán éppen amott, egy városvegi istálló felett. Megijedtek, talpra ugrottak. Zavart lelkükben mintha biztatást éreztek volna: Ne féljeteK, hirdeteK nékteK nagy örömet... Mintha égi zsolozsma is hallszott volna: Dicsőség a magasságban... A félig valóság, félig látomástényekből levonták a következtetést: Megszületett a Messiás. Éppen most és éppen itt, Dávid városában, Betlehemben, miként azt annyian megjósolták, megszületett végre ezen a fénykoszorúza éjszakán.

— Menjünk és keressük meg — szólott az egyik.

— Vigyünk neki ajándékot is szükös készletünkéből — javasolta a másik. Elindultak. Egy városszéli istálló ablakából hívó fény sugárzott feléjük. Betértek oda, és ott meg is találták a gyermeket, aki akkor született mint szegény vándorok ivadéka. A jászol elé rakták ajándékaikat, s a szülőkkel, a háznépével együtt nagy örömmel örvendezének, hogy egy szép, egészséges gyermek jött a világra.

A Jézus születésével kapcsolatos színes leírásból elégedjünk meg mi most ennyivel. Továbbmenően foglalkozzunk ezzel a szóval: ÖRÖM, mely oly sokszor fordul elő születésének leírásában, s amely a mi szívünknek is dédelgetett vendége lehet ezen a karácsonyi ünnepen.

Jézus születése előtt is voltak apostolai az örömteljes életnek. „Ez a nap az, melyet az Úr rendelt, örvendezzünk és vigadjunk ezen” — mondja a zoltáríró. „UjjongjateK egek és föld örvendezz... mert megvigasztalá népét az Úr és könyörül

szegényein“ — szól Ézsaiás. „Örvendezz, ifjú, a te ifjúsagodnak idejében“ — adja tanácsul a Példabeszédek írója. „Örüljétek az örülőkkel“ — sugalmazza Pál a Római levélben. „Oda van a mi szívünk öröme“ — kesereg Jeremiás bizonyára egy szeretett lény koporsója mellett. De Jézus maga is szerette a tiszta örömöket. Gondoljunk csupán a kánai menyegzővel kapcsolatos jelenetre, ahol maga is életvidáman részt vesz a családi ünnepegekben s öngúnnal emlegeti fel, hogy némelyek őt „falánk és borivó ember“-nek tartják.

Az első karácsony, Jézus születésének napja a keresztyén emberiség örömeinek forrása lett. Valaki valamikor elkezdette a karácsonyfa díszítést, gyertyagyújtogatást, valaki a fa alá helyezte az első kedves ajándékokat, valaki a fa mellett angyaléneket zengett, vaiaki felidézte az Ő születésének körülményeit, s azóta ez a szokás elterjedt, azóta ezt gyakoroljuk otthonainkban és templomainkban. A karácsonyfa mellé állunk, és újra gyermekek leszünk. Örülünk, ha másnak örömet szerezhethetünk, ha gyermekkacaj cseng a kicsi ajkon, ha a meglegedés vagy meglepetés lángja felfénylik a társunk tekintetében. És nem kellene nagy ajándékok, nagy fények, nagy élmények ahhoz, hogy örülni tudjunk. Költőink szép szavából megtanulhatjuk: „Ne várj nagy dolgot életedben, kis hópelyhek az örömök, szitáló, halk szíromcsodák, melyen át Isten szól: Jövök.“ Vagy a másikeből: „Az öröm mindig imaféle, hála, valami rútnak, rossznak a halála. A mámorunk; imádság, hála: hűn fogadjuk, hogy kevesbedik a bűn s a boldogságunk megmélyül, mint a kút. Boldog a nép, mely örülni tud.“

Egyszer karácsony közelségében családokat látogattam. Az egyik helyen az özvegy édesanyát három gyermekével nagy gondok közt találtam: Nincs fa, nincs a gyermekeknek ruha, szűkös az élelem. Az egyik gyermek még alig óvodás, megszólait: Nem baj, édesanyám, majd én megnövök, sofőr leszek, annyi fát hozok, hogy még a szomszédok is mellette melegednek, maguknak sok szép ruhát vásárolnak, akkor semmiben sem lesz hiány. Beszéd volt ez, csupán gyermekbeszéd, de azóta sem láttam olyan csillogó könnyecseppet az édesanyai arcon, mint akkor, ahogyan megcsókolta kicsi fiacskáját.

Más alkalommal zsúfolt autóbuszon utaztam. Törődött emberek igyekeztek a munkahelyre, vagy onnan éppen haza. Egy édesanya lépett fel a megállónál kicsi gyermekével. Már a gyermek mosolygós arca, két fénylő csillagszeme is érdeklődést keltett, de amikor megszólalt és kedvesen ilyeneket kérdezett: Ki ültette az erdő fáit? Hol lakik az angyal, aki hozza a karácsonyfát? — Minden arc felderült, a homlokokon a gondredők kisimultak, a tekintetek csak simogatni tudták a gyermek kedves arcát.

1979 évvel ezelőtt földünk óriás járműve száguldva haladt az úr országútján. Törődött, hajszolt emberek, kínzott népek számlálgatták az évek állomásait. Éhségtől kínzott gyomorral, vértől szennyesült kézzel az alkalmat várták, hogy a jobb hely megszerzése érdekében egymás torkának ugorjanak. És akkor felszállt a járműre egy gyermek az édesanyjával. Amikor felnőtt, kérdezni kezdett: Hol lakik, milyen és mit akar az Isten? Ugyebár Ő az Atya és mi mindannyian az Ő gyermekei vagyunk? Ha így van: miért nem szeretjük egymást, mint a testvérek? Miért romboljuk egymás házát, templomát háborúkkal és miért nem segítünk inkább egymásnak az építésben? Nemzedékek szálltak le és ültek fel azóta erre a járműre, de Jézus azóta is kérdez, folyton kérdez, és várja, hogy az emberek tettekkel feleljenek neki. Minden karácsonykor az arcok feléje fordulnak, a szemek rámosolyognak, de felelni senki sem akar a faggató gyermekkérdésekre.

Karácsony van. Jézus születésének ünnepe. Örülünk hát a születésének és örülünk minden ép és egészséges gyermek születésének. Higgyük, hogy a keresztyén ember megkísérli tettekkel is felelni az Ő kérdéseire. Addig is az egyéni örömeink mellett vidítsanak fel minket a közös nagy örömeink. Új lakások épülnek mindenfelé, s azokba fiatal családok költöznek gyermekeikkel. Gyárak és ipartelek épülnek. Erősödik a békeháború hangja, és sikerül lefogni a háborús gyűjtogatók kezét. Tudományok, művészetek fejlődnek, és TV-n, rádión, betűn keresztül, színek és formák sokaságán át több, egyre több fény érkezik hozzánk, hogy e karácsonyban is örülni tudjunk.

Legyen áldott az Isten, aki karácsonyi örömökkal teszi boldogabbá életünket. Amen.

## ÉS NEM VALA HELYÖK...

Lk 2, 7

Akik az emberi társadalomnak valahol valamilyen szolgálatot tettek, életükkel, alkotásaikkal a fejlődést előbbre lendítették, azoknak nevét, életmozzanatait nyilván szokta tartani a halás utókor. A költőnek szobrot emelnek, szülőházát emléktáblával jelölik meg, ha vezérről, feltalálóról életrajzot írnak, filmet készítenek; születése, halála, valamely fontos ténykedése évfordulója alkalmával akadémiái gyűléseken, hírlapokban, folyóiratokban megemlékeznek róla. Minden ilyen alkalom lehetőséget kínál az elhalt nagyság szellemi hagyatékának számbavételére, népszerűsítésére, újraértékelésére. Minden ilyen alkalommal a kor mérlegére teszik a nevezetességet: lám csak mennyit nyom az egykori nagyság a mai élet serpenyőjében, mivel járult hozzá a ma életének kibontakozásához.

Mi úgy vélekedünk, hogy a keresztény emberiség szellemi-lelki előhaladására a legnagyobb befolyást a názáreti Jézus gyakorolta. Életének, ténykedésének nagyobb része ismeretlen előttünk. De a gondolat, amit hirdetett s aminek mártírja lett, egyszerű és megragadó: emberek, bárhol éltek e világon, egymás testvérei vagytok, szeressétek egymást. Szeressétek a teremtő Atyát. Tamításának olyan nagy hatása volt a gyűlölségnél ama korában, hogy születését pár századdal később méréföldkövé, határkövé tették az időben, életének mozzanataiból táplálkozott immár közel kétezer éve a képzőművészet, az írásművészet, a bölcsélet.

Ilyen kiváló egyéniség lévén Jézus, méltó, hogy szellemi örökösei, eszméinek vallói a szeretet és tisztelet érzésével emlékezzenek meg róla. Minden évben a karácsony, születésének évfordulója arra készíti, hogy arccal Betlehem felé forduljunk, s gyermekies örömmel várjuk legendák aranykódéből kibontakozó érkezését. „Nem a valóság, hanem égi mása lesz, amitől függ az ének varázsa” — mondotta egykor a költőnk, s a gondolatot követve ünnepünk varázsát próbáljuk fellelni az egykori kedves bibliai leírásokban.

Az est már leszállani készült Betlehem környékén. A város végén két fáradt vándor gyalogolt. Messziről jöhettek, ruhájuk porlepett. A férfi időnként biztatóan szólt: Még csak pár hajításnyi a fogadó, ahol megpihenhetünk. Az utca tele van nyüzsgő emberekkel. Betérnek a vendégfogadóba, szállást kérnek: Názáretiek vagyunk. Én, József, ő Mária, a császár rendeletéből jöttünk, népszámlálásra. Felhúzott vállal, kifordított tenyérrel válaszol a fogadós: Nincs. Továbbmennek, érdeklődnek. Nincs. Ismét: Nincs. Egy szegény ember felesége szánja meg őket: utcán mégsem szülhet egy asszony. Ott az istálló, benne jászol, szalma. Ott meghúzzhatják magukat. Örülnek a felkínált menedékhelynek. Ott születik meg Jézus azon az éjszakán, „mivel nem vala helyük a vendégfogadó háznál”. Az égen fényes csillag gyúl ki, anyagi szózat hallszik, pásztorok, királyok indulnak el köszönteni a megszületett gyermeket. Heródes már kardot köszörültet, mert minden jónak, szépnek meg kell hogy legyen a maga ellentéte, Heródese. De a jóságot elpusztítani nem lehet. Az angyal hírt ad a készülő gyilkosságról, s ők Egyiptomba menekülnek. Ó, csodálatos emberi találékonyság, amely mindig rést nyit az igaz részére, hogy megmeneküljön a gonosz markából.

Ez év karácsonyán ez a mondat visszhangzik bennünk: Nem vala helyök... Tapasztalatból tudhatjuk mindannyian, hogy milyen fájdalmasan érinthet egy ilyen közlés: Nincs hely. Utazni akarunk valahová. Szorongunk a jegypénztárnál. De éppen előttünk leeresztik az ablakot és közlik: Nincs hely. Vonaton utazunk, helyet keresünk. Amott kényelmesen elterpeszkedve emberek ülnek. Felcsillan bennünk a remény: Hátha befogadnak, de unottan közlik, már foglalt, nincs hely. Színházban, koncerten, ha késve érkezünk: Nincs hely. Betegek vagyunk, kórházba kellene mennünk, de ott telve minden ágy, nincs hely. Gyermekünk iskolába, egyetemre készül, talán sikerrel le is teszi a vizsgát, de meghúzzák előtte a vonalat: Nincs hely.

Vajon Jézusnak, szellemének hol és hogyan akad hely?

Egy költői elbeszélés szerint a középkor egyik évében Jézus elindult végigjárni a keresztény világot. Látta, mi lett a magvetésének eredménye. Falvakat, városokat jár be. Egyre inkább elszomorodik azon, amit észlel. Templomokban, katedrálisokban nincsen hiány — állapítja meg. De én mégis nem ilyen Istenországát akartam. Aiktól szegénységet kértem, hogy adják el minden vagyonukat és úgy kövessenek

engem, azok selyemben és bíborban járnak. Megalázkodás helyett gögben, elmélyülés helyett fennhéjázásban élnek. Már nem bírja szó nélkül hagyni a roppant visszasságot, és kiáll egy térre, kemény szavakkal, mint egykor a kufárok ellen, kifakad, ostoroz, rámutat a hibákra, hiányosságokra, amiket fel kellene számolniuk az embereknek. Beszél, beszél, egyre több a hallgatósága, de egyszer odakerül egy egyházi hatalmasság és lázításnak veszi, amit Jézus mond, és lefogatván, bíróság elébe állítja. Jézus most célszerűbben viselkedik, mint Pilátus előtt egykoron, nem hallgat, de védelmezi álláspontját, a szegénységet, az egyszerűséget, a hitet, reménységet, szeretetet. Bírái zárt ülésben látják, hogy igaza van, de nem merik bevallani. Elítélni sem merik. Az elnök így szól hozzá: Felforgató vagy! Több évszázados alkotásainkat akarod megsemmisíteni. Most ez egyszer elengedünk, nem büntetünk meg. Kívánságunk az, hogy a lábadat ide többé be ne tedd. Kituszkoltatták Jézust a város egyik kevésbé forgalmas kapuján.

A történet szomorúan példázza, hogy Jézusnak nem volt helye a templomokkal, katedrálisokkal ékesített földön.

Vajon ma van-e helye Jézusnak a világunkban? Bizony sok helyről ma is ki van zárva, ha kopogtat a szívek ajtaján, kifordított tenyérrel közik: Nincs hely.

Van-e szükségünk jövetelére, jelent-e valamit számunkra karácsony érkezése?

Válaszom, válaszunk ez lehet: van értelme jövetelének. Ő a szeretetet hirdette. Mire van inkább szükségünk, mint szeretetre? Ő a békességet hirdette. Mire van inkább szükségünk, mint békességre? Megkérdezem a gyereket, csodavárá szeme azt mondja: Van szükség karácsonyra, ajándékaira. Megkérdezem az anyát: Van-e szükség Jézus érkezésére? Válasza: van, általa könnyebben nevelem gyermekemet a jó és igaz szeretetere, megélésére. Megkérdezem a beteget, válasza: van értelme jövetelének, Ő az én vigasztalóm. A haldokló azt mondja: Beléje kapaszkodom, amikor szól: csak a test hal meg, a lélek örökké él.

Így értékeljük hát a most érkezett karácsony ünnepét s benne a hozzánk érkezett Jézust. Ha eddig nem volt hely, most készítsünk helyet szívünkben, otthonunkban áldott lényének. Amen.

KOVÁCS ISTVÁN

## A VILÁGOSSÁG FIAI LEGYETEK

Jn 12,35/b—36/a

Ha most egy láthatatlan kéz hirtelen kioltana környezetünkben minden fényforrást, vagy szemeink világától fosztana meg, s ránk az éjszakák sötétje borulna, kétségbeesnénk. Míg elszorult torokkal, pattanásig feszült idegekkel, tapogatózva próbálnánk világot gyűjteni, világosságra elvergődni, vagy szemeink világának elvesztésén siránkozva-jajongva újra látni: beleütköznénk a környezetünkben levő tárgyakba, kétségbeesetten, félbénultan vergődő egymásba, — s nagyon szerencsétleneknek, gyámoltalanoknak éreznék magunkat. Mint a sötét szobában egyedül maradó — s a villanykapcsolót nem találó — gyermek, kinek torkát sírás fojtogatja.

Elég, ha a „sötétség hatalmának“ ezt a — gyermekkorunk óta gyakran megtapasztalt — félelmetesen szorongató érzését felidézzük, máris érezzük a jézusi szó felparázsló igazát: „...aki sötétségben jár, nem tudja hová megy.“ Érezzük, hogy a sötétségben nem vagyunk egész, teljes képességű emberek. Csak világosságban lehetünk azok. Ettől foszt meg a sötétség, ha hatalmába kerít.

Ettől — a sötétség hatalmába való kerüléstől — óvja, félti Jézus a tanítványait, az embert! A világosságban való járásra szólít fel, hogy a „világosság fiai“ lehessünk.

Mindez, kétségtelenül, jelképes beszéd. Jézus nem egy valódi, fizikai értelemben vett sötétségre gondol, — mint ahogyan nekünk sem kell, s nem is szabad, mondjuk villanyoltásból származó sötétségre, hanem egy ennek megfelelő lelki állapotra gondolnunk.

Mi ez a lelki sötétség?

A fényforrás nem látása. Jézus tanításában életünk örök fényforrása: a gondviselő Isten. Világosságban járni annyi, mint Isten akarata szerinti életúton járni, istenes életet élni.



A múltkoriban, a televízió egyik magyar nyelvű műsorában két megdöbbenő történetre figyeltem fel. Szomorú eseteire az életnek, mindennapjainknak. Mindketőben a sötétség — a rossz — hatalmába került, a lelki vakság állapotába jutott emberek láthattunk, róluk hallhattunk, velük ismerkedhettünk.

Az egyik — hihetetlenül tűnő — történetből azt tudtuk meg, hogy egy idős édesanyát szinte két évig tartottak pincébe zárva — saját gyermekei! A mindennapi — létfenntartáshoz szükséges — szűkös étel- és vizadagot is csak egy nyíláson, egy kis ablakon vetették be számára. Még napfényt is alig láthatott szerencsétlen!

E megdöbbenő eset ihallatán — beleborzong az emberi lélek —, a még napfényt is alig látó, szerencsétlen anyára gondolva: el tudjuk-e képzelni azt a szörnyű lelki sötétséget, vakságot, amelyben ez embertelen tett elkövetői élnek?!

A másik riport egy — négy gyermeket felnevelő — özvegy édesanyáról készült. Az idős — nyolcvanegynéhány éves —, beteg asszonyt házában kereste fel a riportter. Gyermekei közül csak egyik — a faluban élő — fia törődik vele. Teszi a tőle telhetőt: fát vág, tüzet gyújt, vizet hord beteg anyjának. Egyszóval: segítségére van, gondozza. A másik három gyermek — két lány és egy fiú — városban él, és tudomást sem vesz idős, beteg anyjáról. Úgy élnek, mintha nem is létezne! Az ő érvelésük abból áll, hogy özvegy édesanyjuk nem reájuk, hanem a faluban élő testvéreikre íratta a bennvalót, a képernyőn is látható szegényes, elhanyagolt és kicsiny házat. S míg a képernyőn láthattuk a jómódban élő, de beteg édesanyjuk gondozását megtagadó gyermekeket is, elgondolkozhattunk azon, hogy: lám, a külső látzat, a jómódban való dűskálás, a kifelé mutatott csillogás mögött mily szörnyű, lelket nyomorító sötétségben élnek ezek az emberek. Lelkük, jóérzést-emberséget vesztett szájalmas életük a sötétség bénító hatalma alá került.

Hogyan kerülhet egy-egy ember ennyire a sötétség — a rossz — hatalmába? Hogyan sodródhat, hogyan juthat e lelki sötétség, vakság állapotába? Hogyan feledkezhet meg valaki ily mértékben a köteles jóézésről, emberségről és istengyermeki hivatásáról?

Egyik közmondásunk tömören fogalmaz: „A lejtőn elindulni könnyű, de megállani nehéz!” A sötétség is észrevétlenül lopakodik életünkbe. Oly settenkedve, mint a tolvaj — szinte észre sem vesszük. Elég csak egy könnyelmű, közömbös pillanat, hogy megfélemedezzünk Istenről, lelkünk áldott fényforrásáról, emberségünk útját megvilágító akarataról. Kezdődhet mindez úgy is, hogy életünk egy ilyen könnyelmű vagy közönyössé fásult pillanatában az imádságos pihenés, lelki megszentelődés helyett tovább hajszoljuk magunkat torkos telhetetlenségünk, mérhetetlen anyagiasságunk útvesztőiben! Egyre kevesebbet foglalkozunk lelkünk dolgával. A sötétség terjed bennünk, s mi észrevétlenül süllyedünk alább a lelkünket egyre inkább hatalmába kerítő sötétség tengerébe. Csak a fény, a világosság fogy lelkünkben, életünkben. Aztán egyre ritkábban, csak nagyobb ünnepi alkalmakkor van időnk megállni, megkeresni az elveszni készülő kapcsolatot Istennel, életünk fényforrásával, lelkünk világosságával. S noha körülöttünk látszólag csillogva szíporakáznak-villognak is talmi arany hegyek: lelkünk sötétben növekvő hamuja alatt már csak néha, elvétve pislákol fel a Vele összekötő fénysugár. Míg végül elveszítjük azt is. Nem tudjuk többé, hogy hová megyünk, miért vagyunk; behullunk a lelkünkben tátongó sötétség hínáros karokkal vonzó, embernyi emberségünk utolsó szikráját is elfojtó erkölcsi mocsarába...

„Járjatok azért a világosságban, hogy a sötétség hatalmába ne kerítsen titeket; mert aki sötétségben jár, nem tudja, hová megy.” Mert a sötétség megbénít, vakká tesz, szájalmassá nyomorít.

Az ember tudja ezt. Ösztönösen fél a sötétségtől. És védekezik.

A ma embere hatalmas energiákat, összegeket fordít a sötétség elleni küzdelemre. Aldozaftokat hoz a világosságért, mert szereti azt. De amíg hatalmas áldozatokat hoz az ilyen értelemben vett világosságért, a külső fényért és ragyogásért, bár takarékoskodnia kell a rendelkezésére álló energiákkal, addig még mindig keveset áldoz és tesz azért, hogy lelkében is világosságot gyűjtsön. Sajnos vannak még egyesek, kik többet költenek italra, mint könyvekre. Ami egyben azt jelenti, hogy még ma is több időt töltenek kocsmában, mint testi-lelki épülésüket szolgáló helyeken. Még ma is többet költenek és áldoznak a haszontalan és üres külső csillogásra, mint a belső világosságra. Csoda-e, hogy még mindig embertelen, vad érzelem, vak ösztön és sötét indulat fészkel egyesek lelkében?!

Bizony, többször hasonlatosak vagyunk a mesebeli együgyű emberhez, aki házat épített, de annak falaiiba nem vágott ajtót, ablakot, — s aztán csodálkozott, hogy benn sötétség van. Később megpróbálta a szabadban elhelyezett csebrek és vedrek

vízében táncoló napfényt „befogni és behordani“ ablaktalan házába, mignem egy arra járó vándor figyelmeztette, hogy így nem lehet.

Tártál-e ablakot — sötét és fülledt levegőjű szoba áporodott, nyomasztó levegőjétől fuldokolva — tavaszi napsütésre? S szívta-e, szomjasan táguló tüdővel sóváran, a napfénytől ragyogó, balzsamos, tiszta, tavaszi levegőt?! Nos, ezzel az ablakot felszakító mozdulattal kell feltárnod lelked is. S hagynod, hogy áradjon belé — minden rejtett zugát betöltő áradással — Istennek éltető, tisztító, napsugaras fénye, áldott világossága!

Jézus, a maga szavaival, egyszerűen így mondja mindezt: higgyetek a vilá-gosságban! Higgyetek Istenben, s járjatok a világosságban, hogy a világosság fiai, Istennek fiai legyetek! Amen.

KOVÁCS ISTVÁN

LÉLEKKEL ADNI

Mk 12,41—44

Régi igazság, hogy az embereket nemegyszer legapróbb, szinte lényegtelennek tűnő megnyilvánulásaikból ismerhetjük meg a legjobban. A bölcs ember még a jelentéktelennek tetsző dolgokból, eseményekből is lényeges következtetéseket tud levonni; az élet apró történéseiből fontos törvényszerűségeket, nagy összefüggéseket és igazságokat képes felfedni.

Szemléltető példa erre ez a bibliai történet is.

Jézus az adakozás igazi lelkületével szeretné megismertetni a tanítványokat, és a mindennapi élet könnyen elleshető „pillanatfelvétellel“ szemlélteti tanítását. Jól tudja, hogy az ember általában szeret kapni, de adni, áldozni már kevésbé, vagy egyáltalán nem. Az igazi tanítvány azonban nem lehet önző, csak magának élő ember. Istengyermeki személyiségének jegyei között helyet kell kapnia az egészséges áldozatkészség, az adni-áldozni tudás lelkületének is.

Jézus a templomi persellyel átellenben helyezkedik el.

Irigylésre méltó, kitűnő helyzet. A vallásos élet keresztmetszetét, a templomba járók valódi lelkületét kínálja szemrevételezésre.

Oly szemléletes, könnyedén elképzelhető helyzet, hogy akár ma is utánozhatjuk. Képzeljük csak el, — gondolatban üljünk mi is oda a persellyel átellenben levő oldalra, s figyeljünk.

Külsőalakjáról, egész megjelenéséről ítélve jómódú, tehetős ember lép a perselyhez. Sokat tesz abba. — „Teheti, van miből!“ — állapítjuk meg. — Utána még sokan jönnek. Ki többet, ki kevesebbet tesz a perselybe.

Mi figyelemmel kísérjük a persely felé irányuló kezeket.

Ki gondolta volna közülünk, hogy szinte tanulmányt lehetne írni e kezekről. Sokféleségükről. Természetes, könnyedén nyíló, meleg, szívesen adakozó, és száraz, merev, nehezen nyíló kezeket látunk. Vajon mióta tartja lelkét az ember adakozásra kinyújtott kezén?

A sokaságból egyszerű, szegényes ruhába öltözött asszony válik ki. Ő is siet — éppúgy, mint mások — elhozni a maga lehetőségeihez mérhető áldozatát, adományát. Két fillért — tehát nagyon keveset — tesz a perselybe. A legkevesebbet, — de látszik rajta: nincs több neki.

— Rendben van! — állapítjuk meg a magunk gyakorlatias észjárásával. — Az a helyes, ha az ad többet, akinek több van. .

Ekkor szólal meg Jézus, s mi hamarosan belátjuk, hogy ismét „nézők“ voltunk, de — nem láttunk! Figyelmünket a perselybe vetett összegek kötötték le. Jézust azonban nem az összeg érdekli. Őt nem kápráztatja el a gazdag ember látszólag nagy adománya. Számára sokkal fontosabb volt — ez alkalommal is — a lelkület. Nézzétek ezt a szegény özvegy asszonyt — mondja Jézus —, az ő két fillére többet ér, mint a gazdag ember könnyedén odavetett százai. Míg az utóbbi az ő feleslegéből adhatott könnyedén, addig a szegény özvegy az ő kevéskéjéből is tudott adni. Talán mindenét, egész vagyonát jelentette az a két fillér.

Ennyi a történet.

Talán van olyan közöttünk is, aki azt mondaná: Mit számít mindez? A fontos: a kézzelfogható pénz! Annak értékén mit sem változtat a mögötte rejlő lelkület.

Az ilyen, az így gondolkodó ember azonban minden bizonnyal nem vett részt olyan dúsgazdag lakomán, ahol a mindenféle ingyencségekkal megpakolt, roskadozó asztalon kínált ételek „nehezen mentek le a torkán“, vagy legalábbis nem estek olyan jól, mint az édesanya főzte egyszerű ételek. Az ilyen ember soha nem érthette meg igazán a fehér és fekete kenyér közötti különbséget, amelyről a költő szólt! S az ilyen ember bizony nem sokat tud a lélekről.

\*

Láthatjuk, a történet — a maga tanulságaival együtt — akár mai is lehetne. Jézus ugyan nem ül közöttünk, de áldott szava ma is szól hozzánk: adni, áldozatot hozni tanít. Oly módon, hogy figyelmünket ismét a lélek rezdüléseire irányítja, s újra megmutatja: a lélek az, ami megelevenít.

Ma különösen sokat mond rólunk, hogy tudunk-e adni, áldozatot hozni, vagy mindig csak kapni akarunk. És rólunk, lelki arculatunk milyenségéről vall az is, hogy *miként* adunk, *hogyan* hozzuk meg a magunk áldozatát.

Adományodat könnyedén, dőlyfős fennhájással, vagy mellveregető, gögös hangoskodással dicsekedve odavető, jómódú ember: ne tartsd túl nagyra magad. Feleslegedből adsz. Adj! — de tedd ezt egyszerű és szerény természetességgel, őszintén segíteni akaró, jézusi lelkülettel. Ez csak növeli adományod értékét, áldozathozatalod becsét.

Téged pedig, szegényebb sorsú Testvérem, arra tanít Jézus, hogy igyekezz meg-hozni te is a magad szerény, de „lélek-meleg“ áldozatát. Tanulj meg adni akkor is, ha te sem dűskálsz a javakban, ha szűkös van neked is. S a kevéshez, amit tehetségedhez mértén adni tudsz, add hozzá a te boldogan, nagylelkűen adó, segítőkész, jóindulatú lelkedet, amely növeli és megszépíti áldozatos adományod, fillé-reid értékét. Ámen.

KOVÁCS ISTVÁN

KÉSZENLÉT

Mt 19,16—21

Mindig voltak s ma is vannak olyanok, akiket mozgalmas és veszélyekkel teli élet vagy súlyos betegség tanít naponta szembenézni a halállal. Míg mások gondtalanul könnyű, kényelmes életet élnek, és mert egészségesek, csak ritkán gondolnak a halálra, akkor is legfeljebb az öregek, a sír szélén állók természetességével, addig az előbbieket, úgymond, saját bőrükön tapasztalják, hogy az élet bármely pillanatában váratlanul reánk törhet a nem várt halál.

Az ilyen emberek csoportjába tartozott Pál apostol is. Mélyértelműen, maradandó szépen fogalmazta meg ezt az életérzést egyik levelében: naponta a halál révén állók.

Ami az apostol, a maga küzdelmes, veszélyekkel teli élettapasztalata alapján így fogalmazott meg, arról Jézus is több alkalommal beszélt: vigyázzatok, mert nem tudjátok, mikor jön el az óra! Vagy a mohó anyagiasság, a vagyonszerzés megszállottjához szólván: Bolond, ez éjjel elkérik a te lelkedet tetőled, amiket pedig készítettél, kiéi lesznek?!

Saját tapasztalataink is az elmondottak igazát erősítik. Elegendő csupán fiatalon, idő előtt elhunyt szereteteink, ismerőseink váratlan halálára gondolnunk, hogy megértjük a költő szavának igazát: Élek, s hogy meddig, nem tudom. Meghalok, pedig nem akarom... (Szabó Lőrinc). Nem tudhatjuk, mikor jön el az óra, amikor meg kell ízlelnünk az elkerülhetetlen halált! Vagy, ahogyan egy-egy temetés alkalmával, népies természetességgel mondani szoktuk: nem tudhatjuk, ki lesz a következő!

Alig két évvel ezelőtt fiatal és súlyos szívbeteg barátomat kellett meglátogatnom. Míg lelkemen némán ült a döbbenet, ő túl az első szívrohamon, nyugodt hangon mondta el, hogy ott, a kórházban, súlyos szívbetegek között fekve látta

és értette meg igazán: mily semmi az élet! Mint az árnyék. Egyik pillanatban még van, a másikban már nincs. Majd így folytatta: amióta tudom, hogy beteg a szívem, többször kell a halálra gondolnom. Olyan érzés ez, mintha valaki a hátam mögött állna, mindig a nyomomban lenne! Amikor így hanyatt fekszem az ágyon s rossz szívem furcsa zörejeire figyelek, sokszor úgy érzem, mintha a mellemre nehezedne. Nyomasztó érzés. „Halálos ágyadon vagy” — suttogja, majd, míg nekem elszorul a szívem és előnt a veríték, számonkérően faggat: „Miért éltél?!“ — Nyomában mindig szorongás marad, „S a vád: kaptál egy életet, / Mivel fizetsz most elmenőben? /“ (Illyés Gyula).

Aztán egyik nap jött a hír, hogy meghalt. Beteg volt, de mégis váratlanul. Harmincegy évesen. Akkor jegyeztem meg magamnak: „A mulandóságban élünk, nemcsak utolsó percünk a halálé, minden percünk egy homokszem, minden fényes percünk kaszájának egy-egy villanása.” (Lénárd Sándor) Mert amikor ember születik, már elkezd meghalni.

Mindebből könnyű belátni: nem árt a halálra, az elmúlásra gondolni néha. Semmi esetre sem várni kell, de — készülni rá. Számolni kell vele. Fiatalként éppúgy, mint idős emberként: készen kell lenni rá. Épp *életünk milyensége* szempontjából nem elegendő ezt csak akkor tenni, amikor már fél lábbal a sir szélén állunk. Azért kell gondolnunk a halálra, hogy megtanuljunk élni. Az író — Lénárd Sándor — mélyértelmű szavai szerint, ezért nincs különbség az „ars moriendi” (a meghalás művészete) és az „ars vivendi” (az élet művészete) között. Tanulj meghalni, ez ugyanazt jelenti mindig: tanulj élni!

\*

Figyelmet érdemlően meglepő, és egyben követésre méltó, hogy a gazdag ifjú még fiatalon, tehát idejében megértette, tudja mindezt. De nemcsak gondolt erre, hanem sietett Jézushoz megkérdezni: Jó Mester, mi jót cselekedjem, hogy örök életet nyerjek? Hogyan éljek?

Az élet értelmét kereső súlyos kérdések. A kérdező ifjú izgatottsága, szenvedéysége feszül, izzik bennük.

Jézus válasza világos. Nem hagy kétséget azt illetően, hogy az embernek *miként kell élnie* ahhoz, hogy életének értelmet adjon, s megizelve az elkerülhetetlen halált, elnyerje a megigazult életnek koronáját (2Tim 4,8).

— Ha akarsz, hogy életed legyen, mondja az ifjúnak, tartsd meg a parancsolatokat! — Melyeket?

Az ember erkölcsi létének alaptörvényeit, ahogy Mózes Tízparancsolatából ismered őket! És még valamit: Szeresd felebarátodat, mint magadat!

Az első akadályt sikerrel vette, érthetően, boldogan cseng hát a gazdag ifjú válasza: mindezeket megtartottam ifjúságomtól fogva.

Jézus még két dolgot ajánl a tökéletes életre igyekvő ifjú figyelmébe. Először: óvakodj a túlzott anyagiasságtól. Szabadítsd fel magad a vagyonszerzés bűvöletéből, mert az elvonja figyelmed az élet igazi céljától és értelmétől: a lélek fejlődésétől.

Másodszor ezt mondja Jézus: Jer és kövess engem.

Ezt ma így mondjuk: Él jézusi életet!

\*

Gondoltál-e már a percek múltával benned érlelődő halálra?

Jutott-e eszedbe, hogy születésed pillanatával már elkezdtél meghalni, hogy a következő pillanatban talán már nem is vagy? Hogyan élsz? Miért élsz? Kész vagy-e az elkerülhetetlen halálra?

Nemrég hallottam a következő történetet. Egy kislány meglátogatta idős nagymamáját, s a lakásban egy új, addig nem látott tárgyat, egy bőröndöt vett észre. A gyermeki kíváncsiság természetes nyíltságával nyomban meg is kérdezte:

— Nagymama, mi van ebben a bőröndben?

— Halotti öltözetem — válaszolta a nagymama a kis kíváncsiskodónak. Magyarázatképpen hozzátette még: tudod, ha valami váratlan történne velem... Legyen minden készen, összecsomagolva, rendben.

Az előbbi kis történet mintájára — jelképesen szólva — kérdezhetem tőled: Mit tettél, mit teszel életed útításkájába? Útravalód kész-e az elkerülhetetlen halálra?

Vagy, Jézus fiatalhoz és idős emberhez egyaránt szóló, életünk értelmét számonkérő, mindig időszerű szavaival: a parancsolatokat megtartottad-e? Szeretted-e

felebarátodat, embertársaidat? A túlzott anyagiasság szeretetét elveted-e? Vagy te is ott buksz el, mint a gazdag ifjú, hogy jobban szereted vagyonod, mint életed? A jézusi élethez és eszményeihez van-e közöd? Próbálsz-e követni őt?

Gondolj komolyan e kérdésekre! Tedd még most, ne halogasd tovább! Ne mondd azt, hogy még ráérsz, hogy még fiatal és egészséges vagy, hogy van még időd! Hisz nem tudhatod! Az élet oly kevés. Ahogyan a költő írja: „Lehunytam a szemem: reggel volt, / kinyitom újra: este lett. / Kezdet s vég egybefut... óh, hogy / zuhan az élet! hogy zuhan! / Egy perc és minden összecsap, és / még egy, s min- dennek vége van.“ Amen.

## PRÉDIKÁCIÓVÁZLATOK

### SZABÓ DEZSŐ

#### AZ ÖRÖKÉLET FORRÁSA

Jn 4,14

Nyári melegben, fáradtságban, lendületes munkában megnő, felfokozódik a szomjúság érzése. Üdítő a tiszta forrás vize. A forrásvizek közt is első helyet foglal el a borvíz, melynek különböző ásványi összetevője nemcsak szomjat olt, de nagyon sok esetben gyógyít is. A forráshoz menni, szomjat enyhíteni, gyógyulást elérni állandó cél volt és marad.

Az örökélet igénye egyidős velünk. Felfokozódik ez a lelki szomjúság az élet alkonyán, kórházak termeiben, betegségek fájdalmában. Hova forduljon a lélek szomjának oltására a megfáradt vagy beteg ember, ahol az örökélet forrása?

Jákob kútjánál zajlott le Jézus és a samariai asszony párbeszéde. Ennek során Jézus tanítását az örökélet vizéhez, el nem apadó forrásához hasonlítja. Hozzá kell menni, tőle kell kérni és elfogadni azt.

A szomjúság oltása, a gyógyulás megtalálása nem egyszeri alkalom, hanem állandó folyamat. Szeretjük a változatost, szépet. Minél többet járunk, minél többet látunk, annál többre vágyunk. Betelni a szépséggel nem lehet. Szeretjük a szórazást, nevetést, de az soha nem elég, mind többet kívánunk. Szeretjük a kellemest, a kényelmet, de örök szomjúsággal újra és újra keressük azt.

Az életünk szép, harmonikus, boldog, gazdag, áldott. Mint akik a forrás mellett élnek, legkevésbé becsüljük meg azt. Mert a miénk. Jézus evangéliumáról, szavairól is így feledkezünk meg, pedig velünk van minden imánkban, lelkünk harangszavában.

Ez a csodaforrás, az örökélet forrása összetett. Hitből, reményből, szeretetből áll. Az Atya gondviselése, a meg nem szegyenülő bizalom, a soha el nem múló, mindent megbocsátó szeretet adja üdítő, gyógyító erejét.

Minden imádsággal, minden jócselekedettel, minden békés szóval egy-egy pohárral merítünk belőle. Jézus adja, mi csak el kell fogadjuk és éljünk vele. Amen.

#### ŐRIZD MEG SZÍVEDET

Péld 4,23

Múzeumok és családi otthonok a tanúi, hogy mi mindent gyűjtünk és őrizünk meg. Művészeti alkotások, fényképek, levelek, bélyegek. Egy költözés vagy nagyta- karítás döbbsen rá, hogy mi mindent őrizünk, rakosgatunk mint emléket vagy tárgy- at, melynek még hasznát vehetjük.

Igaz azonban ennek ellentéte is! Mi mindent elveszítünk. Az elveszett és meg- talált tárgyak sora végtelen. Pénzt, használati értéket, ruhánk tisztaságát, vagy magát a vissza nem térő időt. Minden veszteség nehéz, nyomasztó érzés, néha fájdalom, keserűség, bánat, sirás. Pedig minden pótolható az anyagi világban, talán szebbel-jobbal, mint amilyen volt.

**Egyetlen** olyan veszteségünk van, mely pótolhatatlan, és ez maga az élet. Az élet lassú vagy gyors elvesztésében döbbenünk rá, mennyire kellett volna őrizni, vigyázni, féltetni azt.

Mi az élet? Meghatározása az alaptól, nézőponttól függ. Élettanilag: táplálkozás, növekedés, mozgás. Társadalmilag: munka, pihenés, szórakozás. Erkölcsi szempontból: értékgyűjtés és megvalósítás. Keresztény vallási szempontból: tökéletesedés. istenfiává való válás. Unitárius életeszmeny szerint: kötelesség, feladatok teljesítése, szolgálat-szeretet megvalósítása. A meghatározások összessége mind igaz, mert az élet időben és térben a miénk, sajátunk, és őrizni az első számú kötelességünk, mert hivatásunkat csak annak segítségével valósíthatjuk meg.

Imában kérjük a mindennapi kenyeret, de dolgozunk azért, hogy meglegyen. Széppé kívánjuk tenni az életet, a mindennapokat, a környezetünket, a lakást, az öltözetet álommal, tervvel, művészettel. Tanulunk, hogy a szellem, a lélek is növekedjék, hogy tudománnyal védjük és őrizzük magát az életet, ami szép, jó és kötelesség. Gondoskodásunk mindenre kiterjed: zár az ajtón, tisztaság az étkezésben, pontosság a munkában. Az egészségvédelem lényegében életvédelem.

Mivel védjük szívünket, mely minden féltett dolognál fontosabb, hisz abból indul ki minden élet? Szívünk a test legvédettebb ölelésében egy életen át dobog. A test sebei a kis vágástól a súlyos műtétekig előbb-utóbb begyógyulnak. Egy kis repedés a szíven, egy kis ütemhiba, s az eredmény a halál. Vigyázni kell a szívre, mert abból indul ki az élet, mert jelképesen az maga az élet.

Bár vigyázunk rá, minden emberi szív százszor annyi sebet kap és hordoz, mint a test, s a szív sebei nagyon veszélyesek, nehezen vagy egyáltalán nem gyógyulnak. Ezek a sebek elkerülhetetlenek: csalódunk: emberben, testvérben, gyermekben, barátban. Tévedünk: eszmékben, célokban, tervekben, álmokban. Jaj, néha önmagunkban is!

Nem elég vigyázni, a szívet őrizni kell! Minden féltett dolognál jobban őrizni kell, mert abból indul ki minden élet. Csalódásokban, bánatokban, tragédiákban, veszteségekben őrizni kell tisztán, hogy amikor visszaadjuk Teremtőnknek, még ha vérző sebekkel is, de ártatlan legyem, mint a születés pillanatában. A szívet őrizni kell megbecsüléssel saját lelkiismeretünk előtt. Nem az a fontos, mit mondanak, hanem milyen a nyugalma, a békessége, az igazsága. Őrizni hittel, Istenbe helyezett feltétlen bizalommal.

A szív védelme az élet védelme. Veszítsünk bármit, csak szívünket soha, mert a szív jelképesen is, valóságosan is egyenlő a szeretettel, a hittel, a reménnyel, a becsülettel, az élettel.

A Házsongárdi temető Dsida-kriptáján olvashatjuk: „Megtettem mindent, amit megtehettem“, és ez a legnagyobb örízet. Mindent megtenni a szívért, az életért, mert azért teremtett Isten. Ámen.

## A SZERETET KÖTELEZ

Kol 3,14

A kötél valóságosan és jelképesen életünk elengedhetetlen tartozéka, szüksége. Sok nehéz munkában könnyebbít, segít, és erőt ad. Jelképesen kötélnek nevezzük a vallásos hitet Isten és ember között. Kötélnek az erkölcsi szabályokat ember és ember között. Egész életünk nem más, mint kötelek szaggatása és új kötöttségek vállalása.

Kötél a hajtó parthoz rögzíti; kötél a partokat összekapcsolja; lakást lakással, várost várossal, földrészt földrésszel a telefon kötele (kábele) köti egybe. Kötél a rádió hullámhossza, a föld gravitációs ereje, kötél a fény, mely felé fordul a virág kelyhe, kötél a gondolat, az érzés. Legtökéletesebb kötél a szeretet, mely mindent hiszen, eltűr, remél és soha el nem fogy.

A kötél korlát, de ugyanakkor biztonság. Megkötöttség, zár, de egyben szabadság, rögzítő fék, de ugyanakkor szárny is. Gyökerével földbe kötődik a fa, növény, minél nagyobb, mélyebb a kötele, annál szebb, biztonságosabb élete. Ha tágabb gyökérrel is, de kötve vagyunk a földhöz, az időhöz, a 70 avagy 80 évhez, az energiához, a fényhez és mindenekfelett a szívhez. Anyánk szívéhez, felebarátunk szívéhez, a szeretet kötélkéhez. Örök emberi vágy: szeretném, ha szeretnének.

Minden tanács, parancs, amit szüleink mondanak, minden törvény, amit a társadalom, közösség előír, minden parancs, amit Isten kér, kíván: kötél, láthatatlan, ezerszálú kötél. Vágyunk, akaratunk hányszor lázadozik, szaggatja a határt szabó

köteleket, mert egyik vagy másik nem tetszik, nehéz és mégis csak ez tart meg. A gyermek játszani akar, de kötél köti, hogy tanuljon, a felnőtt pihenni akar, de kötél köti, hogy dolgozzon, áldozatot hozzon. Az ember a könnyebbiséget keresi, de Isten parancsolja, hogy szeressen. Tökéletesedni csak a szeretet által, megkötvé lehet.

Ha nem selyem szállal, köt a rög kötéllel; köt a család, köt a föld, köt a szó, kötnek az emlékek. Minden perc, minden óra egy új kötél. Minden öröm és minden bánat egy új kötél. És minden szívdobbanás.

Nekünk ezt kell felölelnünk, a szeretetet, mely a tökéletesség kötele. Ha ép és erős ez a kötél szülő és gyermek közt, testvér és testvér közt, ember és ember közt, szép, boldog és békeséges az élet is.

A szeretet kötelékének erejével, tökéletességével imádkozz, dolgozz, élj. Igyekezz tökéletes lenni, miként a te mennyei Atyád tökéletes. Amen.

## „CSILLAG A MÁGLYÁN“

1Tim 2,4—5

Távoli fényforrás. Nem lehet tudni, csillag-e, vagy pásztor tűz, máglya? Közel kell menni, hogy az igazságról meggyőződjunk. Lombhullató őszben, évszázadok távolából fény ragyog felénk. Nem üstökös, nem csillag, a Genf melletti mezőn egy máglya fénye, melyen egy emberi test ég s egy lélek száll fel, hogy időtlen időnkig fény maradjon, csillag legyen a történelem egén.

Élete 42-ik évében Szervét Mihály hamuvá ég, miközben fényvé, csillaggá válik. Miért? Élete a XVI-ik század emberéé. Tudása is az. Sok mindent ismer, a pápai udvartól a napszámos kunyhójáig. Elsőnek ismeri fel a vérkeringés rendszerét, és elsőként hirdeti a régi igazságot Isten egységéről.

Újat nem mond, de három könyvet ír, melyben a Biblia alapján tanúsítja Isten atyaságát és nagy szeretetét, hogy minden ember a földi életben boldog legyen, az igazság ismeretére eljusson, és üdvözüljön, mert ez az Ő akarata.

Amikor az ember üdvösségét a hithez kötik, mert az igaz ember hitből él, amikor az ember üdvösségét az egyházhoz kötik, hogy annak engedelmességedjen és tanítása szerint imádkozzon, hirdetni, hogy földi boldogság és mennyei üdvösség egyaránt magában az emberben van, döbbenetes, visszhangos tanítás, mely egyenes út a máglya felé, de egyenes út a ragyogó csillagok felé.

Csillag vagy máglya? Nincs elveszve, elkárhozva senki, mert Isten ezt nem engedi. Isten azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön, hogy mindenki az ő gyermeke, munkatársa legyen. Isten azt akarja, hogy te is fényforrás, csillag légy, nem máglyán, de mindennapi életedben.

Teszünk-e, tettünk-e valamit Isten akarataért? Mi a te igazságod? A gond, a rohanás, a harag, az irigység, az önzés? Ragyogjon rád ma egy csillag fénye, s lásd be: csak az igazság, ami mindenkinek igazsága, csak az a boldogság, ami mindenkinek boldogsága, csak az a fény, ami mindenkinek fényt, világosságot ad. Csillagok, tüzek, emberi szívek, ragyogjatok örökkön örökké. Amen.

## SZÉKELY LÁSZLÓ

### SZOLGÁLAT LÉLEKBŐL

1Pt 4,11

A világon minden és mindenki szolgálatot teljesít; ki-ki a maga helyén és beosztásában végzi feladatát, teljesíti kötelességét. Ha munkába indulunk, ezt mondjuk: szolgálatba megyünk. Mert nemcsak az órálló teljesít szolgálatot, hanem mindenki, aki éber és dolgozva vigyáz a maga és családja mindennapi kenyerére, az egészség épségére, a szépség, jog és igazság erejére, a szószék méltóságára, vagy egy közösség jólétére.

Aki a szolgálatban fáradhatatlan, tudja, hogy minden dolog elvégzéséhez erő- kifejtésre van szükség. A munkás munkája a gyárban, a földművesé a mezőn, s

a sokszínű élet területe mind fizikai erőfeszítést vesz igénybe. A tudomány, művészet, irodalom szolgálatában az értelem és érzés fokozott munkájára van szükség.

A szolgálat létjogosultságát elméletileg mindenki elismeri. A szolgálatvállalás és teljesítés azonban gyakran nem elég öntudatos. Végzünk valamit, mert így tanultuk, mert így öröklődött ránk. Munkánkat lélektelenül, unottan, gépiesen, beidegzett mozdulatokkal, megszkokott ütemben végezzük, csak azért, hogy biztosítsuk a magunk és családuknak részére a mindennapi kenyeret.

Az így teljesített szolgálat mesterség csupán, amely hasznos ugyan, de nem dicsér minket, csak besorol a megbízható emberek osztályába. Ez a szolgálat sem haszontalan, de nem viseli magán a jövőt kutató és építeni akaró ember ismeretőjeleit.

A szolgálatnak úgy van igazi jelentősége, ha lélekből fakad, ha annak forrása az az erő, amit Isten adott. A Teremtő szellemi erővel és a szolgálat lelkeivel ruházta fel gyermekét, hogy ezek által fejlődjön, gyarapodjon, nemesedjen az ember és az ő világa.

Az a szolgálat éri el ezt a célt, amelynek ereje, forrása és elindítója a lélek. Az ember munkáján meglátszik, bármily szakértelemmel végzi is azt, hogy gépies unottságból vagy pedig lélekből fakad. A szolgálat végzéséhez az egyszerű beidegződés nem elég, a szakmai ismeret mellé oda kell tenni a lelket, a szeretet erejét, a jövő és a fejlődés iránti felelősség érzését is, mert ebben a teremtésben mindennek élete van. Élete van a virágnak, a lombnak és a rögnek, az anyagnak, a betűknek, a számoknak és a mozgásnak, amelyekkel élve és azokat alakítva fejlődik az élet és valósul meg a jobb. A lélekből fakadó szolgálat az, amely dicséri az embert, hiszen saját egyéniségéből, lelke morzsáiból is adott valamit ahhoz a nagy műhöz, amit mi boldog életnek és fejlődő jövőnek nevezünk, mert: „Amit tapasztalsz, érzed és tanulsz / Évmilliókra lesz tulajdonod“ (Madách).

Amikor a lélek is hozzájárul a szolgálat teljesítéséhez, minősül át a mesterség hivatássá, a beidegződés öntudattá, az unottság felelősséggé és a forma értelemmé. Lehet, hogy lelki megrázkódtatások vagy göröngyös életutak fogják előnkbe állítani a legsúlyosabb kérdést: miért éltem s hogyan végeztem, ami rám bízott. Az igenlő választ csak az adhatja meg, aki valamit hozzáadott a meglévőhöz, és lelke többlettartalmával gazdagította Isten remekművét: a teremtett világot. Igazán nagyot, szépet és jót adni csak a lélek erejével lehet.

Egy történet szerint a dicséretre vágyó művész, hogy neve fenn maradjon, fába akarta vésni Jézus emberarcát. Sok hiábavaló próbálkozása után, önmaga erejében és képességében csalódva, a havasra megy, s ott az egyszerű székelyek között beáll favágónak. A munka nehéz, az izmok edzetlenek. A sikertelenség a művészt még jobban lesújtja. Az öreg bölcs, embert, lelket és életet ismerő favágó, Dani bácsi megtanítja az igazságra, hogy a munka és a szolgálat csak úgy lesz eredményes, a favágásnak is csak úgy van értelme, ha lélekből fakad. Minden fejszecsapásnál, a véső minden mozdulatánál gondolni kell valakire, a feleségre, gyermekre, Istenre és a közösségre, s úgy fog menni a munka.

A művész megtanulta Dani bácsi leckéjét, hazament, és megfaragta Jézus örök emberi arcát, a legszebb remekművet.

Minden dolog elvégzéséhez lélekből fakadó hivatástudat szükséges. Minden munkánk, szolgálatunk nemcsak a mának, hanem a jövőnek is szól, mert csak így lehet valaki minőségi ember. „Add magad hozzá a világhoz / Hogy jobb legyen az ember és / Szébb legyen a föld...“ Ámen.

## KINCSKERESŐK

2Tim 1,14; Ézs 33,6

A szerzés ösztöne, a külső anyagi javak birtoklása az ember világának jellemvonása. A mindennapi szükségletek megszerzésének nemes küzdelme akkor fajul szenvedéllyé, ha gátlástalanul utat engedünk a szerzés ösztönének, szenvedélyünké válik a mindennáron való anyagi gazdagodás, amellyel együtt jelentkezik a nagyra-vágyás, a beképzeltség, az önimádat, a kapzsiság.

Pál apostol Timoteusnak ezt a feladatot adja: a rád bízott drága kincset őrizd meg. Az apostol azokra az értékekre gondol, melyeket előző levelében így jellemez: „Hogy jót tegyetek, legyetek gazdagok a jó cselekedetekben, legyetek szíves adakozók, közlők.“ Ezeknek a belső, lelki és szellemi értékeknek megőrzésére hívja



fel a figyelmet Jézus is: „Ne gyűjtsetek magatoknak kincseket a földön, hol a rozsda és a moly megemészti és ahol a tolvajok kiássák és ellopják, hanem gyűjtsetek magatoknak kincseket a mennyben, ahol sem a rozsda, sem a moly meg nem emészti és ahol a tolvajok ki nem ássák és el nem lopják.“ Ezek a lelki javak pedig örökkévalóak, elévülhetetlenek, és sohasem devalválódnak, mert lelki értékek. Erre utal Ezsaiás, amikor békés időről, tartós boldogságról, bölcsességről profétál. A lelki javak ápolása és a külső javak szerzésével és felhasználásával való összehangba hozatala teremti meg a kiegyensúlyozott, boldog életszemléletű, hívő embert. A szellemi kincsek ápolása, gyarapítása és megőrzése szüntelen éberséget és szolgálatot jelent.

Aki ezeknek világában él, alkot és gyarapszik, egyéni életében boldog és bölcs. Aki a szellemi és lelki javakat másokkal is megismerteti, jézusi hivatást vállal. Ha a lélek drágagyöngyei egy közösség célkitűzésévé válnak, az a közösség gazdag lesz békében és tudományban.

Megőrizni, gyarapítani és továbbadni az evangélium értékeit, ez a mi munkánk és nem is kevés. Ámen.

## VAKSÁG ÉS SÖTÉTSÉG

Mk 10, 46—52

A felolvasott történet Jerikó városában játszódik le. A születésétől kezdve vak Bartimeusról van szó, aki elég idős korban találkozott Jézussal és nyerte vissza látását. Évtizedekig ott koldult Jerikó város utcáin, és mint az akkori kor embere, hitt a csodákban, hogy egyszer ő is látó ember, boldog lehet.

Szomorú a születésétől fogva vak ember világa. Nem látja a virágok színét, a tavasz zöldellő pompáját, a gyermek kék szemének ártatlan melegét, a művészetek fenségét. A formák és a képzelet által kialakított világban éveken át várni egy megtörténhető csodára, egy kis fényre és sugárra, csak a megtartó hit erejével lehet.

Aki életében látott már s ismeri a létező világ millió szépségét, s csak azután borul rá a vak éjféli, még többet szenved, és csak a remény és hit tartja vissza attól, hogy ne zuhanjon a mindenről való lemondás szakadékába.

Mi, akik látunk, száguldunk a vállalt időben, mint a mesék táltos paripáin; akik nem látnak, csak a gondolatok szárnyain száguldanak és vállalni sem tudják az időt. Világuk színes, képzeletben megformált külön világ, amelyben nincs változás, csak várakozás és egy ismertető fehér bot.

Intézmények és nevelők újabb és újabb módszereket találnak fel, hogy hasznos, életkedvelő — valaminek örvendő emberré tegyék a tévesen világtalanoknak nevezett emberek ezreit és enyhítsék a vakság tragédiáját.

Vajon milyen módszerekkel lehetne gyógyítani, milyen csodával lehetne megváltoztatni a látó ember vakságát, a fényben és mégis sötétségben élők magatartását, mert nemcsak testi, hanem lelki vakságról is beszélhetünk.

A testi vakságban élőket megtartja a hit és a remény, a lelki vakokat, akiket méltán lehet világtalanoknak nevezni, csak az érdek, az egyéni önzés és a kíméletlen önszeretet vezet; nem látják az általuk okozott sebeket, sorsokat és szenvedéseket. A lelki vakok nem élnek a közösség segítő készségének és együttélésének törvényszerűségei között; útjuk az egyéni törtetés, céljuk az önigazolás. Nem veszik észre az egyedül maradt édesanyját, szótlan segítségkérését, az árván maradt családok jogát a szeretethez, minden ember igényét a boldogsághoz, tisztelethez és méltósághoz. Ezeket az embereket, akik közönyösek maradnak a közösség érdekei, törvényszerűségei iránt, akik fásultan és önhittséggel nem látják az élet egyetemes és mély kérdéseit, csak szemlélik, nézik azt, mint egy mozgó festményt, de nem indítja tiltakozásra és jézusi útra lelküket a segítőkészség. Egy olajmágnás élete alkonyán, a családjában történt tragédiák után összetörve, így teszi meg vallo-mását: „Amióta élek, arra törekedtem, hogy egész családom megelégedett, anyagiilag gondtalan legyen, s közben nem vettem észre, hogy valahol útközben elvesztettem emberségemet!”

A lelki vakságban szenvedő sajnálatra méltó, mert csak önmagában hisz, és ha ereje elfogy, céltalanságba hull. A testi vakok nem szájalmat, de tiszteletet érdemelnek, mert az élet végéig Isten csodatevő erejében hisznek, mint a jerikóbelli

Bartimeus, s ha számukra más nem is, de megmarad egy színes, szép álomvilág, míg a lelki vakok világa, mint a kiapadt kút, sötét és sivár.

Milton, a világ egyik híres írója megvakultan mondta tollba az irodalom egyik legjobb remekművét, az *Elveszett paradicsomot*. Az ábrázolás nagy művészei önmagukat adták, és lelket öntöttek a szavakba, formákba.

Az evangélium áldott fényforrás a hit és az erkölcs útján, és boldog az, akinek lelkét és útját, cselekedetét és gondolkozását áthatja. De voltak, akiket a vallásos fanatizmus elvakított, akik az evangélium fényében túlzottan, szélsőségesen játszták a vak vezérek szerepét, nem látva mások igazságát és a józan erkölcsöt követelő élet hajnalhasadását. Ezeknek lettek áldozatai Szervét Mihály, Dávid Ferenc, Giordano Bruno, Galileo Galilei és sokan mások.

A vak Bartimeust a meggyőződéses mély hit tartotta meg s indította el mint boldog, látó embert a jézusi úton. Mi, akik még bizonytalanul vagy tévelygően, sokszor félig vakon járunk, a hit erejével induljunk Jézus útján Istenországa felé. Amen.

# EGYHÁZI ÉLET — HÍREK

---

## *Egyházi Képviselő Tanács*

Az E. K. Tanács jún. 14-én tartotta II. évnegyedi gyűlését dr. Barabássy László főgondnok és dr. Erdő János főjegyző elnöklété alatt. Tárgysorozatán szerepeltek az elnöki elintézett ügyekről szóló jelentés, a Főtanács leiratai és a teológiai hallgatók 1978—1979. II. félévi ösztöndíjainak megállapítása.

A III. évnegyedi ülést nov. 8-án tartotta. A tárgysorozat fontosabb kérdései voltak az elnöki elintézett ügyekről készített jelentés, a különböző szakbizottságok jegyzőkönyvei, a teológiai hallgatók bennlakásának működéséről szóló jelentés, az aug. 12-én, Dávid Ferenc 400 éves évfordulója alkalmából tartott Zsinati Főtanács jegyzőkönyve. E. K. Tanács elismeréssel vette tudomásul dr. Kovács Lajos püspök jelentését az Amerikai Egyesült Államokban júl. 3—18. között tett utazásáról.

E. K. Tanács ugyanazon nap tartott rendkívüli ülésében köszöntötte 70. életét betöltő Főpásztorát, életére és munkájára Isten áldását kérve.

A IV. évnegyedi ülést dec. 13-án tartotta meg. Az elnöki elintézett ügyekről szóló jelentés előterjesztése után E. K. Tanács foglalkozott a különböző szakbizottságok jegyzőkönyveivel, a Teológiai Intézet működésével kapcsolatos előterjesztésekkel, végül megállapította az 1980. évre érvényes egyházfenntartói járulékok és központi juttatások összegeit, a kis nyugdíjasok és azok utódai részére folyósítandó segélyeket, valamint jóváhagyta az Egyházi Központ és a Nyugdíj- és Segélypénztár 1980. évre előirányzott költségvetését.

## *Egyházköri közgyűlések*

*Székelykeresztúr—Udvarhelyi egyházkör* szept. 13-án tartotta évi rendes közgyűlését Székelyudvarhelyen. A tárgysorozat főbb pontjai voltak: az esperes évi jelentése, a különböző bizottságok előterjesztései, pénztári számadás és a fontosabb képviselőtanácsi leiratok. A közgyűlési istentiszteleten a lelkesi szolgálatot Dancs Lajos énlaki lelkes, az énekvezéri teendőket Bán Sándor alsóboldogfalvi énekvezér végezte. Az egyházi központ képviselőjében jelen volt András György tanácsos.

*Sepsiszentgyörgyi egyházkör* évi rendes közgyűlését szept. 16-án tartotta a homoródjánosfalvi egyházközségben. A gyűlés tárgysorozatán szerepeltek: az esperes évi jelentése, a különböző bizottságok jelentései az egyházkör múlt évi munkájáról, pénztári számadás és a fontosabb képviselőtanácsi leiratok. A közgyűlési istentiszteleten Vass Mózes kőhalom-homoródi lelkes prédikált, az énekvezéri szolgálatot Tóth Gyula datki énekvezér végezte el.

*Maros-Küküllői egyházkör* okt. 13—14. napjain Küküllődombón tartotta évi rendes közgyűlését, melyen megjelentek dr. Kovács Lajos püspök, dr. Barabássy László és dr. Gyarmathy Árpád főgondnokok és dr. Erdő János főjegyző. Közgyűlés letárgyalta az esperes évi jelentését, az egyházkör múlt évi tevékenységéről szóló előterjesztéseket, pénztári számadást és a fontosabb képviselőtanácsi le-

iratokat. A szombat este tartott istentiszteleten Kászoni József bözödújfalvi segédlelkész prédikált. Vasárnap a küküllődombói egyházközség temploma bejáratához felállított díszes kapu avatásával egybekötött istentiszteleten püspökafia prédikált. Az énekvezéri teendőket Péterffy Mihályné dicsőszentmártoni énekvezér látta el.

*Kolozs-Tordai egyházkör* dec. 8—9. napjain tartotta évi rendes közgyűlését az alsófelsőszentmihályi egyházközségben. A gyűlés tárgysorozatán szerepelt az esperes évi jelentése, az egyházkör életéről és munkájáról készült beszámoló, a képviselőtanácsi leiratok, pénztári számadás és tiszteletbeli címek adományozása. A szombat esti istentiszteleten Székely Gergely mészki, vasárnap Fodor György petrozsényi lelkész prédikált. Az énekvezéri teendőket Ferencz Gábor lelkész végezte. A közgyűlésen jelen volt Dr. Erdő János főjegyző és dr. Szabó Árpád teológiai tanár.

### *Lelkészi értekezletek*

A II. évnegyedi lelkeszi értekezleteket jún. 6—8. napjain tartották meg az egyházkörökben. A közérdekű előadás „Nemzeti függetlenség és nemzeti együttműködés Románia politikájának alapvető koordinátái” című témával foglalkozott. A teológiai értekezőt tárgyát dr. Erdő János „Örökélet — alapfogalmak és határkérdések” című előadása képezte.

A III. évnegyedi lelkeszi értekezletek szept. 6—11. és okt. 9. napjain voltak. A közérdekű előadás tárgya volt: „Az 1944. aug. 23. — 1979. aug. 23. Románia fasiszta uralma alóli felszabadulásának 35. évfordulója.” A teológiai értekezőt dr. Erdő János „Az örökélet tartalma és meghatározó jelei” című előadásával, valamint dr. Kovács Lajos püspök zsinati emlékbeszédével és a Zsinati Főtanács Nyilatkozatával foglalkozott.

A IV. évnegyedi lelkeszi értekezleteket dec. 6—11. között tartották az egyházkörök. A közérdekű előadás témája „Történelmi dokumentumok Burebista nagy király vezetése alatt létrejött központosított és független államot illetően” című előadás volt. A teológiai értekezőt Szabó Dezső lelkész „A házasságkötéssel és kereszttel kapcsolatos lelkipásztori gondozás városban” és Jakab Dénes lelkész „A házasságkötéssel és kereszttel kapcsolatos lelkipásztori gondozás falun” című előadásokat tárgyalta. Az előadás mellett felolvasták dr. Erdő János főjegyző jelentését a siklósi nemzetközi kollokviumról.

A lelkeszi értekezleteken minden alkalommal jelen volt az Egyházi Központ képviselője.

### *Felekezeti teológiai konferenciák*

Május 29—30-án Kolozsvár-Napocán, az Egységes Protestáns Teológiai Intézet rendezésében tartották az év első felekezeti teológiai konferenciáját. A hazai testvéregyházak képviselői mellett részt vettek a teológiai intézetek rektorai és tanárai, egyházi tanácsosok, a teológiai szemináriumok igazgatói és más meghívottak. Egyházunk részéről jelen voltak dr. Kovács Lajos püspök, dr. Erdő János, dr. Izsák Vilmos, dr. Szabó Árpád teológiai tanárok, András György és Sebe Ferenc előadótanácsosok.

A konferencia első napján a következő előadások hangzottak el:

1. „A Szentlélek munkája által szabadon a világ szolgálatára” — előadó dr. Péntek Árpád, a Prot. Teol. Intézet előadótanára;
2. „A Szentlélek a felekezeti teológiában” — előadó dr. Constantin Voicu, a nagyszabeni Ortodox Teol. Int. professzora;
3. „Lelki élet és szolgálat” — előadó dr. Constantin Galeriu, a bukaresti Ortodox Teol. Int. professzora.

Az előadásokat hozzászólások követték, amelyek a tematika kiszélesítését és elmélyítését segítették elő.

A rektorok bizottsága összegezte a konferencia megállapításait, amelyből a következőket emeljük ki: „Egyházaink ma egységesek abban a bizonyosságtételben, hogy a Lélek ereje erősít meg szolgálatunkban s vezet a béke, megértés, szeretet és egy jobb és igazabb világ építésének útján. A világ által kért szolgálatunkat

csupán Isten Lelkének a szabadságában tudjuk betölteni. A szolgálatnak konkrét és alkotó jelleggel kell bírnia, amely megfelel a helynek és időnek, közösségben népünk életével, a kor követelményeire adott válasszal, a mai és jövőbeni emberi együttélés dimenzióival. A szabadság, amelyben ezt a hivatást teljesíthetjük, jelenti bármiféle elszigeteltségből való kilépést s az ember visszaadását a világnak."

A konferencia résztvevői táviratot intéztek az egyházak vezetőihez.

A következő nap megemlékezés történt hazánk felszabadulásának 35. évfordulójáról, majd ezt követően Ion Rosianu, a Vallásügyi Hivatal elnöke válaszolt a teológiai intézetek tanárai által feltett kérdésekre, amelyben átfogó összefoglalását adta országunk időszerű bel- és külpolitikai kérdéseinek. Utána többen felszólaltak, köztük dr. Kovács Lajos püspök fia is, kifejezést adva országunk bel- és külpolitikája iránti elismerésüknek és támogatásuknak.

A konferencia résztvevői táviratot küldtek Nicolae Ceaușescu államelnöknek.

A második konferencia november 28—29. napjain volt a nagyszebeni Ortodox Teológiai Intézet rendezésében. A hazai egyházak képviselői mellett részt vettek a teológiai intézetek — ortodox, protestáns, római katolikus — rektorai és tanárai, egyházi tanácsosok, egyházi folyóiratok szerkesztői és más meghívottak. Egyházunk részéről jelen voltak dr. Erdő János, dr. Izsák Vilmos, dr. Szabó Árpád teológiai tanárok, valamint Sebe Ferenc előadó-tanácsos.

Az első nap a következő előadásokra került sor:

1. „A hitről való bizonyágtétel jelentősége és szerepe a teológiában és az egyház életében. Szentírás, Hagyomány és Bizonyágtétel“ — előadó dr. Iliev Moldovan bukaresti Ortodox Teol. Int. professzora.

2. „A hitről való bizonyágtétel szerepe és fontossága a teológiában és az egyházban“ — előadó dr. Ioan Ică, a nagyszebeni Ortodox Teol. Int. professzora.

3. „A hitről való bizonyágtétel jelentősége és szerepe a teológiában és az egyház életében. Doktrinális tekintély az egyházban“ — előadó dr. Hermann Pitters, a Prot. Teol. Intézet előadótanár.

Az előadásokkal kapcsolatban elhangzott számos hozzászólás kiegészítette a konferencia tematikáját. A konklúziókat a rektorok bizottsága fogalmazta meg és terjesztette a konferencia elé, amelyekből érdemesnek tartjuk kiemelni a következőket:

„Az Újszövetség az apostoli alapvető hagyomány írott kifejezése. Emellett létezik egy élő és dinamikus egyházi hagyomány is, amely nélkülözhetetlen a hit és egyházi élet számára. Ennek az egyházi hagyománynak kötelező jellege van, mivel megegyezik a Szentírással és az apostoli hagyománnyal. A hitről való bizonyágtétel a hit felelete Isten megszólítására és kifejezi az egyház által hirdetett tanítást a Szentírás és az apostoli hagyomány alapján. A bizonyágtétel megújítása az egyház állandó feladata, amelyben feleletet ad a hívek szükségleteire a társadalom és a jelen világ kapcsolatában.“

A konferencia résztvevői táviratot küldtek az egyházak vezetőinek.

Mint más alkalommal is, a konferencia résztvevői megleléssel állapították meg a teljes egységet hitünk tanításainak sok aspektusában. Az eddigi tapasztalatok megerősítik azt a meggyőződést, hogy ezen az úton kell haladnunk a jövőben is, hogy találkozzunk és elmélyítsük a Jézus által reánk hagyott kijelentés tartalmát.

A következő nap egy előadás hangzott el: „Románia Szocialista Köztársaság részvétele az erőszak politikája kiküszöbölésére és az országok közötti kapcsolatok békés úton való rendezésére irányuló törekvésekben“ címen. Ezt követően az előadó válaszolt a résztvevők által feltett kérdésekre.

## Lelkésznevelés

A Protestáns Teológiai Intézet 1978—1979. tanév záróünnepélyét jún. 24-én tartotta. A tanévzáró istentiszteleten dr. Kovács Lajos püspök prédikált.

Szakvizsgát tettek júl. 13-án: Balázs Sándor, Kiss Alpár, Sándor Botond és Váradi Zoltán. Lelkészképesítő vizsgára állottak júl. 12-én és lelkeszi oklevelet nyertek: Andorkó Ferenc, Kászoni József és Rezi Elek; okt. 25-én Kiss Mihály.

Felvételi vizsgát júl. 16—21. napjain tartották, melynek eredménye alapján az I. évfolyamra beiratkozhatnak: Papp László, Benedek Jakab és Pálfői Dénes jelöltek.

A Teológiai Intézet 1979—1980. tanévnyitó ünnepélyét szept. 30-án tartotta. A tanévkezdő istentiszteleten dr. Kovács Lajos püspök végezte a szószéki szolgálatot.

Okt. 2—15. közötti időben a Teológiai Intézet hallgatói hazafias munkában vettek részt, segítséget nyújtva az őszi terménybetakarításban.

A karácsonyi ünnepek alkalmával a II—IV. éves teológiai hallgatók legátusi szolgálatot végeztek különböző egyházközösségekben.

## Személyi változások

**Kinevezések:** f. év máj. 1-től Kovács István bözödi lelkész a homoródújfalvi, Nagy Endre bágyoni lelkész júl. 1-től a gyepesi egyházközösségbe nyert áthelyezést. Andorkó Ferenc marosvásárhelyi segédlelkész nov. 1-től rendes lelkészi minőségben a bözödi egyházközösségbe neveztetett ki. Székely János brassói s. lelkész okt. 1-től a kidei egyházközösségbe nyert áthelyezést.

Okt. 1-től gyakorló segédlelkészi megbízást kaptak: Balázs Sándor Marosvásárhelyre, Kiss Alpár Brassóba, Sándor Botond Székelymuzsnába és Váradi Zoltán Iklandra.

**Lemondások:** aug. 1-től lelkészi állásáról lemondott és világi pályán helyezkedett el Máthé Dénes szekelymuzsnai segédlelkész; ugyancsak aug. 1-től lemondott állásáról Simon Miklós iklandi gyak. segédlelkész.

\*

**Lelkész-beiktató ünnepélyek.** Az abásfalvi egyházközösség ápr. 29-én tartotta meg Barabás Áron újonnan kinevezett lelkészének beiktató ünnepélyét. A kinevezési iratot Gellérd Imre közügyigazgató olvasta fel, ezután az új lelkész tartotta meg beköszöntő prédikációját Jób 38,19 és Zsolt 46,8 alapján. Ezt követően püspök afia szólott a gyülekezethez és az új lelkészhez Mk 4,3—8 alapján. A beiktatási szolgálatot Báró József esperes végezte. Barabás Áron lelkészt köszöntötték az egyházközösség részéről: Szabó Mózes, Szász Erzsébet és Márton Attila; az egyházkör nevében Lőrinczi Lajos köri f.ü. gondnok, a köri lelkészek részéről dr. Szász Dénes; a Maros-Küküllői egyházkör képviselőjében Inceffy Károly köri f.ü. gondnok és Kolcsár Sándor esperes.

A *kőhalom-homoródi egyházközösség* jún. 24-én iktatta be első rendes lelkészét Vass Mózes személyében. A kinevezési iratot Májay Endre lelkész olvasta fel, ezután Vass Mózes tartotta meg beköszöntő egyházi beszédét 1Kir 8,28—29 alapján. Kőkösi Kálmán esperes iktatta be hivatalába a *kőhalom-homoródi egyházközösség* első rendes lelkészét. Ezt követően dr. Kovács Lajos püspök avatta fel a templomot és a lelkészi lakást, Isten és ember szolgálatára buzdítva a gyülekezetet és annak lelképásztort. Az új lelkészt az egyházközösség nevében Toró Zoltán, Toró Zoltánné és Fehér Éva üdvözölték; az egyházkör részéről Májay Endre, a testvérfelekezetek képviselőjében: Opriş Gheorghe ortodox és dr. Köber Berthold evangélikus lelkészek; a homoródújfalvi egyházközösség nevében Albert József, a szülőfalu nevében Vass Dénes és Balázs Lídia. A beiktató ünnepély után a gyülekezet tagjai szeretetvendégségen vettek részt.

Az *alsófelsőszentmihályi egyházközösség* okt. 21-én istentisztelet keretében ünnepelte meg temploma kijavíttatását. Püspök afia felavatási beszédét Mk 12,29—31 alapján tartotta meg, ezután Göncz Mihály lelkész számolt be a javítási munkálatokról. Püspök afiát az egyházkör nevében Benedek Sándor esperes, az egyházközösség részéről Bajka Sándor gondnok, a testvérfelekezetek nevében Roşu Ştefan ortodox és Deák Lajos református lelkészek üdvözölték. Az istentisztelet keretében gyülekezet tagjai úrvacsorával éltek; előkészítő beszédet dr. Erdő János főjegyző mondott Jn 13,34—35 alapján. Az ünnepély szeretetvendégséggel ért véget.

*Özv. dr. Borbély Istvánné Kovács Erzsébet*, életének 86. évében, aug. 12-én Székelykeresztúron elhunyt; a nagyajtai unitárius temetőbe helyezték örök nyugalomra.

Az *Unitárius Világszövetség (IARF) Tanácsa* nov. 15—18. napjaiban ülésezett Utrechtben. Egyházunk képviselőjében dr. Kovács Lajos püspök vett részt a gyűlésen.

*D. Nagy Gyula református püspök* szept. 27-én töltötte be 70. életévét. Egyházunk nevében dr. Kovács Lajos püspök köszöntötte a református főpásztort és kívánt neki jó egészséget és hosszú életet.

*D. Teofil Herineanu ortodox érsek* nov. 12-én ünnepelte 70. születésnapját. Az évforduló alkalmával tartott ünnepélyen egyházunk részéről dr. Kovács Lajos püspök fejezte ki jókívánságait, életére és szolgálatára Isten áldását kérve.

*Dr. Eugene Pickett, az amerikai Unitárius Univerzalista Egyház új elnöke.* Dr. Paul N. Carnes elhalálózásával megüresedett elnöki tisztségre az egyház Főtanácsa dr. Eugene Pickett lelkészt választotta meg, aki eddig az egyházi központban működött mint a lelkesítő és gyülekezeti ügyosztály vezetője.

*Dr. Harrington Donaldné Szánthó Vilma,* a New York-i Community Church hosszú éveken át lelkesze nyugalomba vonult. Júl. 10-én búcsúzott el híveitől.

A „*Vallások és a Béke Világkonferencia*“ szervezet harmadik konferenciáját aug. 28.—szept. 8. között Princetonban (USA) tartotta, melyen ötven országból mintegy 350 kiküldött jelent meg. A konferencia zárónyilatkozatában sürgeti a fegyverkezésre költött pénznek békés célokra való fordítását. Elítéli az atomfegyverek használatát, teljes erővel támogatja a leszerelést, az emberi jogokat, a környezetvédelmet és a békére nevelést. A gyűlés unitárius résztvevői közül kiemeljük Homer A. Jack főtitkárt, dr. Dana McGreeley alelnököt, dr. Carolyn Howlett IARF elnökét, Diether Gerhmann főtitkárt és Bartók Béla főgondnokot.

*II. János Pál pápa* a vatikáni Tudományos Akadémia előtt tartott beszédében rehabilitálta Galileo Galilei olasz fizikust, akit az inkvizíció kényszerített heliocentrikus elméletének megtagadására. A tudósnak a pápa megállapítása szerint a tudományt kevésbé ismerő szervek és az egyház miatt kellett szenvednie.

A „*Novum Testamentum Graece*“, az Újszövetség ismert alapszövege, Stuttgartban 26. kiadásban jelent meg. Az 1898-ban megjelent első kiadás szerkesztője Nestle professzor volt. Az új kiadás sajtó alá rendezésénél mintegy 5000 újszövetségi kéziratot használtak fel, és latin nyelvű jegyzetekben hivatkoznak a szövegváltozásokra és az újabb kutatásokra. A görög szövegű Újszövetséget használják a világ minden teológiai fakultásán.

## HALOTTAINK

*Gazdag Miklós* ny. ig.-tanító, volt nagyajtai énekvezér, 81 éves korában ápr. 22-én elhunyt; 24-én temették a nagyajtai unitárius temetőbe.

*Székelly János* mérnök, főtanácsi tag, 1970—1975 között főgondnok, 74 éves korában jún. 5-én elhunyt. Temetése 7-én volt a kolozsvár-napocai Házsongárdi temetőben.

*Zoltán Sándor* ny. lelkész, teológiai magántanár, 92 éves korában, jún. 22-én Budapesten elhunyt. 1888 márc. 14-én született Homoródalmáson. Teol. tanulmányait 1906—1909. években végezte az Unitárius Teológiai Akadémián. Az 1911—1912. években tanulmányokat folytatott a lipcei és jénai egyetemen. 1912-től 1964-ig, nyugalomba vonulásáig a homoródszentmártoni egyházközségben szolgált. Hamvait a budapesti Farkasréti temetőben helyezték el pihenőre.

*Özv. dr. Varga Béláné,* egykori püspökünk özvegye júl. 30-án elhunyt. Aug. 1-én temették el a kolozsvár-napocai Házsongárdi temetőben.

*Özv. Katona Józsefné Végh Emma,* lelkész özvegye, 85 éves korában aug. 18-án elhunyt. A lokodi unitárius temetőben helyezték örök nyugalomra aug. 21-én.

*Id. Sebe Ferenc* ny. lelkész 93 éves korában szept. 12-én meghalt. 1887. aug. 22-én született Firtosmartonoson. Tanulmányait az Unitárius Teológiai Akadémián végezte az 1909—1911. években. 1951-ig, nyugalomba vonulásáig 39 éven keresztül végzett lelkesítő szolgálatot a homoródszentpéteri, pipei, székelymuzsnai, magyarzsákodi és alsórákosi egyházközségben. Szept. 14-én temették el a kolozsvár-napocai Házsongárdi temetőben.

*Özv. Pethő Kálmáné,* lelkész özvegye, dec. 7-én elhunyt; 10-én helyezték örök nyugalomra Nyomáton.

Emlékük legyen áldott!

## *Előfizetőink figyelmébe*

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön és a szocialista országokban évi 70 lej, amelyet a lelkészi hivatalok útján vagy közvetlenül az egyházi központban (3400 Cluj-Napoca, Lenin út 9) lehet befizetni.

Magyarországi olvasók a Posta Központi Hírlapiroda Külföldi előfizetési osztályánál — Budapest, VII. Lövölde tér 7. szám fiókjánál fizethetnek elő. A többi szocialista országokból az ILEXIM — Departamentul Export—Import Presă, P.O. Box 136—137, Telex 11226, București str. 13 Decembrie nr. 3 címre kell fizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére 150 lej, mely összeg ugyancsak az ILEXIM — Departamentul Export—Import Presă, P. O. Box 136—167 — telex 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3. címre fizetendő.



Varga Béla: *Bölcseleti írások*. Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és a jegyzet anyagot összeállította Balázs Sándor. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1979. 288 l. (Téka)

Komoly, zárkózott, a magányos, elvont meditációt kedvelő, magvas tanulmányokat író ember volt Varga Béla. Igazi tudós. Felkészültsége és lelkiismerete szerint is. A kolozsvári egyetemen szerzett magyar—latin, majd görög szakos tanári diplomát, utóbb bölcsészeti doktorátust, Berlinben, Lipcsében és Genfben folytatott filozófiai előtanulmányok után pedig már 29 éves korában magántanári képesítést logikából. És amikor az 1920-as évek elején számára is elérhető lett volna az egyetemi tanszék, lemondott róla, mert lelkiismeretére hallgatott, s nem akarta elhagyni Erdélyt. Vállalta a kisebbségi létet, s az akkor állandó bizonytalansággal járó gimnáziumi tanári állást. Mikor pedig már tudása, tekintélye messze túlnőtt a kollégium falain, ő úgy látta, hogy itt Erdélyben egyetlen lehetősége maradt, az egyházzal belüli továbblépés a teológia felé. Osztozik ő is Borbély István, Tavasz Sándor, Bitay Árpád és György Lajos sorsában. Felnőtt fővel elvégzi az unitárius teológiát, ahol 1923-tól vele töltik be a vallásbölcseleti és neveléstani katedrát. A tudós férfiú ezután se él csak a filozófiának, a tanításnak, mert egyháza életében kap egyre fontosabb megbízásokat, 1928-tól püspökhelyettes főjegyző, majd tíz év múlva püspök. Maga nem kívánta e tisztségeket, de — mint püspökké választása alkalmával mondotta — nem térhetett ki előlük. Az egyházi iskolák és az éppen napirenden lévő kongrua ügye gyakran szólították Bukarestbe, s neki teljes tekintélyével, odaadásával intézkednie kellett, hiszen egyháza fennmaradását szolgálta, ahogy püspöki beiktató beszédjének alapigéjében annak idején előrevetítette: „Bizony, bizony mondom néked, amikor ifjabb valál, felővezéd magadat és oda mégy vala, ahová akarád; mikor pedig megőregszel..., más övez fel téged s oda visz, ahová nem akarod“ (Jn 21, 18). Mikor pedig úgy érezte, hogy szolgálata lejárt, búcsút vett főpásztori székétől, s elfoglalta a kolozsvári egyetemen felajánlott neveléstudományi tanszéket. De csak rövid ideig élhetett a tudomány művelésének, továbbadásának, mert alig két év múlva, 1942-ben elragadja a halál.

Varga akkor iratkozott be a kolozsvári egyetemre, amikor ott a legjobb kezekben összpontosult a bölcsészképzés. Az egyetem két markáns professzora, a pedagógus Schneller István és az „egyetlen magyar filozófiai rendszer“ megalkotójaként emlegetett Böhm Károly a századfordulón és az ezt követő évtizedben egész iskolát teremtettek. Olyan ismert nevű gondolkodók tartoztak tanítványaik közé, mint Bartók György, Ravasz László, Tankó Béla, Makkai Sándor, Kristóf György és maga Varga Béla. Különösen Böhm értékelmélete ragadta meg ezek figyelmét, ennek továbbvitelére, alkalmazására tettek kísérletet.

Balázs rámutat, hogy Böhm és Schneller mellett Pauler Ákos logizmusa volt még hatással Varga gondolkozására. Bár egyházi ember, nála a teologikum nem befolyásolta döntően a filozofikumot, sőt „a filozófus nem egyszer elnyomta benne a teológust vagy éppenséggel a püspököt“. Balázs Sándor Varga gondolkodásának kilenc területét veszi vizsgálat alá, s kimutatja, melyikben mi újat hozott, melyek fő tévedései, vitatható tétélei. A *lételmélet* terén a szubsztancia-teóriát és az individualitás-tanát tárgyalta részletesen. Továbbá művelte a *metafizikát* mint a végső princípiumokat kutató diszciplínát, a *logikát*, valamint a Böhm-től átvett „kellő világ“ tanát, az *axiológiát*. Részletesen elemzi Balázs Varga Béla gondol-

kodásának *társadalmi vonatkozásait*. Varga elmélete nem egyszer sejtetni engedi a társadalmi implikációt. Így az egyedi és általános viszonyát illetően: minden embernek meg kell őriznie saját egyéniségét, ápolnia kell „az egyetemesnek (ez esetben a nemzetiségi közösségnek) benne életre kelt jegyeit”. Determinizmus-elméletével meg arra biztat, hogy a tőkés-földesúri rendszer elembertelenítő viszonyai között is mindenki őrizze meg egyéniségét az alkotásban, az életben. Alkotásunk ne csak mint mű legyen egyedi, hanem sokak műve között is — ami tulajdonképpen az alkotás igen magas mércéjét jelenti. A társadalom egészét Varga strukturalista-organicista szempontból vizsgálta. A társadalom, felfogása szerint, lélekközi kapcsolatokból áll, ezek a kapcsolatok együttesen a közszellemben nyilvánulnak meg.

Varga a *neveléstant* is filozófiai tárgynak tekintette. Hangsúlyozta a nevelés egységes jellegét, s igyekezett a pedagógiát a végtelen fejlődés tényéhez alkalmazni. A neveléstudományt *lélektani* megalapozással művelte, s a pszichológia terén szintén egyéni nézeteket fogalmazott meg. Így például elvetette a lelki funkciók különválasztását, ezeket dialektikus egységükben kezelte. Teológus létére is a lelket az ismert legmagasabb valósággrétegnak nevezi. Végül érdekes Varga *módszertana*: a fenomenológiai eljárást kedveli. Nem elég a jelenség egyszerű ábrázolása, a leírást a lényeg szemléleti vizsgálata követi. A jelenség és a lényeg közé tehát nem húz merev válaszfalt.

Varga az elmélet embere volt. Túlzott elzárkózását a mindennapi problémáktól, az erdélyi magyar kultúra létkérdéseinek ésszerű elemzésétől nem mindenki tekintette jó szemmel a két világháború között. Varga munkásságával viszont arra döbönt rá, hogy az egyetemes érvényű tudományágak is művelhetők kisebbségi viszonyok között, és egy nemzetiségi kultúrában távlati szempontból az elméleti vizsgálódás is maradandó értékeket mutathat fel.

A kötet a szubsztancia fajai (Adatok a hiparchológiához), Az individualitás kérdése, A lelkiismeret, A lélektan legújabb irányai, Gondolatok a neveléstan érték-elméleti megalapozásához, A metafizika helye és értelme napjaink bölcséletében, A fausti és a karamazovi lélek című tanulmányokat, valamint Balázs Sándor bevezetőjén kívül bő jegyzetanyagot és Varga életének kronologikus bemutatását tartalmazza.

Gaal György

Ferencz József: *Unitárius káté*. Átdolgozott [18.] kiadás. 1979. 44. 1.

Vallástanításunk történetében határkövet jelent Ferencz József „Unitárius káté a konfirmációi vallástanításra” című, 1864-ben Kolozsvárt kiadott kézikönyve. A káté konfirmációra előkészítő ismeretanyagot két részben — a hit tárgyai és a szertartások —, 150 kérdés- és feleletben tárgyalja Szentábrahám Mihály teológiájának szellemében. A szerző munkáját nem tartotta teljesnek. „Távol van tőlem az a gondolat, hogy e kézi könyvecskét tökéletesnek tartsam — írja az előszóban —, a mi különösen kátéknál szinte elérhetetlen, s éppen ezért szívesen felkérem szolgatársaimat, ne sajnálják lehető észrevételeiket megtenni, hogy azokhoz képest, ha azt érzük, egy második kiadás alkalmával, egyet-mást javítani s ezzel a munkát tökéletesíteni lehessen.” Ígéretéhez híven Ferencz József kátéját hiteli szempontból kiadásról kiadásra (életében 10 kiadást ért meg!) javította, reformálta.

Ferencz József kátéja 1892-ben németül is megjelent Grätz Mór kolozsvári evangélikus lelkész fordításában.

A most megjelent káté az 1973. évi kiadás [17.] változatlan szövegű utánnomása. Az unitárius hit- és életfelfogás lényegét: alapfogalmak, Isten, Isten gyermeke, Jézus, szentlélek, unitárius anyaszentegyház, bűn és bűnbocsánat, örökélet és szertartások címen 135 kérdés- és feleletben ismerteti.

Ferencz József 18 kiadást megért kátéjának jelentősége az unitárius hitelvek történeti kifejlődésének bemutatásában áll.

A. Gy.

*Négyszáz év 1568—1968*. Emlékkönyv az Unitárius Egyház alapításának négy- századik évfordulója alkalmából. II. kiadás. Kolozsvár-Napoca, 1979. 198 1.

A híveink körében nagy népszerűségnek örvendő emlékkönyv II. kiadása Dávid Ferenc halálának 400. évfordulójára jelent meg. Az egyházi névtár kivételével, mely az 1979. évi állapotnak felel meg, változatlan szövegű utánnomása az 1968. évi első kiadásnak.

Az emlékkönyv az unitárius egyházat mutatja be múltjában és jelenében a következők szerint: A tordai országgyűlés határozata 1568-ban; Négy száz év; Útjelző évszámok az unitárius egyház múltjából; „A hit Isten ajándéka” — idézetek Dávid Ferenc munkáiból; Az unitárius egyház hitelvei; Az unitárius egyház istentisztelete és szertartásai; Az unitárius egyház szervezeti szabályzata; Az unitárius egyház püspökei és főgondnokai; Egyházi névtár az 1979. évben; Egyházi műemlékek. A könyvet román és angol nyelvű tartalmi összefoglalás egészíti ki.

Egyházunk az emlékkönyv II. kiadását azzal a meggyőződéssel jelentette meg, hogy az „híveink egyházszeretetének, hitbuzgóságának és egyházunkhoz való ragaszkodásának az erősödését fogja szolgálni“.

A. Gy.

*Fodor Sándor: Tíz üveg borviz.* Tűnődés séta közben. Kriterion könyvkiadó Bukarest, 1979. 149 l.

Fodor Sándor kisregénye egy otthoni látogatás két-három órai történéseinek krónikája, ahol feltárul előttünk Csíksomlyó tegnapi és mai képe, előtérben az idős szülők portréjával.

A szülőföldjét szerető olvasó, a gyermekkor élményeit számon tartó felnőtt; szívesen áll a tíz üveg borvizért induló édesapa és író-fia mellé, és kíséri el őket a Szék útján, a barátok templomán túl, a Somlyóhegy aljáiig. Szívesen tekint be egyik-másik telekre, s gondolja végig hajdani lakók egyéni életének történetét.

A Fodor Sándor könyve által, Csíksomlyót alig vagy egyáltalán nem ismerő ember is keresni kezdi szülőhelyén és környékén azt „az ígét“, az „állítmányt“, mely élete mondatának értelmet ad.

Mindezeket túl az unitárius embernek ismernie kell a könyvbe is beépített, még 1965-ben írt Fodor Sándor-novellát, melynek címe *A feltámadás elmarad.*

A novella főhőse Benedictus szerzetes, akiben az író bevallása szerint a híres somlyói ferences barát, később rendházfőnök, majd püspök, Kájoni János szellemének akar emléket állítani e helyen.

Benedictus atyát az egyház vétkesnek találja, mert a virágvasárnap passió lejátzásakor nem Barabást, hanem Jézust bocsáttatta szabadon. A bűne: nem szó szerint állította a hívek elé Jézus szenvedésének evangéliumi történetét.

A csodákkal kapcsolatosan így beszél Benedictus: „Egyetlen csoda van: az élet, és egyetlen csodatévő: az Úristen.“

A szözerintiség tanával szemben ilyen ellenvetései vannak: „De vajon azért választott-e bennünket szolgálóknak az Úr, hogy szavakat hirdessünk? ... még ha az evangéliom szavairól lenne is szó? Hiszen ha így lenne, fölösleges volna jámbor noviciusainkat teológiával, filozófiával gyötörnünk, elegendő lenne kezükbe adnunk az Írást: olvassák azt a híveknek, és ériék be ennnyível.“

Az önkorbácsolással kapcsolatosan szintén egyéni véleménye van: „Avagy arra tanított-e bennünket az Úr, hogy korbácsolassuk magunkat, hogy feszítsük egymást keresztre? Nem! Csak annyit kívánt tőlünk, hogy szeressük az életet adó Istent és az ő képmását, embertársunkat...“ Vétkéért halállal vezekel.

Még egy érdekes gondolatfejtésre kell figyelmesek legyünk. Állítólag a Hargita Csíkot Udvarhelyszékekkel összekötő hágóján, a Tolvajos-tetőn 1559 pünkösd táján megütközött volna István gyergyóalfalvi pap vezetése alatt Csík, Kászon és Kézdi szék férfinépe János Zsigmond fejedelem protestáns hittérítőket magával hozó hadával. Eközben az öregek, asszonyok és a gyermekek a ferences barátokkal Somlyóra gyülekezve könyörögtek győzelemért Máriához, s győzött István pap serege. Ennek az emlékére lenne a közhit szerint a somlyói búcsú. A búcsúra azonban eljönnek a moldvai csángók is, pedig őket nem fenyegette János Zsigmond állítólagos serege. „Már egyetemista koromban — írja Fodor Sándor — félttem attól, hogy előkerül egy okirat, melyből kiderül, hogy tényleg csata volt a Tolvajoson... Örülök, hogy mindmostanáig nem sikerült ilyen forrásmunkára bukkannom. Az én elképzelésem szerint János Zsigmond — aki nem volt rossz politikus — látva a nagy nekibuzdulást, az ellenfél elszántságát, esetleg némi tapogatózó csatározások után visszatértette a seregét: belátta, kár lenne vallási okokból vért ontania, okosabb lesz, ha takarékosan bánik azzal a vérrel, amelyre bármikor szüksége lehet az ország védelmében.“

Az író a történelmi adatokra és a meglevő szokásokra utalva feltételezi, hogy az állítólagos ütközet előtt, de a kegyszobor létezése előtt is búcsújárárhely volt

Somlyó. Sőt még a kereszténység előtt is szent hely volt; minden valószínűség szerint napimádó őseink áldozati helye. Erre utal az a ma is meglévő szokás, hogy a férfiak a búcsú napján napfelkeltekor kivonulnak a Kíssomlyóra, és a nap felé fordulva imádkoznak, majd búcsúágot, nyírfaágot törnek, s azzal jönnek le a hegyről. Erre a vallásos cselekményre az egyház nem mozgósít, de nem is tiltja. A hívek papjaik nélkül vonulnak ki.

Mindezen értékeket összegezve, Fodor Sándor kisregénye tanulságos olvasmány.

Jakab Dénes

*Művelődéstörténeti tanulmányok.* Szerkesztette: Csetri Elek, Jakó Zsigmond, Tonk Sándor. Kriterion könyvkiadó Bukarest, 1979. 261 l.

Művelődéstörténetünk legújabb könyve a különböző korosztályokhoz tartozó kutatók kész eredményeinek az összeállításával, a témák sokféleségével nemcsak önismeretre vezet, hanem „elindít a testvérnépnek humánumának közös tereire” is. A tanulmányok megannyi lehetőségek múltunk, jelenünk és jövőnk felé. Hiszen a román—magyar, szász—magyar kapcsolatok kutatása ma már „nem divatos tematika csupán, hanem kendőzetlen, józan történeti önismeret megszerzésének egyedül járható útja”.

A kötet tizennégy tanulmánya a művelődéstörténet széles területére ad bepillantást, a székely rovásírástól az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéig. Köztük olyan értékes tanulmányok kapnak helyet, mint a kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése, a Hoffhalterek váradai és gyulafehérvári nyomdájáé, Christian Schesaeus irodalmi munkásságának magyar vonatkozásai, a magyar—szász nyelvi érintkezés kutatásának eredményei és jövőendő feladatai, adalékok a váradai fejedelmi palota építéstörténetéhez, Ioan Zoba és a puritanizmus, Kalotaszeg népoktatása a XV. századtól 1848-ig, az Erdélyi Mezőgazdasági Egyesület kérdése, a forrásgyűjtő Gheorghie Șincăi szolgálatának jelentősége. Milotai Ferenc kísérletei a mezőgazdasági szakoktatás bevezetésére.

Ismertetésünket nem teheti egyoldalúvá, ha a kötet unitárius vonatkozású művelődéstörténeti szempontjait emeljük ki, annál is inkább, mert a részletes ismertetés helyett a kötet egésze beszél.

A magyar rovásírási emlékek című tanulmány tárgyalja a székelyderzsi unitárius templomnak 1929-ben előkerült rovásírási tégláját. A rovásírási felirat az ún. Nikolsburgi ábécével valószínű egykorú, feliratának legvalószínűbb jelentését a tanulmány szerzői egy korábbi kutató megfejtése állításában látják (Paizs Dezső), mely szerint jelentése: „Miklós [és] Dézs [Derzs] apapap”.

A homoródkarácsonyfalvi unitárius templom északra nyíló második emeleti lőrésablakának szemöldökkővén levő rovásírást a kutatók közlése szerint már 1937 nyarán Debreczeni László felfedezte, de nem volt közölve. A rovásírás keletkezési idejét 1495 előttire teszik a kutatók. Megfejtése sok nehézségbe ütközik, olyannyira, hogy a szöveg jegyei egyelőre még mindig őrzik „titkukat”.

Az énlaki unitárius templom rekeszes festett mennyezetének egyik képes mezejében található rovásírási feliratot is tárgyalják, amelyről azonban éppen a tanulmány egyik társszerzőjének köszönhetően részletes felvilágosítást nyújtott a *KerMagv*-ben (77. évf. 1971. 200—206.).

Raphael Hoffhalter váradai és gyulafehérvári nyomdájának ismertetésével nyomon követhetjük nemcsak a XVI. századi erdélyi nyomdászat egyik jelentős személyiségének az életútját, hanem azt a törekvését is, amellyel támogatta Dávid Ferencet és körét. Kiváló szakmai képzettsége, lelkes közreműködése kétségtelenül nagymértékben előmozdította az unitárius reformáció eszméinek terjedését. Gyulafehérvári működése alatt a meggyökerező unitarizmus tevékeny munkása. Erre ékes bizonyíték 23 kiadványa, ezek közül 20 vallási, 2 alkalmi költemény és 1 jogi mű. Ebben az időszakban vallási tárgyú kiadványai unitárius szelleműek, szerzőik a dávidferenci reformáció hirdetői: Csázmái István, Basilius István, Sommer János, Blandrata György; a legtöbb kiadvány Dávid Ferenc nevéhez fűződik, szám szerint 11. A kiadványok igazolják, hogy Dávid Ferenc és köre az unitárius eszme fennmaradásáért folyó küzdelemben egyik erős támaszt Raphael Hoffhalter személyében kapták meg.

Christian Schesaeus, az erdélyi szász humanizmus kiemelkedő alakjának két unitárius vonatkozású ismertetését emeljük ki; az egyik, bensőséges kapcsolatát Dávid Ferencel, amely a közös hitnél kezdődött, de amely akkor sem szűnt meg,

amikor Dávid Ferenc teológiailag már messze eltávolodott tőle; a másik Bekes Gáspár esküvőjére írt nászdala, az Epithalamium, 1567-ben.

Schesaeus főművében, a XII. ének elején a híres 1568-as gyulafehérvári hitvitát is ismerteti.

Az erdélyi fejedelmi udvar zenei életéről szóló tanulmány a maga gazdagságával számunkra egy érdekes dolgot tartalmaz. Megemlíti, hogy a kürt, amely főleg a tábori életben kapott szerepet, nem volt ismeretlen kísérő hangszerként a templomban sem, azonban Dávid Ferenc nem tartotta helyénvalónak ott, és nem engedélyezte használatát a templomban.

Az igényes munka mellett szól a 16 lap képanyag, a 30 oldalnyi jegyzetanyag és a betűrendes hely- és névmutató. Említésre méltó egy újszerű kezdeményezés, hogy a kötet végén megismerhetjük a tanulmányok szerzői életének fontosabb adatait és munkásságukat.

A kötet egésze kétségtelenül művelődéstörténetünknek nemcsak hiányát igyekezett pótolni, hanem váradalmakat is ébresztett; újabb ehhez hasonló vállalkozások folytatását várjuk!

Rezi Elek

*Beszélgetések a Bibliáról.* Szerkesztette: Rapcsányi László. Budapest, 1978. XV. 305 l.

A Biblia mindig elengedhetetlen és nélkülözhetetlen szellemi tápláléka volt a hívő embernek. Ezért nevezik az Élet Könyvének, Könyvek Könyvének. Ezek azért kifejező nevei a Bibliának, mert a keresztény ember benne egyaránt megnyugtató feleletet talál az élet legfontosabb kérdéseire.

Könyvünk, *Beszélgetések a Bibliáról*, akárcsak első része, *A Biblia világa* (lásd *KerMagy* 78. évf. 4. sz.) vallástörténeti és művelődéstörténeti beszélgetések gyűjteménye. Tárgykörét szerkesztője, Rapcsányi László, a következőkben határozza meg: „Bogozgassuk tovább a két nagy gyűjtemény: az Ó- és Újszövetség kialakulásának szárait, a bibliai történeteket és parabolákat, az apokalipszis drámai vízióit, a költői szépségű novellákat, és tanuljuk tovább az adott kor történelmi-társadalmi környezetét.”

Rapcsányi László az új beszélgető partnerek mellett többnyire ugyanazokat a vallástörténeteszeket, teológusokat szólaltatja meg, mint az előző kötetben. *Beszélgetések a Bibliáról* a következő fejezeteket tartalmazza: A Biblia helye az emberi művelődéstörténetben (Dr. Mátrai László); Édenkert és történelem (Dr. Hahn István); A testvérgyilkosságtól József testvéreiig (Dr. Scheiber Sándor); Jövevények voltak... Egyiptom és a Biblia (Dr. Kákósy László); Dávid király (Dr. Komoróczy Géza); Jaj a bölcséknek... (Dr. Lukács József); Ahasvérus. A Biblia és Irán (Dr. Harmatta János); A két testamentum között (Dr. Kocsis Elemér); A megváltás mítoszai a Bibliában (Dr. Pákozdy László Márton); A keresztény Odüsszeusz (Dr. Nyiri Tamás); Mohamed, a próféták pecsétje. A Biblia és az iszlám (Dr. Fodor Sándor); Bibliai novellák (Rónay György); Bibliai elemek a magyar néphagyományban (Dr. Bálint Sándor); Mítosz és történelem (Dr. Hahn István).

Figyelemreméltó teológiai szempontból „*A testvérgyilkosságtól József testvéreiig*” című fejezet. Itt az előadó felsorol egypár nem bibliai és bibliai eredetű mítoszt, olvasásuk lelkészeinknek segítséget adhat szószéki szolgálatukban.

Gyakorlati szempontból nem érdektelen fejezet a „*Bibliai elemek a magyar néphagyományban*” sem. A szentírás rányomta bélyegét a folklórra is. Ebben a fejezetben a szerkesztő és az előadó biblikus ihletésű néphagyomány példáiról beszélgetnek.

Ez a kötet is, akárcsak első része, szerkesztője koncepciója szerint a Bibliát emberi alkotásnak tekinti. Benne megtaláljuk az embert a maga teljes mivoltában, jóságában és gyarlóságában, hitében és kételkedésében, szeretetében és gyűlöletében, szépségében és igazságában. Tárgyilagosan és alapos tudományossággal közelítették meg a szerzők a Bibliát nézetük különbsége ellenére is; magyarázatukban nem sértettek senkit. A könyvet bibliai ihletésű képek és a kor régészeti anyagából válogatott tárgyak reprodukciói díszítik, amelyek esztétikailag is az év legszebb kiadványai közé emelik.

Kászoni József

# SEMĂNĂTORUL CREȘTIN

Revista Bisericii Unitariene din R. S. România  
Anul 85 Nr. 4 1979  
CLUJ-NAPOCA

---

## CUPRINSUL

Elogii pentru cei treizecișicinci de ani . . . . .	195
Ziua Republicii . . . . .	197
Dr. Árpád Szabó: Sărbătorirea aniversării a 400 ani de la moartea lui Francisc Dávid . . . . .	199
Declarația solemnă, elaborată de către Consistoriul Sinodal al Bisericii Unitariene, la 12 august 1979, cu prilejul ședinței de comemorarea a 400 ani de la moartea lui Francisc Dávid . . .	213
Dr. János Erdő: Colocviul internațional de la Siklós . . . . .	214
Dr. Lajos Kovács: Raportul privind vizita unei delegații interconfesionale, com- pusă din 8 membri, efectuată în perioada 3—18 iunie 1979, în Statele Unite ale Americii . . . . .	218
Dr. Szabó Árpád: Dr. Lajos Kovács episcop a implinit 70 de ani . . . . .	222

## STUDII

András Bodor: Amintirea lui Francisc Dávid . . . . .	232
Dr. István Molnár: Date, privind caracterizarea activității didactică-educativă a lui Sámuel Szabó . . . . .	241
<b>Gyula Péterffy:</b> Pasiunea . . . . .	249

## LUCRĂRI OMILETICE

Dr. Dénes Szász: Bucuria . . . . .	255
Și nu a fost loc pentru ei . . . . .	257

István Kovács:	
Să fiți fii luminii . . . . .	258
A da cu suflet . . . . .	260
A fi gata . . . . .	261
Dezső Szabó, László Székely:	
Scheme de predici . . . . .	263
VIATA BISERICIASCA ȘI ȘTIRI . . . . .	269
RECENZII . . . . .	275

Colectivul de redacție — Editors

Președintele și redactor responsabil: P.S.S. dr. Lajos Kovács, membrii: dr. János Erdő (redactor responsabil adjunct), dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó (redactori), Ferenc Sebe și György András

# CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church in R.S. România

Volume 85

1979

Number 4

CLUJ-NAPOCA

---

## CONTENTS

The praise of the thirty-five years . . . . .	195
The Republic Day . . . . .	197
Commemoration of the 400th anniversary of Ferenc Dávid's death, Á Szabó . . . . .	199
Solemn Declaration of the Synod held in August 12 on the occasion of the 400th anniversary of Ferenc Dávid's death . . . . .	213
International Colloquium from Siklós, J. Erdő . . . . .	214
The visit of an interconfessional delegation to USA between 3—18 June, L. Kovács . . . . .	218
Bishop Lajos Kovács is 70 years old, Á. Szabó . . . . .	222

## STUDIES

The memory of Ferenc Dávid, A. Bodor . . . . .	232
Data concerning the didactic-educational activity of Sámuel Szabó, I. Molnár . . . . .	241
Passion-singing, Gy. Péterffy . . . . .	249

## SERMONS

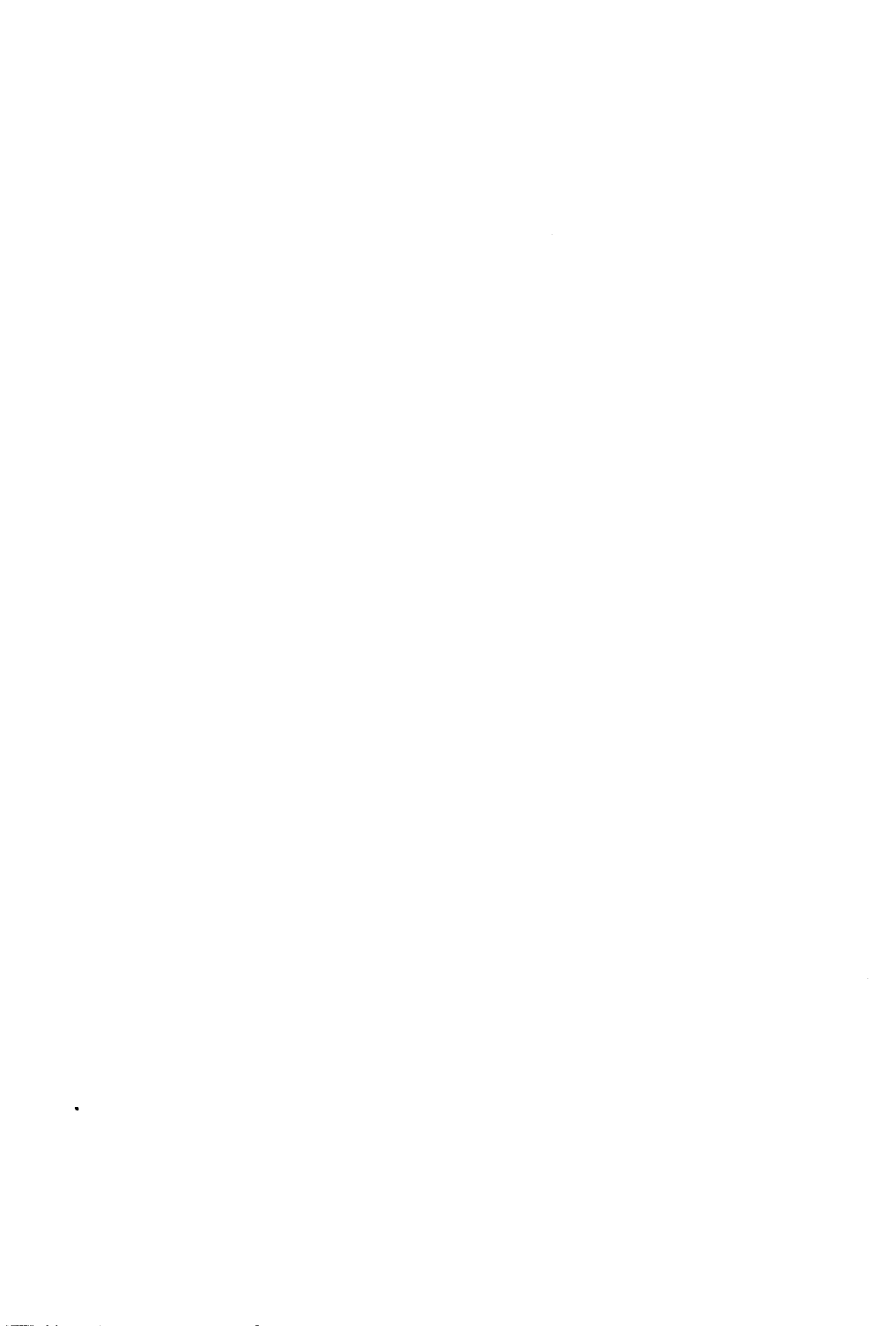
Rejoicing, D. Szász . . . . .	255
"There was no room them", D. Szász . . . . .	257
"You may become men of light", I. Kovács . . . . .	258
Giving from soul, I. Kovács . . . . .	260
Readiness, I. Kovács . . . . .	261
Sermon sketches, D. Szabó, L. Székely . . . . .	263
CHURCH LIFE — NEWS . . . . .	269
BOOK REVIEWS . . . . .	275

Redacție — Editorial Office

3400 Cluj-Napoca, Bdul Lenin nr. 9. R. S. România, Tel: 146—09.









Întreprinderea Poligrafică Cluj — Municipiul Cluj-Napoca 3032/1980

